

NEMZETI KÖZSZOLGÁLATI EGYETEM
VÉDELMI-BIZTONSÁGI SZABÁLYOZÁSI ÉS KORMÁNYZÁSTANI
KUTATÓMŰHELY

VÉDELMI-BIZTONSÁGI SZABÁLYOZÁSI ÉS
KORMÁNYZÁSTANI MŰHELYTANULMÁNYOK
2022/3.

KELEMEN ROLAND
A kivételes hatalom elméleti rendszere

Rólunk

A műhelytanulmány (working paper) műfaja lehetőséget biztosít arra, hogy a még vállaltan nem teljesen kész munkák szélesebb körben elérhetővé váljanak. Ezzel egyrészt gyorsabban juthatnak el a kutatási részeredmények a szakértői közönséghez, másrészt a közzététel a végleges tanulmány ismertségét is növelheti, végül a megjelenés egyfajta védettséget is jelent, és bizonyítékot, hogy a később publikálandó szövegben szereplő gondolatokat a working paper közzétételekor a szerző már megfogalmazta.

A Védelmi-biztonsági Szabályozási és Kormányzástani Műhelytanulmányok célja, hogy a Nemzeti Közzolgálati Egyetem Védelmi-biztonsági Szabályozási és Kormányzástani Kutatóműhely küldetéséhez kapcsolódó területek kutatási eredményeit a formális publikációt megelőzően biztosítsa, segítve a láthatóságot, a friss kutatási eredmények gyors közzétételét, megosztását és a tudományos vitát.

A beküldéssel a szerzők vállalják, hogy a mű megírásakor az akadémiai őszinteség szabályai és a tudományosság általánosan elfogadott mércéje szerint jártak el. A sorozatban való megjelenésnek nem feltétele a szakmai lektorálás.

A műfaji jellegből adódóan a leadott szövegekre vonatkozó terjedelmi korlát és egységes megjelenési forma nincs, a szerzőtől várjuk az absztraktot és a megjelentenit kívánt művet oldalszámozással, egységes hivatkozásokkal.

A szerző a beküldéssel hozzájárul, hogy a művét korlátlan ideig a sorozatban elérhetővé tegyék, továbbá vállalja, hogy a working paper alapján megírt végleges szöveg megjelenési helyéről a szerkesztőséget legkésőbb a megjelenéssel egy időben értesíti.

A kiadvány ötletét az MTA Jogtudományi Intézet Law Working Papers sorozatának sikeréből merítettük.

Védelmi-biztonsági Szabályozási és Kormányzástani Műhelytanulmányok 2022/3.

Szerző(k):

Kelemen Roland PhD

Szerkesztő:

Dr. Kádár Pál PhD dandártábornok

Kiadja

Nemzeti Közzolgálati Egyetem

Védelmi-biztonsági Szabályozási és Kormányzástani Kutatóműhely

Kiadó képviselője

Dr. Kádár Pál PhD dandártábornok

ISSN 2786-2283

A kézirat lezárva: 2022. március 22.

Elérhetőség:

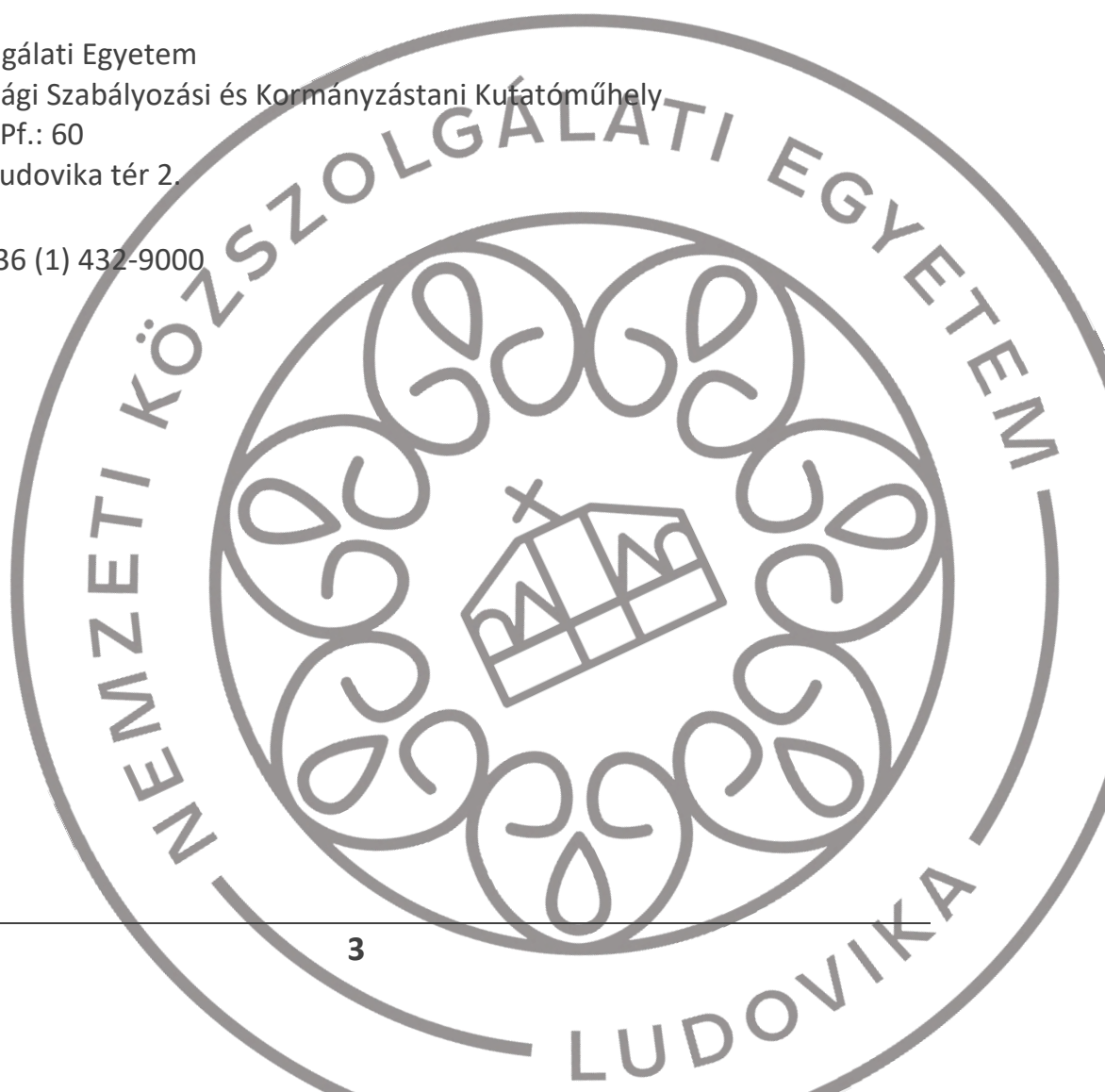
Nemzeti Közzolgálati Egyetem

Védelmi-biztonsági Szabályozási és Kormányzástani Kutatóműhely

1441 Budapest, Pf.: 60

Cím: 1083 Bp., Ludovika tér 2.

Központi szám: 36 (1) 432-9000

A KIVÉTELES HATALOM ELMÉLETI RENDSZERE

1. Bevezető gondolatok

„Nyugalmass időkben már-már megfeledezünk arról, hogy az emberek között, ha ők nem értenek szót egymással, az erőszak dönt, és hogy minden állami rend ennek megfékezése...”²

A Szovjetunió felbomlásával megjelenő idealisztikus felfogás a történelem végéről, a polgári liberális állam várható tértöréséről uralta az államról, jogról való gondolkodást is.³ A főként a nyugati világot jellemző relatíve hosszú békeállapot, nyugalmass időszak alatt megfigyelhető volt a védelmi jogi intézményrendszer háttérbe szorítása, fejlesztésének egy szűk szakmai körön kívüli elvetése, a nyugalmass hétköznapiokban való felkészülés elodázása.⁴ Azonban nemcsak a gyakorlati közegben és oktatásban volt észlelhető a jogintézményeknek a háttérbe szorulása, hanem a tudományos gondolkodáson belül is.⁵ Az állam védelmére, az erőszak/kényszer monopóliumra vonatkozó tudományos gondolkodás visszaszorult szintén egy szűkebb szakmai közeg falai közé.⁶ Eredményként a 2010-es években detonációszerűen megjelenő újfajta védelmi kihívásokra nem voltak konzisztens és kellőképpen komplex válaszaik, sőt sok esetben a valódi kérdések megfogalmazásaig sem jutottunk el.⁷ Ezek a társadalmi, gazdasági és technológiai változások olyan új típusú védelmi helyzeteket eredményeztek, amelyek már feloldhatatlanok voltak a 19. században megjelenő és annak

¹ Kelemen Roland PhD, a Nemzeti Közszolgálati Egyetem tudományos segédmunkatársa, a Győri Széchenyi Egyetem tanársegédje

² JASPERS, Karl: *A bűnösség kérdése*, Budapest, Noran Libro, 2015, 38. o.

³ Ennek egyik minta műve FUKUYAMA, Francis: *A történelem vége és az utolsó ember*, Budapest, Európa Kiadó, 1994.

⁴ SZIGETI Péter: *Világrendszernézőben: globális "szabad verseny" – A világkapitalizmus jelenlegi stádiuma*, Budapest, Napvilág Kiadó, 2005.; FARKAS Ádám: *Világrend vagy amit akartok?: Gondolatok a világrend alapkérdéseiről*, *Nemzet és biztonság: Biztonságpolitikai Szemle*, 2015/6. szám, 120-135. o.

⁵ Hosszú idő után a katonai tisztiképzésben is csak 2017-ben indult el újra a védelmi jog önálló tanszékhez köthető oktatása. Lásd: PETRUSKA Ferenc: *Katonai jog és hadijog a katonai felsőoktatásban*, *Katonai Jogi és Hadijogi Szemle*, 2021/1. szám, 77-100. o.; FARKAS Ádám – HORNYACSEK Júlia: *A honvédelmi jog és igazgatás kutatásának lehetséges hosszú távú irányai az eddigi kutatási eredmények tükrében*, *Hadtudományi Szemle*, 2018/elektronikus szám, 271-290. o.

⁶ Magyarországon a védelmi jogról való gondolkodás a szűk szakmailag érintett körön túl és nagyrészt azonos személyi körrel, leginkább a Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság berkein belül valósult meg. (<http://www.hadijog.hu/>).

⁷ Erre hívja fel a figyelmet: FARKAS Ádám: *Szemléletváltást védelmi aspektusban! Gondolatok a fegyveres erő hazai polgári kontroll-rendszeréről és annak korábbi modelljéről, különös tekintettel a fegyveres erő rendeltetésére és a felette kialakított alkotmányos szabályozási és hatalom-megosztási sémára, valamint a különleges jogrendi szabályozásra*, *Pázmány Law Working Papers*, 2015/18. szám, 2-29.o.; TILL Szabolcs: *A honvédelmi alkotmányosság 30 éve Magyarországon 1988-2017*, Budapest, Zrínyi Kiadó, 2017.; PATYI András: *A védelmi alkotmány alapkérdése: a fegyveres erő rendeltetése*, In: CSEFKÓ Ferenc (szerk.): *Közjog és jogállam: Tanulmányok Kiss László professzor 65. születésnapjára*, Pécs, PTE Állam- és Jogtudományi Kar, 2016, 233-249. o.; KÁDÁR Pál: *A védelmi-biztonsági szabályozás reformjának egyes kérdései az Alaptörvényen túl*, *Védelmi-Biztonsági Szabályozási és Kormányzástani Műhelytanulmányok*, 2021/11. szám, 1-17. o.

védelmi közegén, geopolitikai viszonyain nyugvó védelmi jogi intézményeknek, a 20. század második felében megrekedt fejlődési szintjén.⁸

Az autonóm fegyverrendszerek, a gépi tanulás, a drónok, a kiberműveletek, a hibrid hadviselés, a terrorizmus szindikalizálódása és franchise jellegűvé válása,⁹ a tömeges migrációs hullám kockázata,¹⁰ a túlhajszolt globalizmus nemkívánatos hatásai mind-mind¹¹ mind olyan védelmi kihívást generáltak, amelyek próbára tették, teszik és fogják tenni a nyugati társadalmak alapjogi és jogállamisági standardjait: ezzel pedig a béke és az elérhető hétköznapi vágya, illetve az alapjogi standardok közötti konfliktus kiéleződését hozza.¹² Ennek egyik alapvető közege a kivételes hatalom alkalmazhatóságának, határainak és eszközparkjának a kérdésköre, sőt néhol, ahogy Franciaország, valamint hazánk esetén a COVID-19 járvány miatt látjuk, hosszú időre a hétköznapi való beszűrődésének a lehetősége¹³

⁸ FARKAS Ádám: *A totalitás kora?: A 21. század biztonsági környezetének és kihívásainak totalitása és a totális védelem gondolat kísérlete*, Budapest, Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság, 2018.; PONGRÁCZ Alex: *Államkudarc és államépítés, avagy egy valós kihívás koncepcionális értelmezései és a katonai kezelés állami aspektusai*, In: FARKAS Ádám (szerk.) *Az állam katonai védelme az új típusú biztonsági kihívások tükrében*, Budapest, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, 2019, 19-28. o.; FARKAS Ádám – PONGRÁCZ Alex: *Az állam fegyveres védelmének állam- és jogelméleti alapjai*, In: FARKAS Ádám (szerk.) *A honvédelem jogának elméleti, történeti és kortárs kérdései*, Budapest, Dialóg Campus Kiadó, Nordex Kft., 2018, 9-30. o.

⁹ BARTKÓ Róbert – FARKAS Ádám: *A terrorizmus elleni harc nemzetközi jogi trendjei*, In: FARKAS Ádám – VÉGH Károly (szerk.): *Új típusú hadviselés a 21. század második évtizedében és azon túl. Intézményi és jogi kihívások*, Budapest, Zrínyi Kiadó, 2020, 115-132. o.; SPITZER Jenő: *Önvédelem versus terrorizmus: Az erőszak tilalma és az önvédelem joga a nemzetközi jogban, különös tekintettel az Iszlám Állam elleni nemzetközi fellépés lehetőségeire*, Budapest, Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság, 2019.; FARKAS Ádám – SÜLYÖK Gábor: *Az ENSZ Biztonsági Tanácsának lehetőségei és szerepe a terrorizmus elleni küzdelem és a hibrid konfliktusok kezelése terén*, In: FARKAS Ádám – VÉGH Károly (szerk.) *Új típusú hadviselés a 21. század második évtizedében és azon túl. Intézményi és jogi kihívások*, Budapest, Zrínyi Kiadó, 2020, 26-45. o.

¹⁰ TÁLAS Péter: *A migráció mint biztonságpolitikai probléma*, *Magyar Tudomány*, 2019/1. szám, 67-78. o.; HAUTZINGER Zoltán: *A migráció dinamikája és társadalmi hatásai*, In: GAÁL Gyula – HAUTZINGER Zoltán (szerk.): *A XXI. század biztonsági kihívásai*, Pécs, Magyar Hadtudományi Társaság Határőr Szakosztály Pécsi Szakcsoport, 2018, 297-300. o.; HAUTZINGER Zoltán: *A nemzetbiztonsági érdek megjelenése a migrációban és az idegenjogban*, In: DOBÁK Imre – HAUTZINGER Zoltán (szerk.): *Szakmaiság, szerénység, szorgalom. Ünnepi kötet a 65 éves Boda József tiszteletére*, Budapest, Dialóg Campus Kiadó, Nordex Kft., 2018, 265-280. o.; HAUTZINGER Zoltán: *Büntetőjogi válaszok a tömeges bevándorlás okozta válsághelyzetre Magyarországon*, In: TÁLAS Péter (szerk.): *Magyarország és a 2015-ös európai migrációs válság*, Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 2017, 69-82. o.; BARTKÓ Róbert: *Az irreguláris migráció elleni küzdelem eszközei a hazai büntetőjogban*, Budapest, Gondolat Kiadó, 2020.

¹¹ CSIKI VARGA Tamás – TÁLAS Péter – ETL Alex – BERZSENYI Dániel: *A globalizált világ kihívásai*, Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2021; SZIGETI Péter: *Globalizáció*, In: ANDOR László – FARKAS Péter (szerk.) *Az adóparadicsomtól a zöldmozgalomig: Kritikai szócikkek a világgazdaságról és a globalizációról*, Budapest, Napvilág Kiadó, 2008, 91-97. o.; PONGRÁCZ Alex: *Nemzetállamok és új szabályozó hatalmak a globális erőterben – avagy megszelídíthető-e a globalizáció*, Budapest, Dialóg Campus, 2019.

¹² JAKAB András: *Jogállamiság és terrorfenyegetés. Az alkotmány normativitásának és az életmentő kínzás megengedhetőségének kérdése*, In: FEKETE Balázs – HORVÁTH Balázs – KREISZ Brigitta (szerk.) *A világ mi magunk vagyunk...: Liber Amicorum Imre Vörös*, Budapest, HVG-ORAC, 2014, 240-263. o.

¹³ Lásd: SPITZER Jenő: *Különleges jogrend a francia jogrendszerben*, In: FARKAS Ádám – KELEMEN Roland: *Székely és Kharübdisz között – Tanulmányok a különleges jogrend elméleti és pragmatikus kérdéseiről, valamint nemzetközi megoldásairól*, Budapest, Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság, 2020, 245-250. o.; HORVÁTH Attila: *A veszélyhelyzet közjogi és jogalkotási dilemmái – mérlegen az Alaptörvény 53. cikke*, *Közjogi Szemle*, 2020/4. szám, 17-25. o.; BALÁZS István – HOFFMAN István: *Közigazgatás koronavírus idején – a közigazgatási jog rezilienciája?* *MTA Law Working Papers*, 2020/21. szám, 1-16. o.

A kivételes hatalom a védelmi jogi intézményrendszeren belül mondhatni a leginkább peremre szorult intézmény volt az elmúlt évtizedekben. Szisztematikus megújítása hazánkban két alkotmányozási időszakban sem történt meg, ehelyett inkább ad hoc korrekciók és konkrét, aktuális kihívásokra reagáló módosítások valósultak csak meg. Az euroatlanti térségben is alig találkozhatunk olyan példával, amely az új kor veszélyeihez igazította volna saját szabályozását.¹⁴ A tudományos gondolkodás szintjén pedig megindult a kivételes hatalom, mint jogintézmény összemosása a politikai tudományi és hatalomelméleti kérdéskörrel, amely révén az intézmény démonizált képződmény, sőt kelés lett a jogállam testén.¹⁵

E körben éles cezúrát eredményeztek a 2010-es években felerősödő biztonságpolitikai kihívások, így többek között az Iszlám Állam térnyerése,¹⁶ az európai kontinensen megvalósított nagyszámú civil áldozatokkal járó terrortámadások, valamint ezek eredményeként például Franciaországban elrendelt szükségállapot.¹⁷ Továbbá Oroszország Ukrajnában is tapasztalható hatalmi törekvései okán egyre jelentősebb figyelem irányult a hibrid konfliktusok jellemrajzára.¹⁸ De szintén kiemelt figyelmet érdemelt a 2007-es, Észtországot és a 2008-as, Grúziát ért erőteljes kibertámadások után a kibertér és a kibertéri folyamatok békeeszközkön túli alkalmazása,¹⁹ továbbá a mesterséges intelligencia

¹⁴ Ilyen példa az angol különleges jogrendi szabályanyag 2004-es teljes reformja. Lásd: VIKMAN László: Az angolszász országok különleges jogrendi szabályozása, In: FARKAS Ádám – KELEMEN Roland: *Szkülla és Kharübdisz között – Tanulmányok a különleges jogrend elméleti és pragmatikus kérdéseiről, valamint nemzetközi megoldásairól*, Budapest, Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság, 2020, 259-280. o.

¹⁵ AGAMBEN, Giorgio: *State of Exception*, Chicago, The University of Chicago Press, 2005.; ANTAL Attila: *Kivételes állapot – A modern politikai rendszerek biopolitikája*, Budapest, Napvilág Kiadó, 2019.

¹⁶ REINER, Hermann: *Az Iszlám Állam – A világi állam kudarca az arab világban*, Budapest, Akadémia Kiadó, 2015.

¹⁷ A francia különleges jogrendi szabályokat lásd bővebben: SÁGVÁRI Ádám: Különleges jogrend a francia jogban – Az állandósult kivételesség, *Iustum Aeguum Salutare*, 2017/4. szám, 179-188. o.

¹⁸ RÁCZ András: A hibrid hadviselés és az ellene való védekezés lehetőségei, *Seregszemle*, 2016/2. szám, 7-20. o.; RÁCZ András: Oroszország biztonságpolitikai törekvései a posztszovjet térségben, *Védelmi Tanulmányok*, 2020/3. szám, 4-52. o.; FARKAS Ádám – RESPERGER István: Az úgynevezett "hibrid hadviselés" kihívásainak kezelése és a nemzetközi jog mai korlátai, In: FARKAS Ádám – VÉGH Károly (szerk.) *Új típusú hadviselés a 21. század második évtizedében és azon túl. Intézményi és jogi kihívások*, Budapest, Zrínyi Kiadó, 2020, 132-149. o.

¹⁹ Lásd: SCHMITT, Michael N: *Tallinn Manual 2.0 on the International Law Applicable to Cyber Operations*, Cambridge, Cambridge University Press, 2017.; SPRINGER Paul J.: *Cyber Warfare*, Santa Barbara, Denver, Oxford, ABC-Clio, 2015; KLEIN Tamás – TÓTH András: *Technológia jog – Robotjog – Cyberjog*, Budapest, Wolters Kluwer, 2018.; KELEMEN Roland – NÉMETH Richárd: A kibertér fogalmának és jellemzőinek multidiszciplináris megközelítése, In: FARKAS Ádám (szerk.): *Védelmi alkotmányosság az új típusú biztonsági kihívások erőterében*, Budapest, Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság, 2018, 147-169. o.; KELEMEN Roland – FARKAS Ádám: To the Margin of the Theory of a New Type of Warfare: Examining Certain Aspects of Cyber Warfare, In: SZABÓ Marcel – GYENEY Laura – LÁNCOS Petra Lea (szerk.) *Hungarian Yearbook of International Law and European Law (2019)*, Den Haag, Eleven International Publishing, 2020, 203-226. o.; FARKAS Ádám: A kibertér műveleti képességek kialakításának és fejlesztésének egyes szabályozási és államszervezési alapvonalai, *Jog Állam Politika*, 2019/1. szám, 63-79. o.; KELEMEN Roland – SIMON László: A kibertérben megjelenő fenyegetések és kihívások kezelésének egyes nemzetközi jogi problémái, In: FARKAS Ádám – VÉGH Károly (szerk.) *Új típusú hadviselés a 21. század második évtizedében és azon túl– intézményi és jogi kihívások*, Budapest, Zrínyi Kiadó, 2020, 150-170. o.; KELEMEN Roland – NÉMETH Richárd: Vulnerabilities of the Cyberspace Due to Its Social Nature, In: FUNTA, Rastislav (szerk.): *Počítačové právo, UI, ochrana údajov a najväčšie technologické trendy*, 2019, 51-66. o.; KELEMEN Roland – NÉMETH Richárd: A kibertér alanyai és sebezhetősége, *Szakmai Szemle*, 2019/3. szám, 95-118. o.; KELEMEN Roland: A kibertérből érkező fenyegetések jelentősége a hibrid konfliktusokban és azok várható fejlődése, *Honvédségi Szemle*, 2020/4. szám, 65-81. o.; KASSAI Károly: Elektronikus információbiztonsági alapismeretek a honvédelmi szervezetek által kezelt minősített adatok biztonsága érdekében, *Hadmérnök*, 2015/10. szám, 210-223. o.; KASSAI Károly: A minősített adatok kezelésére feljogosított híradó-informatikai rendszerek változáskezelésének kérdései

felhasználása, az autonóm és automatizált fegyverrendszerek kérdésköre,²⁰ a drónokkal megvalósított akciók.²¹ Betetőzték ezt az időszakot a 2020 elején megjelenő világjárvány és a rá szükségszerűen adott állami reakciók.²² Így a 2010-es évek közepén az előzőek értékelésének megkezdésével egyidőben megindult a védelmi jogi intézmények vizsgálata is.²³ Megjelent az igény a kivételes hatalom, mint jogintézmény 21. századi kihívásokhoz igazítására. Azonban csakhamar világossá vált, hogy a területen évtizedes hiányosságokat kell pótolni mind elméleti, mind szakmai vonalon.²⁴ A fogalomrendszer számtalan fehér foltot tartalmazott, a történelmi tapasztalások feldolgozása hiányos, vagy egyáltalán nem történt meg, ami mellett komoly értelmezési probléma is, hogy a kivételes hatalmat – különleges jogrendet – sok szerző önálló intézményként, a védelmi rendszertől elkülönítve kezeli, miközben az a védelmi szabályok és alkotmány ultima ratio eszköze és emiatt része is.

Rendkívül fontos, hogy a kivételes állapotokra vonatkozó szabályok hátterét jelentő elméleti rendszert megvizsgáljuk, esetlegesen felülvizsgáljuk. Ugyanis a precíz fogalmi hálónak az ismerete, valamint a korábbi szabályozás és annak alkalmazásának elemzése elengedhetetlen előfeltétele annak, hogy az intézményt és annak alkalmazását a változó biztonsági környezethez alkalmazkodó, de a történelmi előzményekre is építkező módon újragondoljuk.

Kutatásaim során azzal találkoztam, hogy a szakirodalom számos módon igyekszik meghatározni az alkotmányos kivételes állapotokat, valamint azt az eszközparkot, vagyis a kivételes hatalmat, amellyel az állam élhet az alkotmányosan körülbástyázott vészidőszakokban.²⁵ A szerzők általam vizsgált művei hosszasan értekeznek az egyes

a Magyar Honvédségnél, *Hadmérnök*, 2014/9. szám, 163-172. o.; KASSAI Károly: Kiberveszély és a Magyar Honvédség, *Hadmérnök*, 2012/7. szám, 128-141. o.

²⁰ HOFSTETTER Yvonne: *Láthatatlan háború, avagy miképpen fenyegeti a digitalizáció a világ biztonságát és stabilitását*, Budapest, Corvina Kiadó, 2020.; VINCZE Viola: Az autonóm fegyverrendszerek alkalmazása fegyveres konfliktusok idején, In: FARKAS Ádám – VÉGH Károly (szerk.): *Új típusú hadviselés a 21. század második évtizedében és azon túl. Intézményi és jogi kihívások*, Budapest, Zrínyi Kiadó, 2020, 213-239. o.

²¹ SPITZER Jenő: A dróntámadások nemzetközi joggal való összeegyeztethetőségének egyes kérdései, kitekintéssel a drónok védelmi célú alkalmazásának más perspektíváira, In: FARKAS Ádám (szerk.): *Védelmi alkotmányosság az új típusú biztonsági kihívások erőterében*, Budapest, Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság, 2018, 101-146. o.; SPITZER Jenő: A felfegyverzett drónok alkalmazásának egyes nemzetközi jogi kérdései, In: FARKAS Ádám – VÉGH Károly (szerk.): *Új típusú hadviselés a 21. század második évtizedében és azon túl. Intézményi és jogi kihívások*, Budapest, Zrínyi Kiadó, 2020, 172-190. o.

²² KÁDÁR Pál: A pandémia kezelése mint a nemzeti ellenálló képesség „tesztje”, *Honvédségi Szemle*, 2021/2. szám, 3-13. o.

²³ FARKAS Ádám – PATYI András: A honvédelmi alkotmány megjelenése és fejlődése a magyar alkotmányozásban 1989-2016, In: FARKAS Ádám (szerk.) *A honvédelem jogának elméleti, történeti és kortárs kérdései*, Budapest, Dialóg Campus Kiadó, Nordex Kft., 2018, 87-112. o.; FARKAS Ádám: *Az állam fegyveres védelmének alapvonalai*, Budapest, Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat, 2019.

²⁴ FARKAS Ádám: *Tévelygések fogásában?: Tanulmányok az állam fegyveres védelmének egyes jogtani és államtani kérdéseiről, különös tekintettel Magyarország katonai védelmére*, Budapest, Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság, 2016.

²⁵ Lásd többek között: CSINK Lóránt – SABIANICS István A különleges jogrend alkotmányjogi és igazgatási értékelése, In: CSINK Lóránt (szerk.) *A nemzetbiztonság kihívásainak hatása a magánszférára*, Budapest, Pázmány Press, PPKE JÁK, 2017, 261-285. o.; TILL Szabolcs: Különleges jogrend, In: JAKAB András – FEKETE Balázs – KÖNCZÖL Miklós – MENYHÁRD Attila – SÜLYÖK, Gábor (szerk.) *Internetes Jogtudományi Enciklopédia*, Budapest, PPKE JÁK, 2018; FARKAS Ádám: Gondolatok a különleges jogrend természetéről és helyéről a modern államiságban, In: FARKAS Ádám – KELEMEN Roland (szerk.) *Szkülla és Kharübdisz között – Tanulmányok a különleges jogrend elméleti és pragmatikus kérdéseiről, valamint nemzetközi megoldásairól*, Budapest, Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság, 2020, 317-346. o.; TILL Szabolcs: *Freedom of European National Constitutions to Regulate Emergencies (Comparative study*

állapotok jellemzőiről, azokról az eszközökről (kivételes hatalomról), melyeket a felhatalmazott alkalmazhat, esetlegesen magáról az elrendelésről, az alkotmányt óvó, őrző mechanizmusokról, tiltott szabályozási tárgykörökről, vagyis a jogintézmény kereteiről, elméleti kérdésiről. Azonban az kijelenthető, hogy a vizsgálat tárgyát nem képezi az alapfogalmaknak az elhatárolása, vagyis az, hogy mit is értünk normál, különös és kivételes alatt.

Jóval árnyaltabb képet kaphatunk az alapfogalmak meghatározását követően arról, hogy mit is érthetünk kivételes állapot alatt, mit is érthetünk kivételes hatalom alatt. Azonban eme lehatárolások szükségszerűen bonyolíthatják is az „egyszerű” alkotmányos képletet, mivel az elmélet részévé tehetik azokat az alkotmányon túli helyzeteket, viszonyrendszereket, hatalomgyakorlási metódusokat is, amelyek a kivételes állapot jelzőt magukénak követelik akkor, ha az állam létezése szempontjából keressük a normál, a különös és kivételes elhatárolását. Így vizsgálni szükséges a legitimációs időszakok (forradalmak, ellenforradalmak, főhatalomváltások) kivételes jellegét és jellemzőit is.

A kivételes hatalom fogalmi meghatározásához tehát szükséges annak tisztázása, hogy mit is értünk általános vagy normál állapoton, és mit tekintünk különlegesnek, illetve mit kivételesnek. Szükséges feltárni, hogy a különös külön felosztás nélkül, generálisan – mint a normál állapottól eltérő helyzet – igényli a kivételes jelzőt is, avagy a kiváltó okok, azok hatásai és a szükséges, illetve alkalmazható eszközök szerint tovább kell bontani. Ebből adódóan a tanulmány egyik fejezete arra vállalkozik, hogy az alapfogalmi kört, vagyis a normál, a különös és a kivételes hármását meghatározza, és alapját képezze az állam létviszonyai szempontjából a normál, a különös és a kivételes elhatárolásának.

Ezen fogalmi rendszert és a történeti tapasztalások mentén lehetséges a jogállami, jogintézményként kezelendő kivételes hatalom egyes tényállásainak az elkülönítése. Mik azok a tényezők, amelyek alapján eltérő tényállások állapíthatók meg, mik azok a történelmi tapasztalások, amelyek különböző tényállásokat szülnek az egyes államokban? Ezen tényállásoknak jellemzőit összefogva lehet majd konkretizálni az első fejezetekben megjelenő, általánosságban meghatározott kivételes hatalom fogalmát. A korrekciónak köszönhetően remélhetőleg kirajzolódik a kivételes hatalom, mint jogállami intézmény és a kivételes hatalom, mint hatalomgyakorlási mechanizmus közötti fogalmi eltérés, amelyet alapjellemezők szintjéig kell visszabontani, annak érdekében, hogy a fogalmak területén vegytiszta képet kapjunk.

2. Mikroszint fogalmi elhatárolása, vagyis mit értünk normál, különös és kivételes alatt az emberi létezésben

Az alapfogalmak meghatározása, vagyis az, hogy mit értünk normál, különös és kivételes alatt az alfája és az ómegája a későbbi kivételes hatalmi elméleti rendszer megfelelő mélységű feldolgozásának. Ehhez első körben szükséges vizsgálni a társadalom mikroszintjét, mivel ennek – vagyis az egyén és kisebb csoportjainak – megfigyeléséből kiindulva juthatunk el azokhoz a jelenségekhez, ahol a különös, – esetenként a kivételes – áttöri az általánost. Ezek

on the Hungarian structure of special legal orders), Budapest, Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság, 2020.; AGAMBEN, Giorgio: *State of Exception*, Chicago, The University of Chicago Press, 2005.; DEPLATO, Justin: *American Presidential Power and the War on Terror: Does the Constitution Matter?*, New York, Palgrave Macmillan, 2015.; HARTZ, Emily: *From the American Civil War to the War on Terror – Three Models of Emergency Law in the United States Supreme Court*, Berlin, Springer-Verlag, 2013.

sok esetben kauzális kapcsolatban vannak a makroszinttel (össztársadalmi), tehát vagy a makroszint különössége – kivételessége – eredményezi a mikroszint különösségét – kivételességét –, vagy a mikroszint tömeges különössé – kivételessé – válása eredményezi a makroszint különösségét, kivételességét.

Az általános, a különös és kivételes mikroszintű elhatárolásához mankót nyújtanak az egzisztencia-filozófia vizsgálódásai, ugyanis e terület alaptézise, hogy „a normális hétköznapi szituációk átláthatók és kezelhetők, határhelyezetről akkor beszélünk, amikor olyan szituációkban találja magát az ember, amelyben a tervezés és az eltárgyasító hozzáállás csődöt mond”.²⁶ Vagyis azt vizsgálja, hogy az ember életében hol húzódik meg a normál és különös helyzet határa, és arra az egyén miként reagál.

Az egyes egzisztencia-filozófusok gondolkodásában megragadható az, hogy az emberi életnek van egy „monoton, egyhangú rendje”²⁷ amit azonban mindig kimozdít vagy megtör valamilyen életbeli esemény. Közös bennük az is, hogy azt mondják, hogy az egyén valódi képességeit, életképességét utóbbi eseményeknek a kezelése, ezek során tanúsított magatartása mutatja meg.

Karl Jaspers tézisei szerint az ember szituációkban él. Ezek a szituációk változatosak és megváltoztathatóak, azonban a létünk jelentős részében bár az egymást követő szituációk nem feltétlen mutatnak azonosságot az azt közvetlenül megelőzővel, de maga a jog, a technika, a politikai cselekvés törvényszerűségei és sémái²⁸ előidéznak egyfajta tervszerűséget, ennek során a „létezés szituációjában való lét, soha nem léphetek ki úgy egy szituációból, hogy ne lépnek át egy másikba”²⁹.

Az általános ebből adódóan azon életszituációk egymásutánisága, amelyek tervszerűek, amelyeknek szabályszerű mechanizmusa van, s amelyeknek kisebb problematikáit az egyének közötti hétköznapi interakciók, vagy a jog általános szabályai rendezni tudnak. Az is nyilvánvaló, hogy ez az általános létállapot az élet különböző stádiumaiban különböző mechanizmusokat követ, azonban minden stádiumban azonos a cselekmények általánosan kiforrott magja.

Az általános abból a szemszögből is megragadható, ahogy azt Jean-Paul Sartre teszi „Az Undor” című munkájában, ahol így ír: „Természetesen most már semmi világosat nem tudok írni a szombati és a tegnapelőtti dolgokról, túl messze vagyok tőlük; mindössze annyit mondhatok, hogy sem az egyik, sem a másik esetben nem történt olyasmi, amit általában eseménynek szoktak nevezni.”³⁰ Tehát az általános onnan is megközelíthető, hogy a különös hiánya állapítható meg, vagyis az eseménytelenség. Természetesen ez nem jelenti azt, hogy

²⁶ ULLMANN Tamás: 20. századi „kontinentális filozófia, In: BOROS Gábor (szerk.): *Filozófia*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 2007, 1037. o.

²⁷ KIERKEGAARD, Søren Aabye: *Az ismétlés*, Budapest, L'Harmattan Kiadó, 2008, 57. o.

²⁸ Lásd bővebben: BIBÓ István: Az európai társadalomfejlődés értelme, In: BIBÓ István: *Válogatott tanulmányok III. kötet*, Budapest, Magvető Kiadó, 1990, 5-123. o.; BODA Zsolt: *Legitimitás, bizalom, együttműködés – Kollektív cselekvés a politikában*, Budapest, Argumentum Kiadó, 2013.

²⁹ JASPERS, Karl: *Mi az ember? Filozófiai gondolkodás mindenkinek*, Budapest, Katalizátor Könyvkiadó, 2008, 110. o.

³⁰ SARTRE, Jean-Paul: *Az Undor*, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1981, 6. o.

nem zajlik az élet, hanem „minden, ami nem tudott járni, a helyén áll, ami pedig tudott, ment a maga útján...”³¹

A harmadik megközelítési módját az általános meghatározásának Søren Kierkegaard adja, mikor azt írja, hogy „... a kivétel azzal, hogy önmagát elgondolja, az általánost is elgondolja; azzal, hogy önmagát működteti, az általánost is működteti; és önmagán keresztül az általánost is magyarázza”.³² Ebből adódóan a különös létezése igazolja az általános létezését, és mivel a különös létezésének a célja, hogy visszatérjen az általánosba, így léte során sem tesz mást, minthogy meghatározza az általánost aszerint, ahova vagy amelybe vissza kíván térni, amikor létezésének illetően állapota már okafogyottá válik. Ebből következően az általános nem más, mint minden, ami nem különös.

Az általános ezek egyhangú rendje, amely a jog, a technológia, a természet törvényei révén tervszerűvé és mechanikussá válik, amelyben rögzíthető események nem következnek be, de amelyet a különös/kivételes léte során óhajt és felvázol.

Ha azonban elfogadjuk azt, hogy az általános létezését a különös létezése igazolja, akkor annak elfogadása és megállapítása, hogy az életnek van egy általános, törvényszerűségek által körülhatárolt mechanizmusa, azt teszi szükségessé, hogy rögzítsük: a különös létezése sem vitatható. Ebből a logikából kiindulva, vagyis, ha az általános megközelíthető a különös felől, akkor a különös is megközelíthető az általános felől, az mondható, hogy a különös fogalma nem más, mint olyan rögzíthető és különleges élethelyzet vagy élethelyzetek sora, amelyet nem tud az általános törvényszerűségek révén kordában tartani a jog, a technológia és a természet törvénye, és amelynek leküzdése, megoldása révén térhetünk vissza az általános életfolyásba.

Viszont szükségesnek mutatkozik eme fogalomnak az árnyalása, a fogalmak további tisztázása. Nem elégedhetünk meg annyival, hogy az mondjuk, hogy minden, ami nem általános, az különös, ugyanis ez szükségszerűen maga után vonná, hogy minden, ami különös, az egyben kivételes is.

„Kierkegaard ... a megnyugtató, rendszeres egésszel szembeállítja a nyugtalan, szorongó és szenvedő egyedi egzisztenciát, ami sem fogalmakkal nem ragadható meg, sem ésszel be nem látható, vagyis kilóg a rendszerből.”³³ A fenti negatív jellegű fogalom meghatározásának okán is szükséges, hogy a különös és az általános az általunk használt fogalmakkal nem írható körül, nem határozható meg, tehát csak annyit állíthatunk a fenti definíción túl, hogy különös minden, ami nem írható körül az általános életet behatárolható mechanizmusok fogalmaival.

A különös helyzeteket Jaspers határhelyzeteknek, Kierkegaard életstádium-váltásoknak nevezi. Mindegyik szakadást jelent az élet folyamatosságában, azonban ezek nem csupán különös léthelyzetek, hanem a lét alapformái, vagyis immanens részét képezik a létezésünknek.

A jaspers-i határhelyzeteket egy része – például az ember halála vagy szeretteinek halála, továbbá a létért folytatott harc egyes mélységei, a szenvedés egyes fokai, valamint a bűn – minden ember életében megjelennek. Ellenben az egyes fokozatai ezeknek a határszituációknak már csak rendkívül kivételes helyzetekben jelentkeznek. Így nem adekvát,

³¹ KIERKEGAARD: i. m. 57. o.

³² KIERKEGAARD: i. m. 101. o.

³³ ULLMANN Tamás: Søren Aabye Kierkegaard, In: BOROS: i. m. 920. o.

hogyan az élet részét képezze az erőszakos halál vagy a körülöttünk lévők tömeges elvesztése, a szenvedés életet felemésztő volta, a létezésért való harc erőszakba való átcsapása vagy ebből adódóan a bűn azon mértéke, hogy saját létezésemet biztosító harc révén másoknak elviselhetetlen szenvedést okozok, őket kizsákmányolva fenntartva önmagam létezésemet.³⁴ Ekkor az élet mondhatni felfüggeszti erkölcsi szabályait és túllép az általánosra.³⁵

A különös helyzetek ebből adódóan olyan különös szituációk, amelyek az emberi létből adódnak, annak immanens részét képezik (a születés, halál, szenvedés és a hétköznapi életviteléhez kapcsolódó bűn). Ezeket különösként kell kezelni, hiszen nem részei a mindennapok mechanizmusának.

Azonban vannak olyan élethelyzetek, amelyek a különösön túlmutatnak, ezeket tekinthetjük kivételesnek, mivel nem szükségképpen részei az emberi életnek. Ilyennek kell tekintenünk a fenti határhelyzetek közül az erőszakos halált, a szülőnek a gyermek halálát, vagy a körülöttünk lévők tömeges elvesztését, a szenvedés életet felemésztő voltát, járványokat, a létezésért való harc erőszakba való átcsapását, vagy ebből adódóan a bűn azon mértékét, hogy saját létezésemet biztosító harc révén másoknak elviselhetetlen szenvedést okozok, ezzel fenntartva saját létezésemet, de ilyennek tekinthető akár egy jelentősebb gazdasági válság, a háború, egy terrorcselekmény vagy egy forradalom is, amelyek nyilvánvalóan alapjaiban alakítanak át emberi sorsokat. Eme sort természetesen nagy számban lehetne tovább gyarapítani.

Ezért szükséges pontosítani, árnyalni a különös fentebb – az általános szembeállításából kikövetkeztetve – megjelölt fogalmát. Így a különös olyan rögzíthető és különleges élethelyzet vagy élethelyzetek sora, amelyek immanens részét képezik az emberi életfolyásnak, azonban annak rendes menetét módosítják, átértelmezik vagy megszakítják, de ezek feloldása az általános törvényszerűségeken kikérgesedett.

Ezt követően még vizsgálat tárgyává kell tenni a kivételesnek nyilvánított határhelyzeteket, amelyekről eddig azt tudtuk megállapítani, hogy az nem szükségképpen része az emberi életfolyamatnak, azt jelentősen fenyegeti, torzítja és különöshöz mérten mondhatni megsemmisíteni igyekszik.

A kivételes határhelyzet esetében fontos azok szociológiai és történeti beágyazottsága, ugyanis például önmagában az erőszakos halál vagy létharc erőszakossá válása, akár csak gazdasági értelemben is, nem szükségképpen eredményezi azt, hogy az általános élethelyzetekhez nem tartozó, a különös szintjét meghaladó szituációkat a meglévő – akár korábbi kivételesből levont következtetéseken alapuló – törvényszerűségek, a normál jogrend ilyenén szabályai, kialakult gazdasági mechanizmusok ne tudnák mederben tartani.³⁶

³⁴ JASPERS: i. m. 118-136. o.

³⁵ KIERKEGAARD, Søren Aabye: *Félelem és resztetés*, Budapest, Európa Könyvkiadó.

³⁶ Erre hívja fel a figyelmet a büntetőeljárásokkal kapcsolatban Hautzinger Zoltán. Lásd bővebben: HAUTZINGER Zoltán: Eltérő büntetőeljárások, In: ÉLEK Balázs – HÁGER Tamás – TÓTH Andrea Noémi (szerk.): *Igazság, ideál és valóság: Tanulmányok Kardos Sándor 65. születésnapja tiszteletére*, Debrecen, Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Büntető Eljárásjogi Tanszék, 2014, 164-181. o.; HAUTZINGER Zoltán: Külföldiekkel szembeni büntetőeljárás? *Miskolci Jog Szemle*, 2019/különszám, 349-358. o.

Ezt igazolják az általános jogrend legkivételesebb szabályai: a jogos védelmi helyzet, a végszükség, vagy a katonai karakterű szervek³⁷ kényszerítő eszköz használatának a joga és ezen belül a fegyverhasználat lehetősége. A jogos védelemmel kapcsolatban Sólyom László – az alkotmánybíróság halálbüntetéssel kapcsolatos határozatához fűzött párhuzamos indokolásában – úgy fogalmazott, hogy „a természeti állapot tér vissza azokra a pillanatokra, amíg az életek közötti választás szituációja fennáll”.³⁸ Tehát az általános jogrend elismeri azt, hogy vannak az életnek olyan határszituációi, amelyekben a kivételes helyzet feloldásához szükséges az egyén döntési terepének a jogszerű növelése.

Fontos hangsúlyozni, hogy e helyzetekben a jogállami szabályozás keretein belül mozgunk. Ez szükségszerű, ugyanis, ha a jogszabályok nem tennék lehetővé ezekben a szituációkban a döntési lehetőségek kitágítását, akkor minden olyan esetben, amikor a megtámadott kioltja a támadó életét, vagy az állam képviselőjében eljáró fegyveres közszolgálat az előírásoknak megfelelően történő fegyverhasználat során a jogellenesen cselekvő személy életét veszti, a saját életét és/vagy a társadalom rendjét védő személyt az általános szabályok alapján felelősségre kellene vonni és szankcionálni. Ezzel azonban megakadályoznánk a kivételes legfőbb rendeltetését, vagyis, hogy visszavezessen az általánosba. Emellett pedig az általános mechanizmust és az ahhoz kapcsolódó jogrendet is megkérdőjeleznénk. Ezáltal „... a társadalmi félelemek eskalálódnak... Ez persze egy negatív spirált eredményez. Minél inkább teszik ezt, annál nagyobb a zűrzavar és az erőszak, és minél nagyobb a zűrzavar és az erőszak, annál kevésbé képesek az államok a helyzet kezelésére, következésképp annál több ember vonja meg a bizalmát az államtól...”³⁹ Azaz a közrendbe és azt szavatoló katonai karakterű szervekbe vetett bizalom elvesztése annulálná a biztonságot, ezáltal felszámolná a normál állapotot.⁴⁰ Tehát az általános mechanizmus és az ahhoz kapcsolódó jogrend is megkérdőjeleződne, vagyis az, hogy a legitim fizikai erőszak monopóliumának egyedüli birtokosa az állam, amely katonai karakterű szervei révén védi azokat, akik a jogrend keretei között élnek. E határszituációk kivételes jellege egyértelműnek hat, de ezek feloldhatók a normál jogrendi szabályokkal, nevezhetjük ez alapján eme helyzeteket kvázi kivételesnek.

A kvázi kivételes – felhasználva a korábbi fogalmakat – olyan szituációk halmaza, amely olyan rögzíthető élethelyzet vagy élethelyzetek sora, amelyek nem immanens részei az életnek, annak kikérgesedett magvát támadják, torzítják vagy felszámolni kívánják, de eme szituációt az egyén kezelni próbálja a normál jogrendnek, a társadalmi interakcióknak, a gazdasági mechanizmusoknak a döntés irányába mozdított cselekvési lehetősége révén.

³⁷ Katonai karakterű szervek fogalmáról lásd bővebben: FARKAS Ádám: A katonai büntetőjog és igazságszolgáltatás helye, szerepe, létjogosultsága az állam és társadalom rendszereiben, *Hadtudomány: A Magyar Hadtudományi Társaság Folyóirata*, 2012/elektronikus szám, 3-6. o.

³⁸ A jogos védelem problémája, Sólyom László párhuzamos indokolása a 23/1990. (X. 31.) Alkotmánybírósági határozat.

³⁹ SZIGETI Péter: Vázlat a közbiztonság három dimenziójáról: világrendszer – nemzetállami szint és lokalitás, In: SZIGETI Péter: *A valóság vonzásában – Jogelméleti és Jogtudományi Közlemény*, Győr, ELTE-SZIF ÁJK, 2001. (<https://mek.oszk.hu/04200/04241/04241.htm#16>).

⁴⁰ A biztonság társadalmi érzetének fontosságát, normál állapotot fenntartó jellegét jól érzékelteti Márai Sándor: „A biztonság ebből az érzésből épült fel ötvenmillió ember számára: hogy a császár éjjel előtt lefekszik, s már reggel ötkor felkel és gyertyafény mellett ül, amerikai fonott nád karosszékekben, íróasztalánál, s a többiek, akik felesküdték az ő nevére, mind engedelmeskednek a szokásoknak és a törvényeknek.” – MÁRAI Sándor: *A gyetyák csonkig égne*, Budapest, Helikon Kiadó, 2008, 47.o.

Tovább haladva a kivételessel kapcsolatosan generálisan megállapítható, hogy a kivételes szituációkban a norma és a döntés viszonya megváltozik, és a mérleg nyelve a döntés irányába mozdul el, jogállamban a döntés primátusa viszont csak annyiban áll, hogy e kivételes helyzetet a szükséges mértékben kezelni tudja vagy kezelni próbálja az egyén, vagy őt segítve az állam.

A határszituációk szemben az előzőekkel emellett magukba foglalnak olyan élethelyzeteket, amelyek már nem feloldhatók a normál jogrend szabályai alapján. Ezek már nem csupán az egyén életében lépnek fel, hanem összetársadalmi hatásokat váltanak ki. Ehhez viszont szükséges valamiféle interakció a mikro- és makroszint között.

Ez az interakció lehet egy válság szükségképpen delegációja mikroszintre, amikor az egyéneken kívüli történelmi, szociológiai történések következményeként már a mikroszint „készen kapja” az életét kiforgató eseményeket és annak megoldásához szükséges eszközöket (például háború, természeti katasztrófa). A másik lehetőség, hogy a makroszint eseményei bár egyénenként, vagy kisebb közösségeikben éreztetik hatásukat, azonban eme hatás a mikroszinten tömegesen előfordul, és ezáltal csap át a makroszint is kivételes jellegbe. Ilyen például, amikor a társadalom egyes tagjainak – lásd például a 20. század fordulójának Magyarországot, ahol a munkásság szinte teljesen kiszorult a politikai események alakításából – a politikai részvételi jogait a fennálló rendszer nem biztosítja vagy egyenesen akár erőszakkal is elnyomja, és ennek leküzdése az érintettek részéről már makroszintű cselekvésben is megjelenik. Ilyennek lehet tekinteni például továbbá, amikor egy nagyobb gazdasági válság – mint amilyen akár az 1929-es vagy 2008-as gazdasági világválság volt – mikroszintű hatásai oly nagy mértékben és társadalmi kiterjedésben jelennek meg, hogy az arra adott egyéni válaszok is kibillentik a makroszintet a rendes működéséből.

Eme határszituációkra a mikroszint alkotójának az embernek reagálnia kell saját és közössége egzisztenciájának védelme érdekében. Ugyanis „... csak saját lendületében, mintegy saját hajánál fogva tudja kihúzni magát a semmiből és tud védekezni a semmi szakadatlan fenyegetése ellen... És az ember nemcsak magának és magáért felelős, hanem egyben mindig a másoknak és a másikért.”⁴¹ A mikroszint és a makroszint kapcsolatára Sartre bevezette az interszubjektivitást – mely fontosságát a második világháború során értette meg –, amely révén az ember próbálja megismerni és alakítani a társadalmi, politikai életet, így a mikroszint szerencsés esetben aktívan reagál a makroszint eseményeire. Ami lényegében annyit jelent, hogy az ember annyit tesz, hogy „... amit meg kellett tenni, és amit a terror és lankadatlan fegyvere ellen meg kell majd tenniük, egyéni meg hasonlásaik ellenére...”.⁴² azt megteszik. Ezáltal az egyén létezését önmagán túli érdekek fölé is emeli, kiemelve, hogy az ember létezése társadalmi realitás is egyben, így az egyén is hatással van a közösségre, a társadalomra, emellett a társadalmi struktúra és realitás is alapvetően definiálja az ember létezését is.⁴³

⁴¹ STÖRIG, Hans Joachim: *A filozófia világtörténete*, Budapest, Helikon Kiadó, 2005, 483. o.

⁴² CAMUS, Albert: A pestis, In: KÖPECZI: i. m. 387. o.

⁴³ Jól érzékelteti ezt David Mitchell *Felhőatlasz* című művének záró monológja: „Hohó, ezek valóban szép whig érzések, Adam. De ne papolj nekem igazságról! Ügess számárháton Tennessee-be, és győzd meg a déli fehér fajankókat, hogy ők csupán kifehéritett négerek, a négereik pedig befeketített fehérek! Hajózz az Óvilágba, mondd el nekik, hogy császári rabszolgáik jogai elidegeníthetetlenek, akár Belgium királynőjéé! Ó, be fogsz rekedni, szegény leszel, és megöszülsz a jelölőgyűléseken! Leköpnék, rád lőnek, meglincselnek, megbékitenek kiténtetésekkel, elkergetnek a telepések! Keresztre feszítenek! Naiv, álmodozó Adam. Aki hadakozna az emberi

Az egyének életében a társadalmi realitásukból adódó eme kivételes szituációkat a normál jogrend által – annak tehetetlensége okán – generált alternatív jogrend hivatott feloldani, ahol – jogállami berendezkedés esetén – a jogállami minimumok fenntartása mellett a lehető legnagyobb amplitúdóra tágítják a döntés elsőbbségét a normához képest, hogy a kivételes visszatérhessen az általánosba. Az egyén létfenntartásával kapcsolatos döntési lehetőségei is előtérbe kerülnek; az ilyen határszituációkban nagy számúvá válhatnak a normán túli, azon kívül húzódó döntési helyzetek, de végeredményében a fennálló jogi rend, valamint az erkölcs alapvető sarkkövei kötik ezt a döntést.

Emellett több olyan esetkör felhozható (például forradalom, más államterületének megszállása stb.), amikor a normál vagy eme alternatív jogrend elbukik, és helyébe új hatalmi tényező lép, amely saját jogrendet generál, amelynek legitimálásáig a döntés primátusát csak a hatalmi érdek korlátozza. Ekkor a mikroszinten az egyén döntésének mércéje a fennmaradás; a norma sarokköként való elfogadása, az alapvető erkölcsi követelmények feloldódnak az egyén létharcában, az igényben, hogy visszatérhessen az általános szituációk rendszerébe, az élet rendes folyásába. A közösségek esetében ez nem jelent mást, mint az interszubsztitívum által felülírt egyéni létharcot, amikor a közjó primátusa kerül a döntés középpontjába, nem elhallgatva azt, hogy esetlegesen a közjó sajátos definiálása a korábbi vagy a fellépő új hatalom önlegitimálását is jelentheti.

A fentiekből adódóan a kivételes nem más, mint olyan rögzíthető élethelyzet vagy élethelyzetek sora, amelyek nem immanens részei az életnek, annak kikérgesedett magvát támadják, torzítják vagy felszámolni kívánják, és amelyekkel szemben a normál jogrend eszközparkja, a szokásos társadalmi interakciók eredményesen nem tudnak fellépni, így a döntés lehető legnagyobb amplitúdóra tágítása mellett kívánják feloldani a kialakult helyzetet, amelynek célja, hogy a kivételes leküzdése, feloldása révén visszatérhessünk az általános életfolyásba.

Összegezve a fentiek alapján látható, hogy a mikroszinten a határszituációknak három szintjét, ha úgy tetszik fokozatát különíthetjük el:

- 1) az élet immanens részét képező különös szituációkat;
- 2) a normál jogrendi szabályaival, társadalmi interakcióival feloldható, de az életmenetnek nem immanens részét képező, kvázi kivételes szituációkat, ahol a jogrend a döntés lehetőségét erősíti; valamint
- 3) a kivételes szituációkat, amelyek a normál jogrend szabályaival már fel nem oldhatók, és ahol a döntés határát vagy az alternatív jogrend sarkkövei, vagy a létezés fenntartásának igénye határolja le.

Mindhárom esetben elmondható, hogy az egyén cselekményeinek, döntéseinek egyedüli célja, hogy az általános életfolyást vagy fenntartsa vagy abba visszaterelje létét, eme döntési lehetőségeinek, kööttségeinek térnumai azonban rendkívüli mértékben eltérnek egymástól. Az általános életfolyamatba való visszatérés azonban egészében nem lehetséges, hiszen „...a külső környezeti változások befolyásolhatják a közösség milyenségét, és végső

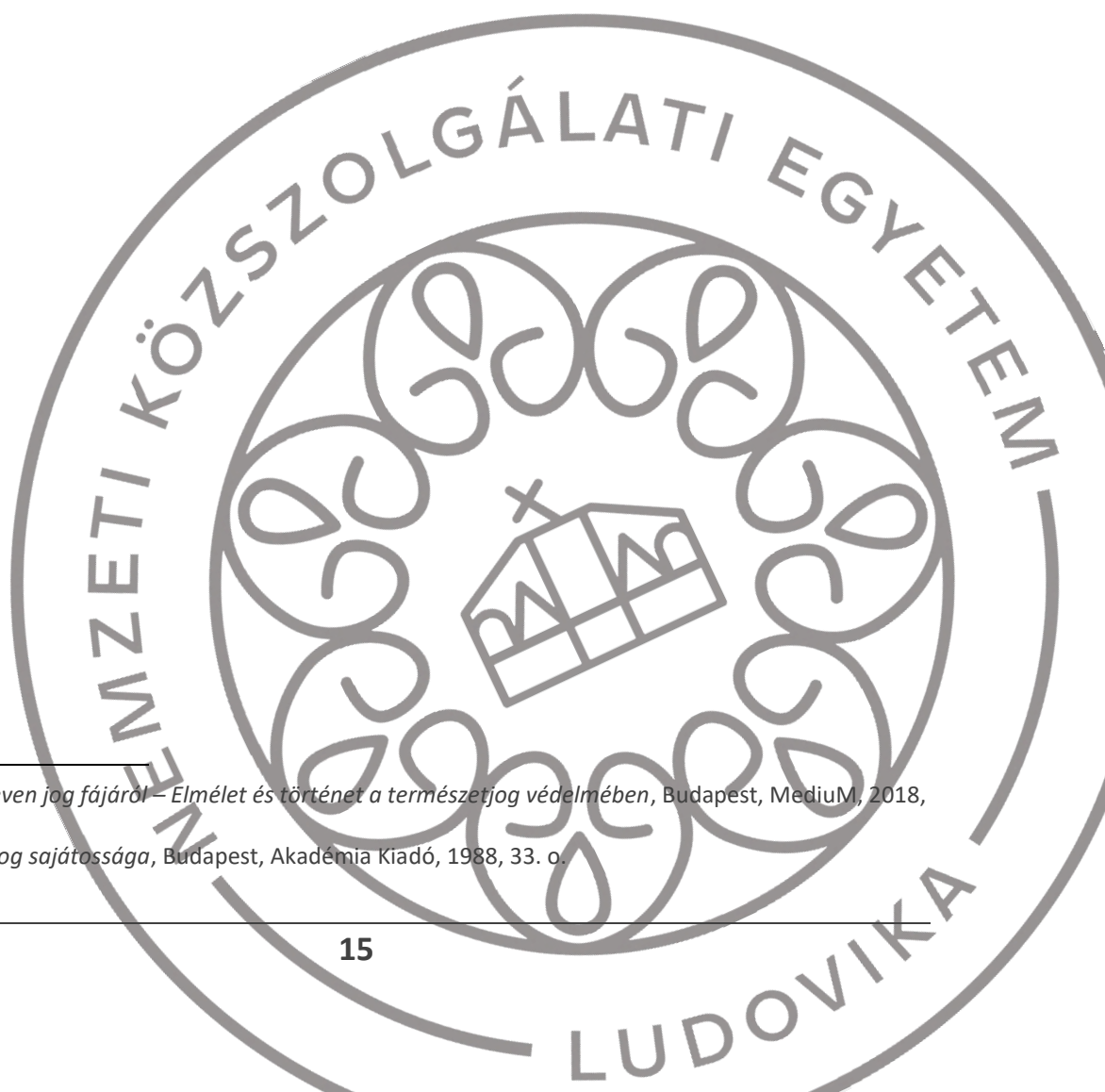
természet sokféle hidrájával, a fájdalom valóságos világával fizet, és vele együtt fizet a családja is! És utolsó lehetetteddel érted majd meg, hogy az életed nem ért többet a határtalan óceán egyetlen cseppjénél!
Ámde mi az óceán, ha nem cseppek sokasága?” – MITCHELL, David: *Felhőatlasz*, Budapest, Cartaphilus Kiadó, 2012, 323. o.

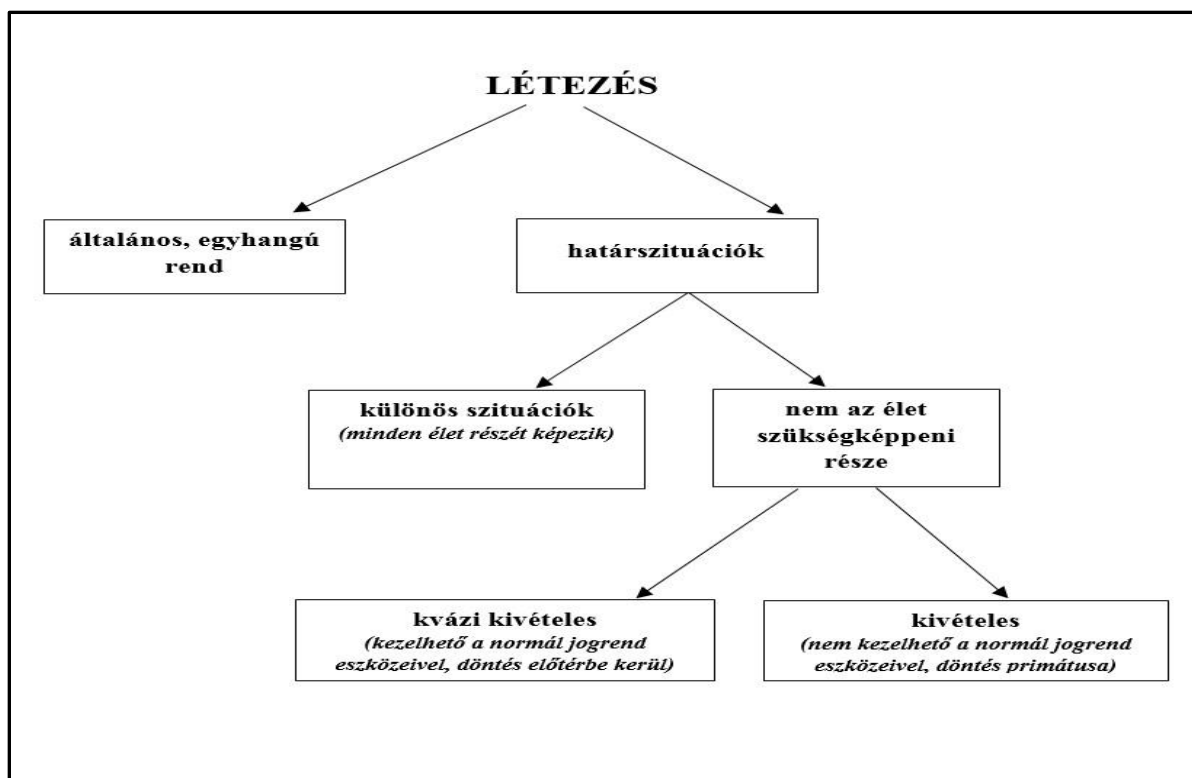
son azt, mit is kíván az egyén,”⁴⁴ vagyis, a kivételes szituáció jellemvonásai alapvetően visszahatnak a mikroszintre, megváltoztatják annak összetevőit, egyes esetekben újrastrukturálják, így az abból való kilépés során mind az egyén, mind a közösség újfajta tapasztalati ismérvekre támaszkodva, a meglévő lehetőségei szerint reagál a kivételesre, és építi fel újra az általános, egyhangú rendet. Nem megelégedve arról, hogy egyes esetekben maga a kivételes a létezése során már definiálja az általánost. Így a külső tényező még hatványozottabban nyúl bele az egyén önmaga által definiált általános állapotába, amellyel a kivételes lényegében létrehoz egy sajátos általános egyhangú rend-sémát, amit az egyénnek szükségképpen követnie kell (lásd totalitárius rezsim rend- és emberképét).

Emellett a kivételes – de a kvázi kivételes is – nemcsak az egyénre és annak társadalmi közegére hat, hanem a jogra, jogrendre és végsősoron az államra is. Mivel „ha a jog mint a társadalmi totalitás egyik részkomplexusa létezik, akkor nyilvánvalóan rá nézve is érvényes az a társadalomontológiai törvényszerűség, hogy létét, helyét, működését és hatását... a többi részkomplexussal való szakadatlan kapcsolata határozza meg,”⁴⁵ így a kivételes szituáció hatalmi, társadalmi, gazdasági jellemzői, az általa elképzelt és esetlegesen leképezni óhajtott általános rendi törekvései is visszahatnak a jogra. Ezáltal lényegében a jogon – és az államon és állami intézményrendszeren – is leképeződnek a kialakult kivételes – kvázi kivételes – szituációk, tehát az állami, jogi létrétegek is egyfajta módon lekövetik az egyén létrétegeit, vagyis az államnak és jogrendnek is vannak – a normálon túli – különös, kvázi kivételes és kivételes határhelyzetei. Utóbbiakat vizsgálni kell, és tovább kell bontani a normál (alkotmányos) jogrendhez való viszonyuk alapján.

⁴⁴ DELI Gergely: *Az eleven jog fájáról – Elmélet és történet a természetjog védelmében*, Budapest, Medium, 2018, 13. o.

⁴⁵ PESCHKA Vilmos: *A jog sajátossága*, Budapest, Akadémia Kiadó, 1988, 33. o.

1. ábra: Az élet szituációk rendszere (a szerző saját szerkesztése)

Tehát maga a jog is a társadalmi totális egyik részkomplexusa, így arra a társadalom egyéb részintézményei és ott zajló belső folyamatok, továbbá a társadalmi totalitást befolyásoló külső tényezők ugyanúgy hatnak. Amikor a társadalmi létezés mikroszintjén elkülöníthetők különböző határhelyzetek, és az interszubjektivitás és a kölcsönös egymásra hatás okán ez makroszinten is megjelenni látszik, ebből adódóan a társadalmi totalitás részobjektumaként létrejött jog és állam létezésében is megjelennek ilyen típusú határszituációk.

Ebből adódóan a makroszinten is el lehet különíteni normál-, különös-, kvázi kivételes- és kivételes (határ)helyzetet. Emellett azonban jelentős eltérés mutatkozik mikroszint és makroszint között. Ugyanis a mikroszint döntési rendszere determinálva van a makroszint mechanizmusai és egy-egy társadalmi részobjektum, így a jogi- és állami intézmények által, és kizárólag legszélsőségesebb esetben terjeszkedik túl döntési lehetősége a jogi normán és végső soron az erkölcsi parancson. A makroszint viszont fel tudja oldani ezeket a határhelyzeteket, hogy vissza tudjon térni a normál működési keretek közé. Ehhez a modern (jog)állam esetében alternálnia kell a normál működést biztosító jogrendet, állami intézményi mechanizmusokat, létrehozva így egy alternatív jogrendet, amelyben a döntés amplitúdója kiszélesedik, de a normál jogrend – jogállam esetében fellelhető – alappilléreiként funkcionáló intézményei (így például a nemzetközi jog ius cogens szabályai, az alapvető emberi jogok, az állami intézmények joghoz kötöttsége stb.) ezt alkotmányos keretek közé helyezik. Ettől eltérő helyzet, amikor a normál vagy az alternatív jogrend jelentősen túllépi a hatalmi megfontolások okán, akkor a jogrend transzformálódik, amely addig tart, amíg a saját maga által meghatározott normál állapotot el nem éri.

Összegezve a fenti gondolatokat, általánosságban kimondható, hogy az olyan határhelyzeteket, amelyek nem immanens részei a társadalom – a társadalmi totalitásból következően – a jog és az állam normál működésének, sőt kifejezetten azok kikérgesedett

magvát támadják, torzítják vagy felszámolni kívánják, és amelyekkel szemben a szokásos társadalmi interakciók, a normál jogrend eszközparkja és az állam rendes működési mechanizmusai eredményesen nem tudnak fellépni, **kivételes állapotnak** nevezzük. Míg az erre reagáló alternatív vagy transzformálódó jogrendet, amely a döntés lehető legnagyobb amplitúdóra tágítása mellett kívánja feloldani a kialakult helyzetet, azzal a céllal, hogy a kivételes állapot kihívásainak leküzdése, feloldása révén visszatérhessen az általános – korábbi vagy újrafogalmazott – normál működési keretei közé, **kivételes hatalomnak** nevezzük.

3. A kivételes állapot és hatalom fogalmi hálója

3.1. A kivételes állapot tényállások meghatározása

3.1.1. Előfelvetések a történeti tapasztalások okán

A fentebb már megfogalmazottak szerint az olyan határhelyzeteket, amelyek nem immanens részei a társadalom – a társadalmi totalitásból következően –, a jog és az állam normál működésének, sőt kifejezetten azok kikérgesedett magvát támadják, torzítják vagy felszámolni kívánják, és amelyekkel szemben a szokásos társadalmi interakciók, a normál jogrend eszközparkja és az állam rendes működési mechanizmusai eredményesen nem tudnak fellépni, **kivételes állapotnak** nevezzük. Ezen fogalom összefoglaló megközelítését adja azoknak az állam működése során megjelenő határhelyzeteknek, amelyeket kivételes állapotnak nevezünk. Viszont szükségszerű ennek a fogalomnak az alábontása, mivel az eszközpark (a kivételes hatalom) meghatározása során fontos eltéréseket szülhetnek az egyes tényállások alapjellemzői.

A 19. századi történeti folyamatok és az euroatlanti térségben megjelenő egyes szabályozási típusok lehetővé teszik, hogy ezek vizsgálata révén elkezdjük a fenti fogalom alábontását. A megjelenő szabályanyagok szinte kivétel nélkül a legfontosabb fenyegetésként a külső támadás veszélyét jelenítették meg. Háború vagy háború közvetlen veszélye esetén nyújtottak többletjogosítványokat a végrehajtó hatalom számára. Így azt lehet mondani, hogy az elhatárolás alapvető szempontja ekkor az volt, hogy a támadás külső vagy belső fenyegetésből származott-e? A külső fenyegetésekkel szembeni eszközpark egyre kiforrottabb és egyre több garanciát tartalmazó szabályozásával szemben a belső anomáliákra ekkor még karhatalmi jellegű eszközparkkal kívántak válaszolni. A belső veszéllyel szembeni eszközparkot nem súlyozták, nem határolták el az egyes veszélyforrásokat akként, hogy milyen értékre irányultak a támadások. Egységes karhatalmi vagy egyszerűen a végrehajtói jogkört tágító megoldásokat alkalmaztak, sok esetben a már kialakult jogállami garanciák időleges kikapcsolása mellett. Kivételként lehet említeni ez alól a forradalmi időszakban születő francia ostromállapotú típusú szabályozást, amely pontosan annak okán, hogy a forradalomnak külső és belső ellenségei is voltak egyaránt, ezért a kialakuló alkotmányos (politikai) rendet veszélyeztető cselekményeket, annak irányától függetlenül az ostromállapotú szabályozás alá vonta. Minden más belső határszituációt viszont a többi államhoz hasonlóan kezeltek.⁴⁶ A fentiek alapján az a következtetés vonható le tényállás kérdéskörében a kialakuló modellekből, hogy az államok a támadás iránya szerint elhatárolják egymástól az egyes tényállásokat. Emellett viszont különbségként jelenthet még a támadás politikai jellege, tehát, hogy az a fennálló alkotmányos rend ellen irányul-e.

A 19. századhoz képest az állam hatalmi jellege és biztonsági környezete jelentős változásokon ment keresztül, amely érintette a hadviselést és ezáltal a védelmi jogot, azon belül pedig a kivételes állapot és hatalom rendszerét és szabályozását. Így további tényállási jegyek, elemek azonosításához ezen átalakulásnak a rövid bemutatása is elengedhetetlen. A generációs áttekintés előtt rögzíteni szükséges, hogy a legtöbb esetben nincsenek éles korszakhatárok,

⁴⁶ Lásd: KELEMEN Roland: A különleges jogrend történeti modelljeinek kialakulása és fejlődése a 20. század második évtizedének végéig. In: FARKAS Ádám – KELEMEN Roland (szerk.) *Székülla és Kharübdisz között – Tanulmányok a különleges jogrend elméleti és pragmatikus kérdéseiről, valamint nemzetközi megoldásairól.* Budapest, Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság, 2020, 43-79. o.

sőt, sok esetben inkább továbbfejlődésről vagy egymás melletti párhuzamos létezésről és dominanciaváltásról beszélhetünk.

Az első generációs hadviselés jelentős részt az abszolút állam vívmányai révén jelent meg. Az abszolút állam jelentősége megragadható abban, hogy a centralizáció kiteljesítésével létrehozta a modern, adminisztratív monarchiát, amely professzionális hivatali apparátusra próbált támaszkodni, amely modernizáció nem kerülhette el a haderőt sem, eredményeként megjelent a modern szakképzettséget igénylő reguláris haderő. Az abszolút monarchia és monarchia, később pedig a kialakuló polgári állam igényeit kiszolgáló modern hadviselés első generációjának megjelenése az 1648-as vesztfáliai békéhez köthető, és körülbelül a polgári átalakulás euroatlanti kiteljesedéséig, vagyis az 1860/70-es évekig uralta a harc- és haderőszervezést.⁴⁷ E jó két évszázadnyi intervallum háborúiban ragaszkodtak a vonalban, oszlopban és négyszögben harcoló gyalogsághoz. A haderő az alapos kiképzésen és a fegyelmen nyugodott. Előbbi jelentős költségei okán a fegyveres erő megőrzése is fontos volt, és nem volt cél az ellenséges haderő megsemmisítése. Az állandó hadsereggel megindult a tisztképzés is.⁴⁸ A védelmi szabályozás a vizsgált időszakban kezdetleges, állandóságot a hadi regulák, valamint a kiképzéssel kapcsolatos szabályok jelentették, azonban az egyes krízisek, biztonsági kockázatok felszámolása eseti jellegű volt az évszázadok során.

A „kettős forradalom” azonban jelentős hatást gyakorolt magára az államra és a hadviselésre is. A kialakuló kapitalista termelés lehetővé tette a tömeggyártást, így nagyobb tömegek felfegyverzését. Ettől az időtől közelebb került a modern tömeghadviselés (például az amerikai polgárháború már 2,5 millió embert, míg a francia-porosz háború 1,7 millió főt mozgósított). A hadviselés az élőerő koncentrálásán és a fegyvernemek összehangolásán nyugodott. Emellett már jegyeiben láthatóvá vált, hogy a jövő nagy háborúja a hátszakra is súlyos terhet fog róni, és a totális győzelem eléréséig folytatják a felek. Ennek során a korábbi hadviselési renddel szemben előtérbe került a mozgás és a tűzerő összehangolása, a tűzérési tűz tömeges alkalmazása és az erőforrások végsőig történő felhasználása.⁴⁹ A kettős forradalom másik oldalát adó polgári átalakulás során kifejlődő polgári állam pedig megkövetelte az állam minden időszakban való joghoz kötöttségét, az egyes igazgatási ágazatok szabályozását. A szabályozási kényszer nem kerülhette el a haderőt sem, amelyre vonatkozóan szervezeti, működési, hatásköri szabályok sora jelent meg (gondoljunk itt például a magyar véderő és honvédelmi szabályokra 1868-ban), és megkezdődött a hadsereg feletti jogállami, civil kontroll kialakítása is.⁵⁰ Mivel a békeidőszaki szabályozás mellett világossá vált, hogy a jövő nagy háborúja egy totális háború lesz, amely szükségképpen alapjaiban érinti az állam és a hátszár működését, így erre az időszakra tehető a különleges jogrendi szabályozások közül a háború idejére vonatkozó joganyag megalkotása. E szabályozás – főszabályként – még kizárólag háború idejére tartalmazott olyan jellegű szabályokat, amelyek révén az állam hatékonyabban tudta kezelni a felmerülő problémákat, átcsoportosítani az erőforrásokat. A szervezeti szabályokkal együtt így a védelmi szabályozás már átfogóbb jellegű volt, azonban annak számos hiányosságára irányította rá a figyelmet az I. világháború.

⁴⁷ Kiss Álmós Péter: Generációk a hadviselésben – A negyedik generáció, *Hadtudományi Szemle*, 2009/2. szám, 11. o.

⁴⁸ SIMICSKÓ István: A hibrid hadviselés előzményei és aktualitásai, *Hadtudományi Közöny*, 2017/3-4. szám, 4. o.

⁴⁹ SIMICSKÓ: i. m. 4-5. o.; Kiss: i. m. 11-12. o.

⁵⁰ Lásd bővebben: FARKAS Ádám: A haderő feletti parlamentáris hatalommegosztás eredeti modellje (1867-1914), *Jogtörténeti Szemle*, 2014/1. szám, 44-50. o.

A hadviselés harmadik generációja felszámolta az I. világháborúban még alkalmazott lineáris csapatvezetést, és helyébe a non-lineáris harceljárás lépett, amely a gyors manővereken, a meglepetésen, a mélységi hadműveleteken nyugodott. Utóbbit lehetővé tette a páncélos fegyvernem önállósodása és a légideszant hadosztályok megjelenése. Emellett a háborús stratégia részévé vált a hátszág támadása és demoralizálása, hiszen ez alapvetően befolyásolta a hadipotenciált. Ezt lehetővé tette a haditechnika további fejlődése, a hadiipar termelőkapacitásának fokozása. Az 1970-es években az AirLand Battle⁵¹ modernizálta a korábbi II. világháborús villámháborút, amely az 1991-es Öbölháborúban alkalmaztak ezidáig utolsó alkalommal. Mindezekhez azonban szükséges volt a korábbi szabályozás átfogóvá tétele. Ez azt jelentette, hogy már nem volt elégséges a háború idején való felhatalmazás, mivel jól láthatóvá vált a nagy háború idején, hogy hiányzott a háborúra való megfelelő felkészülés. Ennek során az államok megalkották az ún. országmozgósítási terveiket (ennek volt Magyarországon legfőbb szerve a Legfelsőbb Honvédelmi Tanács, majd a Legelső Honvédelmi Tanács), összevonták a védelmi ágazatok egynemű részeit (így született meg hazánkban az első ágazati honvédelmi törvény 1939-ben⁵²) és folytatták a totális háború megvívásához szükséges ágazatok kialakítását.⁵³ A harmadik generációs hadviselés mellett a védelmi szabályozás komplex, átfogó jellegűvé vált, azonban a szabályozás a külső támadás elleni biztonság megteremtésére fókuszált, felhatalmazásokat a jogszabályi rendszer főként ezirányba hozott létre, vagyis klasszikus fegyveres konfliktus kezelésére.

A hadviselés negyedik generációja megjelenésének okai között kell keresni a bipoláris világrendet és azon tény, hogy a tömegpusztító fegyverekkel rendelkező nagyhatalmak korlátok közé szorítják az egymással szembeni közvetlen katonai összeütközéseket. Eme korszak sajátos eszköze az ún. proxy hadviselés. „Destabilizáló törekvések kíséretében új »hadoszlopok« jelennek meg: tüntetők, álcivilek, kormányellenes mozgalmárok. A céljuk: egyfajta belső »politikai fertőzés« elindítása, káosz létrehozása, amely azonban mindvégig háttérből irányított.”⁵⁴ A nagyhatalmakon túl jelentős szerephez jutottak a nem állami szereplők is. Jellemzői ennek a generációnak, hogy a béke és háború közötti határ elmosódik, a clausewitz-i „háromság” (állam, katona, polgár)⁵⁵ megszűnik, hiszen az ellenállók (akár terrorista, akár szabadságharcos) tetszésük szerint váltogatják a civil és katona szerepeket, a harcokban résztvevők döntően nem állami szereplők. A harctér nehezen felismerhető, sok tekintetben eggyé válik a hátszaggal. A háború nem klasszikus jogviszonyként jön létre, nincs hadüzenet vagy ultimátum. A hadviselés immanens része, hogy a felek egyike biztosan politikai alapú célokért harcol, amely az esetek többségében kulturális vagy vallási indíttatású. Utóbbiak okán jelentős szerepe van a passzív civilek irányába ható propagandának, befolyásolásnak. A decentralizált vagy többhullámos erőnek köszönhetően nem elsődleges a haditechnika magasszintű alkalmazása. Viszont a propaganda működtetése, a befolyásolás fenntartása, a hálózatos decentralizált szerveződés szükségessé teszi a gazdasági finanszírozás sajátos kiépítését. Az is sajátja, hogy már nem katonailag kemény célpontokat támad, hanem

⁵¹/ VALKI László: A defenzív védelem koncepciója, *Külügyi Szemle*, 1985/1. sz. 102. o.

⁵² FARKAS Ádám: A [hon]védelmi alkotmány kialakulása a polgári Magyarországon 1867-1944. Budapest, Zrínyi Kiadó, 2019.

⁵³ Például a nemzetbiztonsági szolgálatok elterjedése, de még haderőnél koncentrációja is a 19. század végéhez, vagy a 20. század első feléhez köthető, de a két világháború közötti időszakban kezdtek el megjelenni a védelmi igazgatás békeidős feladatai is.

⁵⁴ SIMICSKÓ: i. m. 6. o.

⁵⁵ CLAUSEWITZ, Carl von: *A háborúról*, Budapest, Zrínyi Kiadó, 2013.

puhább, de társadalmi hatásfokát tekintve fokozottabb intenzitást kiváltó civil célpontokat. Az egyes támadások katonai hatása korlátozott, alacsonyabb intenzitású, azonban a rá adott társadalmi reakció jóval meghaladja azt. A negyedik generációs hadviselés egyes szegmensei már korán megjelentek, és a tovább fejlődő jogállami szabályozás már szükségessé tette a belső rend fenntartásához szükséges karhatalmi típusú felhatalmazások szabályozását is, aminek eredményeként a védelmi jogalkotás kibővült a szükségállapot típusú szabályozással. Emellett a komplex, vagy egyre inkább totálissá alakuló biztonsági kihívások egyre szélesebb körben igényelték a védelmi szabályozási rendszer újragondolását, kiterjesztését.

3.1.2. A kivételes állapotok tényállások csoportosítása

Az előző alfejezet elején levont következtetés, miszerint az állam létrendszerében megjelenhető határszituációk legkézenfekvőbb csoportosítását a támadás iránya adja, tehát, hogy a támadás külső, vagyis más állam irányából érkezik, vagy belső, vagyis államon belüli anomáliáról van szó, a bő egy évszázados fejlődés sem annulálta. Ezeken felül más változások is regisztrálhatóak. A háború és béke korábban észlehető határai elmosódtak mivel a hibrid konfliktusokban a külső szereplő a végletekig el kívánja fedni a jelenlétét. Emellett a belső fenyegetések heterogénebbek lettek: a klasszikus politikai mozgalmakon túl a globalizációból fakadóan egyre jelentősebb kihívásokat jelentenek a gazdasági, egészségügyi válságok, a transznacionális bűnözés, a terrorizmus és a modern eszközök térnyerése (például a kibertér, a drónok, az automatizált eszközök stb.). És szintén rögzíteni kell az előző fejezet okán, hogy a válságok legtöbbször már lépcsőzetes felépítésű, amely megköveteli a krízisek előtti összehangolását, információcseréjét a védelmi ágazat szereplőitől, és szintén elvárja a krízis kiteljesedése előtti aktív, operatív és hatékony végrajtói fellépést. Ezen szemüvegen keresztül nézve érdemes vizsgálni a lehetséges kivételes hatalmi tényállásokat.

A külső irányból érkező fenyegetés, vagyis a mai alkotmányos dogmatika szerinti rendkívüli állapot mondhatni az archetípusa a jogállami kivételes hatalomnak. A 19. században a nemzetközi politikát uraló vesztfáliai ethosban a háborúindítás joga az állami szuverenitás egyik legfontosabb külső attribútuma volt. Ebben „az állam... mértékadó egység, s e sajátosságát politikai jellege alapozza meg... megilleti a jus belli, vagyis... hogy adott esetben saját jogán döntsön az ellenség létezéséről s legyőzésének kívánatos módjáról... Erről egyetlen, magát politikai értelemben létezőként tételező nép sem mondhat le.”⁵⁶ Mert amennyiben ezt megteszi, saját önállósága elvesz, és szuverenitását más állam gyakorolja. Amikor az államok közötti viszonyban ez a barát-ellenség megkülönböztetés eszkalálódik, az államok szabadon dönthettek annak kérdésében, hogy a felmerülő problémát milyen eszközökkel oldják meg. Legalábbis 1945 előtt,⁵⁷ de azt követő történelmi eseményeket (többek között a koreai háborút, a vietnami háborút, a délszláv háborút) és elmúlt időszak történéseit látva (ukrán válság, szíriai helyzet) az erőszak általános tilalma ma sem érvényesül maradéktalanul. „Az állam főhatalma révén polgárai életével is rendelkezhet...”⁵⁸ Ehhez azonban a polgári jogállamban – amelynek alapfelfogásán, vagyis a joghoz kötöttség alapelvein még a totálissá válás sem változtatott – szükséges volt egy alkotmányos intézmény létrehozása, amely révén a jog keretei között növelték a háborúban álló állam szerveinek operativitását, hogy sikeresen tudja saját érdekeit érvényesíteni és létét megővni.

⁵⁶ PETHŐ Sándor: *Norma és kivétel – Carl Schmitt útja a totális állam felé*, Budapest, Doxa Könyvek, 1993, 165. o.

⁵⁷ 1945 előtti rendszerről lásd bővebben: VÁMBÉRY Ruzssem: *Háború és jog*, Budapest, Franklin-Társulat, 1933.

⁵⁸ PETHŐ: i. m. 166. o.

Érdeemes röviden áttekinteni, hogy a modern nemzetközi viszonyrendszerben ez a rendkívüli állapot miként is határozható meg. „Az ENSZ Alapokmány előtti jogrendben a hadüzenet nélküli, hadiállapot kinyilvánítása nélküli fegyveres konfliktusok ritkák voltak... A II. világháború után, az ENSZ Alapokmányának elfogadásával a helyzet gyökeresen megváltozott. Az ENSZ jogrendjében ugyanis a fegyveres erő alkalmazása alapvetően tiltottá vált... Az általános tilalom alól két kivétel van, az egyik az önvédelem joga, a másik az ENSZ Biztonsági Tanács által elhatározott esetek.”⁵⁹ Az erőszak általános tilalma alóli kivételek esetköréből az önvédelem jogát és ahhoz szorosan kapcsolódó fegyveres támadás fogalmát célszerű vizsgálni. Egyfelől azért, mert mint azt később látni fogjuk, ennek elbírálása az állam – igaz a nemzetközi jogi szabályok keretei között, de – szuverén döntésén alapszik, másfelől pedig a Biztonsági Tanács intézkedése szintén objektív formát ölt.

Az Alapokmány minden fegyveres erőszakot tilt, függetlenül annak súlyától, intenzitásától és az alkalmazott fegyver jellegétől. Az általános erőszak tilalma alól a fentiek alapján csupán két kivétel van: a fegyveres erő Biztonsági Tanács felhatalmazásán alapuló alkalmazása és az egyéni és kollektív önvédelem jogának gyakorlása. A kollektív biztonság rendszerében a Biztonsági Tanács (továbbiakban BT) e kötelező határozatai prioritást élveznek az önvédelem jogával, annak gyakorlásával szemben. A BT-nek felhatalmazást biztosító 39. cikk ezen túl bevezeti a támadó cselekmény (agresszió) fogalmát, azonban e fogalmat az Alapokmány nem határozza meg.

A cselekmény agresszióként való azonosítására a BT jogosult, így az erősen politikai kérdésnek, politikai döntésnek minősül, amelynek széles mozgásteret biztosít az Alapokmány. E nehezen megfogható fogalmi kört próbálja konkretizálni az ENSZ Közgyűlés 1974-ben elfogadott 3314. számú határozata. A határozat a következő módon definiálja az agresszió fogalmát: „fegyveres erő alkalmazása egy állam által más állam szuverenitása, területi integritása vagy politikai függetlensége ellen, illetve az Egyesült Nemzetek Alapokmányával össze nem férő bármely más módon”.⁶⁰ A határozat alapján megállapítható, hogy az agresszió és a fegyveres erőszak rész-egész viszonyban állnak, vagyis az agresszió a fegyveres erőszak részhatálya. A határozat jelzi annak tényét, hogy a nemzetközi jogban relevanciával bír a fegyveres erőszak intenzitása, valamint azt, hogy közvetett módon is lehet követni, továbbá megerősíti az erőszak (itt az agresszió) államközi jellegét.

Az önvédelem joga az, amellyel kapcsolatban az Alapokmány úgy rendelkezik, hogy „a jelen Alapokmány egyetlen rendelkezése sem érinti az Egyesült Nemzetek valamelyik tagja ellen irányuló fegyveres támadás esetében az egyéni vagy kollektív önvédelem természetes jogát mindaddig, amíg a Biztonsági Tanács a nemzetközi béke és a biztonság fenntartására szükséges rendszabályokat meg nem tette”.⁶¹ Az önvédelmi jog gyakorlásának alapvető feltétele, a fegyveres támadás, amelynek fogalmát azonban sem az Alapokmány sem a későbbi dokumentumok nem definiálják, ennek okán egy cselekmény ekként minősítése a gyakorlatban „... módfelett szubjektív döntésen alapul: ugyanaz a tény, ugyanazon jog alapján,

⁵⁹ HEGEDÜS Zoltán: A fegyveres összeütközések kezdete és vége, In: ÁDÁNY Tamás Vince – BARTHA Orsolya – TÖRÖ Csaba (szerk.): *A fegyveres összeütközések joga*, Budapest, Zrínyi Kiadó, 2009, 48. o.

⁶⁰ ENSZ Közgyűlésének 3314.(XXIX) számú határozata. Az agresszió meghatározása 1. cikk.

⁶¹ ENSZ Alapokmány, 51. cikk. Kihirdette: 1956. évi I. törvény az Egyesült Nemzetek Alapokmánya törvénybe iktatásáról.

eltérő minősítésekkel illethető”.⁶² A döntés szubjektív voltát erősíti, hogy a megtámadott állam állásfoglalása az irányadó, ahhoz nem kell a BT által elfogadott határozat – amelynek feltételelessé tétele az önvédelem lényegét vonná el –, az állam enélkül is megkezdheti az erőszak önvédelmi célú alkalmazását. E jog gyakorlása az 51. cikk értelmében addig tart „amíg a BT a nemzetközi béke és a biztonság fenntartására szükséges rendszabályokat meg nem tette”.

A fegyveres támadás az egyetlen kivétel az Alapokmányban, amely esetén az államoknak vagy védelmi közösségeiknek jogszerűen van lehetőségük fegyveres erőszak alkalmazására. „Mivel azonban az alapokmány mellőzi a fegyveres támadás kifejezés definiálását, semmi nem zárja ki az önvédelem analógia útján való alkalmazásának lehetőségét.”⁶³ A fegyveres támadásnak azonban két feltételnek is meg kell felelnie: (1) a cselekménynek el kell érnie egy rendkívüli súlyt vagy intenzitást; valamint (2) a támadást elkövető személyek cselekménye valamely másik államnak betudhatóan kell lennie. Az első kritérium szerinti eltérés fogalmi szinten megjelenik az Alapokmányban, ugyanis míg a 2. cikk (4) bekezdése erőszak alkalmazásáról beszél, addig az 51. cikk a fegyveres támadást rögzíti. Ekként értelmezve utóbbi fogalom az első minősített esetének tekintendő, vagyis a fegyveres erőszak és a fegyveres támadás részegész viszonyban állnak egymással, tehát – az agresszióhoz hasonló módon – a fegyveres támadás részhalmaz a erőszaknak (sőt még az agresszióknak is részhalmaz). Ezen értelmezés következik az Alapokmány szellemiségéből is, ugyanis, ha a két fogalom jelentése azonos volna, ebben az esetben bármilyen erőszak alkalmazása lehetővé tenné az önvédelem alkalmazását, így egy-egy kisebb súlyú, intenzitású cselekmény is könnyen eszkalálódhatna, míg, ha megszorítanánk az erőszakká minősítést, ebben az esetben megszűnne az erőszak általános tilalma. Ennek okán a megfelelő értelmezés az, hogy minden államközi erőszakos cselekmény sérti az erőszak tilalmának *ius cogens* szabályát, de ezek közül csak a jelentősebb súlyú és intenzitású cselekmények – fegyveres támadások – azok, amelyeknek bekövetkeztekor lehetőség van az önvédelem jogszerű gyakorlására, míg a többi esetet békés úton kell rendezni, amely jelentheti akár a BT vagy Nemzetközi Bíróság előtti eljárást is.

A rendkívüli állapot tényállása megalapozásának alapját képezhetné az ENSZ Alapokmány nyújtotta lehetőség, vagyis a fegyveres támadás, amely azonban túlságosan leszűkítené az állam mozgási lehetőségét a szükséges belső jogrendi felkészülésre olyan esetekben, amikor egyértelműen várható az állam létét fenyegető valamiféle külső támadás, behatás.

Kisegítő lehetőséget nyújt a fogalom célszerű meghatározásához az 1949-es genfi egyezmények közös II. cikke, amely úgy fogalmaz, hogy az egyezményekbe foglaltak „megüzent háború vagy minden más fegyveres összeütközés esetén”⁶⁴ alkalmazandók. „A Genfi Egyezmény közös 2. cikke egyértelműen »minden más fegyveres konfliktusról« (»or of any other armed conflict«) szól, annak időbeli, térbeli, intenzitásbeli kiterjedésének mértékére tekintet nélkül...” Mind ebből következhet, hogy „...bármilyen nézeteltérés az államok között, amely a fegyveres erők tagjainak beavatkozásához vezet, fegyveres konfliktusnak minősül a 2.

⁶² SÜLYÖK Gábor: Az egyéni vagy kollektív önvédelem joga az Észak-Atlanti Szerződés 5. cikkének tükrében, *Állam és Jogtudomány*, 2002/1-2. szám, 108. o.

⁶³ SÜLYÖK Gábor: A terrorcselekmény elkövetéséhez használt polgári légi jármű lelövésének nemzetközi jogi és alkotmányjogi megítélése, *Fundamentum*, 2005/3. szám, 34. o.

⁶⁴ A hadrakelt fegyveres erők sebesültjei s betegei helyzetének javítására vonatkozóan Genfben, 1949. augusztus 12-én kelt egyezmény 2. cikk 2. 1. bekezdés.

cikk értelmében - függetlenül időtartamától, erőszakosságától, a résztvevők számától”.⁶⁵ Ennek alapján fegyveres konfliktus esetében bár az erőszak alkalmazására a megtámadott állam csak szűk körben jogosult (ha fegyveres támadás megtörtént), azonban ilyen esetekben belső jogrendi szabályokat – amelyek a megfelelő felkészülést teszik lehetővé – a későbbi esetleges háború vagy fegyveres támadás sikeres elhárítása érdekében már eszközölhet.

A fentiek okán a rendkívüli állapot tényállásának definíciója a következőképpen fogható meg: hadiállapot kinyilvánítása vagy háború közvetlen veszélye, illetve egyéb fegyveres konfliktus esetén hirdethető ki a rendkívüli állapotot. Fontos hangsúlyozni, hogy e fogalom erősen politikai töltetű, így ezzel nehezen egyeztethetőek össze például az állam nemzetközi egyezményekből eredő katonai jellegű kötelezettségei.

A belső viszonyokban a határszituációk a harc téziséhez visszavezethetők, ez a barát-ellenség megkülönböztetés eszkalálódása, hiszen a létért való harc mindig erőszakos⁶⁶ – itt nem feltétlen jelent ez minden esetben fizikai erőszakot. Viszont Jaspers emellett rögzíti, hogy az erőszak mindenféle alkalmazásáról való lemondás pusztulást idéz elő, vagy „a gyámolatlan létezésig, azaz az erőszak eltűréséig való létezéshez”⁶⁷ vezet. Ebből adódóan „az erőszak ellen erőszak általi védekezés szükséges, az embernek fel kell készülnie arra, hogy ha lemond az erőszakról, mások rabszolgájává lesz vagy elpusztul”.⁶⁸ A totálissá váló államban ezek a létharcok, legyenek akár gazdaságiak, de erkölcsi vagy vallási jellegűek is, politikai ellentétte transzformálódnak, ha „minél inkább közelednek a legszélső ponthoz, a barát/ellenség-csoportosításhoz”.⁶⁹

Viszont „tévedés azt hinni, hogy a politikai hatalom kizárólag erőszak által fenntartott hatalom... Ugyancsak tévedés... azt hinni, hogy a politika csakis a társadalom szabadságában történő felépítése, az erőszak pedig a politikával ellentétes anomália. Ez ellen szól az a tény, hogy az erőszak mindig megmaradt háttér- és határesetnek. Amikor ez mintegy feledésbe merül, és megszűnik az általános tudat részének lenni az erőszak csak mértéktelenebbül tör felszínre és mutatkozik meg a maga komor fenségében.”⁷⁰

Az állam, mint politikai egység egyik alapvető rendeltetése, hogy a jogrendje és ennek védelmére felelősödött legitim erőszakszervei által keretek között tartsa ezt a létharcot, vagy integrálja sajátos politikai szervezetrendszerébe. Emellett azonban „a szuverenitás alanya felhatalmazással bír arra, hogy végső esetben, azaz a politikai egység disszonanciájának idején a fennmaradáshoz szükséges döntéseket meghozza”.⁷¹

Az állam nemcsak külső ellenség fenyegetése esetében élhet a kivételes hatalom – különleges jogrend – jogosítványai, hanem akkor is, ha a jogrendet olyan belső támadás vagy hatás (természeti vagy ipari katasztrófa) éri, amely esetében a törvény, mint normatív szabályrendszer nem tudja megoldani a vészhelyzetet, hanem azt kizárólag a szuverén döntésében gyökerező konstitutív aktussal lehet csak rendezni. A szuverén döntése a konkrét helyzetben ideiglenes és részlegesen alternáló jogrendet teremt, amelynek rendje legitimitációt

⁶⁵ HEGEDÜS: i. m. 50. o.

⁶⁶ JASPERS: i. m. 127. o.

⁶⁷ JASPERS: i. m. 130. o.

⁶⁸ JASPERS: i. m. 266. o.

⁶⁹ SCHMITT: i. m. (2002) 21. o.

⁷⁰ JASPERS: i. m. 267. o.

⁷¹ PETHŐ: i. m. 170. o.

kölcsönöz a szuverén döntésének.⁷² Szükségesnek érzem itt is rögzíteni, hogy azon belső anomáliáknak a leküzdésére, amelyekkel szemben már az általános jogrend szabályai alapján képtelen eredményesen fellépni az alkotmányos rezsim, a szükségszerű fellépést biztosító és szintén a végrehajtó hatalom effektivitását növelő eszközöket jogszabályi keretek között meg kell határozni.

A belső anomáliát okozó természeti, egészségügyi vagy ipari katasztrófa határfoka és ténye szükségszerűen objektíve keletkezteti ezt az állapotot. Viszont a támadás jellegű belső kivételességet konstituálni szükséges, erre akkor kerülhet sor, ha a barát-ellenség szembenállás odáig fajul, hogy a szembenállók harca a fizikai ölés reális lehetőségét magában hordozza, és ezt a vonatkozást meg is őrzi, fenntartják. „Ebből következően az ellenség és a fegyveres harc fogalma szorosan összetartozik; e vonatkozásban a fegyver fogalmát mindazon eszköz kimeríti, ami emberek fizikai megsemmisítésére alkalmas.”⁷³ Utóbbi az elmúlt évtized terrorcselekményeit látva kiemelkedően fontos, ahol polgári légi járművet, gépjárműveket használtak fel az emberi életek kioltására és a rend szétzilálására.

Mindezek alapján egy elméleti klasszifikációban a belső kivételesség három esetben konstituálható: 1) ún. veszélyhelyzet (természeti; egészségügyi, ipari); 2) az állam rendjét támadó cselekmények (pl. terrortámadás; kibertámadások); és 3) az állam alkotmányos rendjét támadó cselekmények (minden, ami a fennálló alkotmányos jogi rezsim megdöntésére irányul). Ezeket nevezhetjük együttesen szükségállapotnak, mint az alkotmányos kivételes állapot második megjelenési formájának.

A szükségállapot e három esetben akkor rendelhető el, ha az állami intézményrendszer működésének rendes menetét korlátozza a támadás, és ezáltal potenciálisan magában hordozza az emberi élet kioltásának lehetőségét. Többek között a szociális hálót, a politikai intézményeket, a közösségi közlekedést, a gazdasági szervezet működését stb. oly mértékben érinti, hogy az állam és a társadalom az általános, megkérgesedett működéséhez minimum szinten szükséges funkciókat sem tudja ellátni (vagy ennek potenciális veszélye áll fenn).

Az első esetkör objektíven és akár politikai körülményektől függetlenebbül megítélhető, hiszen ide minden olyan természeti, egészségügyi és ipari katasztrófa beletartozik, amely nagyszámú emberi életet olt ki vagy veszélyeztet. Emellett pedig az állami infrastruktúrában jelentős kárt okoz, vagy azzal fenyeget, illetve a társadalom tagjainak vagyoni biztonságát tömegesen veszélyezteti.

A második esetkör, vagyis az állam rendjét támadó cselekmények sora már sokkal színesebb képet mutat. Ide kell sorolni ugyanis minden olyan támadó cselekményt, amely fenyegeti az állam rendes működését, mégpedig úgy, hogy tömegesen veszélyeztet emberéletet és vagyonbiztonságot. Mindezeket azonban úgy valósítja meg, hogy főszabályként közvetlenül nem a regnáló politikai rezsimet, alkotmányos rendet támadja, hanem az általa konstituált közrendet és/vagy értékrendet.

⁷² HOKKER, William: *Carl Schmitt's International Thought – Order and Orientation*, Cambridge, Cambridge University Press, 2009, 25. o.

⁷³ PETHŐ: i. m. 161. o.

Ezek közül kiemelkedő intenzitásúak az ún. hibrid konfliktusokhoz is sorolható cselekmények, így például a terrorizmus⁷⁴ vagy a kibertámadás.⁷⁵ Ugyanis „a hibrid fenyegetések a hadviselés számos formáját magukban foglalják, beleértve a konvencionális képességeket, irreguláris harceljárásokat és képződményeket, valamint a válogatás nélküli erőszakot alkalmazó terrorista akciókat és bűnözői tevékenységeket. Hibrid háborúkat egyaránt folytathatnak állami és a legkülönbébb nem állami szereplők.”⁷⁶ Ebből nyilvánvalóan az következhetne, hogy az előbbi, vagyis az állami szereplők által folytatott tevékenység az előző ponthoz volna sorolható. Ám az elmúlt időszak válságai, kiemelten az orosz-ukrán konfliktus invázió előtti időszaka, más képet mutat. A hibrid konfliktus jellege, vagyis a külső fél sok esetben indirekt beavatkozása és illetén háttérben maradása, valamint a krízis további politikai és katonai következményeitől való félelem okán a megtámadott fél inkább a belső kivételesség eszközrendszeréhez nyúl.⁷⁷ Érdemes kiemelni, hogy míg külön egy-egy részcselekmény jelenik meg, addig ezek az állam rendje ellen irányuló támadásként értékelendők, azonban összehangolt eseménysorban már az alkotmányos rend elleni támadásként.

Ennek megfelelően a nem állami szereplők által megvalósított hibrid cselekményekre való állami reakció a szükségállapot 21. századi szabályozásának egyik legfontosabb kihívását

⁷⁴ Terrorizmussal kapcsolatos szabályozási kihívásokat lásd bővebben: BARTKÓ Róbert: Változások a hazai terrorizmus elleni büntetőjogi küzdelemben, *Magyar Jog*, 2016/9. szám, 535-540. o.; BARTKÓ Róbert: *A terrorizmus elleni küzdelem kriminálpolitikai kérdései*, Győr, Universitas-Győr Nonprofit Kft., 2011.; DORNFELD László: Kiberterrorizmus – a jövő terrorizmusa?, In: MEZEI Kitti (szerk.) *A bűnügyi tudományok és az informatika*, Pécs – Budapest, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, 2019, 46-63. o.; KECSKÉS Gábor: A nemzetközi jog eszközrendszere a terrorizmus elleni küzdelemben, In: BARTKÓ Róbert (szerk.) *A terrorizmus elleni küzdelem aktuális kérdései a XXI. században*, Budapest, Gondolat Kiadó, 2019, 81-97. o.; HAUTZINGER Zoltán: Büntetőeljárás a terrorizmus árnyékában, *Szakmai Szemle*, 2006/2. szám, 33-43. o.; KOVÁCS Gábor – NAGY Klára: Kriminálisztikai eszközök a terrorizmus elleni harcban, In: BARTKÓ Róbert (szerk.) *A terrorizmus elleni küzdelem aktuális kérdései a XXI. században*, Budapest, Gondolat Kiadó, 2019, 183-197. o.; KNAPP László: A terrorizmus elleni küzdelem az Európai Unió jogában: A terrortámadásra adandó válasz a szolidaritási és a kollektív védelmi klauzula tükrében, In: BARTKÓ Róbert (szerk.) *A terrorizmus elleni küzdelem aktuális kérdései a XXI. században*, Budapest, Gondolat Kiadó, 2019, 119-137. o.

⁷⁵ Kibertérrel kapcsolatos értelmezéseket lásd bővebben: SIMON László – MAGYAR Sándor: A terrorizmus és indirekt hadviselése az EU kibertérben, *Szakmai Szemle: A Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat Tudományos Szakmai Folyóirata*, 2017/4. szám, 57-68. o.; SIMON László – MAGYAR Sándor: A terrorizmus és indirekt hatása a kibertérben, *Nemzetbiztonsági Szemle*, 2017/3. szám, 89-101. o.; KELEMEN Roland – PATAKI Márta: A kibertámadások nemzetközi jogi értékelése, *Katonai Jog és Hadijogi Szemle*, 2015/1. szám, 53-90. o.; KELEMEN Roland: Cyber Attacks and Cyber Intelligence in the System of Cyber Warfare, In: SZABÓ Miklós (szerk.): *Doktoranduszok Fóruma: Állam- és Jogtudományi Kar szekciókiadványa*, Miskolc, Miskolci Egyetem, 2017, 117-122. o.; KELEMEN Roland – NÉMETH Richárd: A kibertér fogalmának és jellemzőinek multidiszciplináris megközelítése, In: FARKAS Ádám (szerk.): *Védelmi alkotmányosság az új típusú biztonsági kihívások erőterében*, Budapest, Magyar Katonai Jog és Hadijogi Társaság, 2018; KELEMEN Roland – FARKAS Ádám: To the Margin of the Theory of a New Type of Warfare: Examining Certain Aspects of Cyber Warfare, In: SZABÓ Marcel – GYENÉY Laura – LÁNCOS Petra Lea (szerk.): *Hungarian Yearbook of International Law and European Law (2019)*, Den Haag, Eleven International Publishing, 2020, 203-226. o.

⁷⁶ HOFFMAN, Frank G.: *Conflict in the 21st century: The rise of hybrid wars*, Arlington, Potomac Institute for Policy Studies, 2007, 8. o.

⁷⁷ A híradások sorából látható, ha az ukrán vezetők nyíltan ki is mondják az orosz megszállás veszélyét vagy a már eskalálódott konfliktusban az orosz állam közreműködését, viszont hivatalos lépésekben kerülnek a hadiállapot kihirdetését, és mindvégig a szükségállapot részleges vagy teljes elrendelését határozzák el. Lásd erről: Szükségállapot jöhet Ukrajnában a kiújuló harcok miatt, In: Euronews (. <https://hu.euronews.com/2016/08/19/szukseballapot-johet-ukrajnaban-a-kiujulo-harcok-miatt>); Szükségállapot Kijevben?, *Népszava* (<https://web0.nepszava.hu/1009146-szukseballapot-kijevben>).

jelenti. Ugyanis e cselekmények már nem írhatók le a korábbi fogalmainkkal, hiszen az elmúlt évtizedekben megjelent modern eszközök, így például a drónok vagy kibertérben megvalósuló támadások már új fogalmi háló megalkotását sürgetik. Emellett pedig a terrorizmus eszközparkja sem szorítkozik a hagyományos támadó eszközök (lőfegyverek, robbanó- vagy robbantóanyagok, kézi fegyverek) alkalmazására, hanem olyan eszközöket is szolgálatába állít, amelyek az élet mindennapi menetéhez tartoznak, így például a civil közlekedési eszközök (gépjárművek, polgári légi járművek⁷⁸).

Ezek a fenyegetések alapjaiban követelik a korábbi szabályozás felülvizsgálatát. Ugyanis „a jövőben a hibrid fenyegetésekkel szemben egyértelműen csak a gyors adaptáció jelent néminemű védelmet. A lerövidült reakcióidő következtében koalíciós keretekben folytatott ország-védelem esetén a döntéshozatali folyamatok áttekintése elengedhetetlenül szükséges, ugyanakkor szükség lehet az ország-védelmi lehetőségek mélyebb felülvizsgálatára is.”⁷⁹ A reakcióidő gyorsítását kívánja az is, hogy „a válság kialakulásának kezdeti időszakában szinte felderíthetetlen a tevékenység, és ezt követően is csak nagyon nehezen azonosítható be, így magának a válsagnak a kezelése (a válaszreakciók közös megegyezésen alapuló megfogalmazása és életbe léptetése) rendkívül nehéz feladat”.⁸⁰

A hibrid jellegű támadások nehéz beazonosíthatósága és „innovatív” eszközválasztása okán a szükségállapot tényállás megalkotása során mindenképpen kerülni kell a konkrét eszközökre vagy megvalósítási módokra való utalást, ugyanis azok azt eredményezhetik, hogy az új típusú fenyegetések megvalósulása esetében nem lesz alkalmazható a szükségállapot eszközparkja, és pontosan a szükséges gyorsabb reakcióidő elvárása sérül.

A különleges jogrendi állapot harmadik esetköre az, amikor az alkotmányos rend megdöntésére, illetve a politikai hatalom megszerzésre irányul a megvalósítók cselekménye. Eme tényállásnál kézenfekvő a korábban már említett genfi jogot felhívva a nem nemzetközi fegyveres összeütközés szabályaira alapítani azt az intenzitást, amely már szükségképpen igényli a szükségállapot szabályok alkalmazását.

A nem nemzetközi fegyveres összeütközés típusai: polgárháború; ellenállási mozgalom; tömegfelkelés; felkelés.⁸¹ Eme tényállásokból a szükségállapot fogalmi köre alá a polgárháború és a felkelés sorolható, ugyanis mindkettő a fennálló rezsimmel szembe helyezkedő társadalmi csoportok politikai céloktól vezérelt erőszakos tevékenysége, amely során összeütközésbe kerülnek a fennálló alkotmányos rend katonai karakterű szerveivel. Ezen összeütközések mindegyike az állam egészén vagy annak egy részén, de megbénítják az állami intézményrendszer rendes működését, és nagyszámú emberéletet veszélyeztetnek, így ezek közvetlen – de bizonyított – veszélye is igényli a szükségállapot szabályok alkalmazását.

⁷⁸ Lásd bővebben: SÜLYÖK Gábor: A terrorcselekmény elkövetéséhez használt polgári légi jármű lelövésének alkotmányjogi megítélése az új szabályozási környezetben, In: BARTÓ Róbert (szerk.) *A terrorizmus elleni küzdelem aktuális kérdései a XXI. században*, Budapest, Gondolat Kiadó, 2019, 35-60. o.; SÜLYÖK Gábor: Rémület a levegőből: A terrortámadás elkövetéséhez használt polgári légi jármű lelövésének alkotmányjogi megítélése, *Élet és Irodalom*, 2005/49. szám, 12. o.; SÜLYÖK Gábor: An Assessment of the Destruction of Rogue Civil Aircraft under International Law and Constitutional Law, *Fundamentum*, 2005/5. szám, 5-30. o.

⁷⁹ PORKOLÁB Imre: Hibrid hadviselés: új hadviselési forma, vagy régi ismerős? *Hadtudomány*, 2015/3-4. szám, 47. o.

⁸⁰ PORKOLÁB: i. m. 43. o.

⁸¹ BARTHA Orsolya: A fegyveres összeütközések fogalma, fajtái és elhatárolása, In: ÁDÁNY Tamás Vince – BARTHA Orsolya – TÖRŐ Csaba (szerk.): *A fegyveres összeütközések joga*, Budapest, Zrínyi Kiadó, 2009, 31-32. o.

A szükségállapot tényállás elméleti felvázolása során ma már kikerülhetetlen, hogy az ún. kvázi különleges helyzeteket is elkülönítsünk⁸². Kvázi különleges helyzetek alatt olyan válsághelyzeteket értünk, amelyek esetében még nem kell/lehet kihirdetni a különleges jogrendet, azonban a normál jogrendtől eltérő megoldásokat kívánnak, amely során a gyakorlatban megvalósul egy-egy alapjog korlátozása, és amikor a kormányzat széles felhatalmazási jogkörökkel rendelkezik (lásd pl. menekültügyi válsághelyzet, egészségügyi válsághelyzet).⁸³ Ezt a kategóriát Farkas Ádám 2015 óta a fegyveres szervek közti békeidejű kooperáció fokozásával jelenítette meg, illetve a normál jogrendi válsághelyzetek szabályozásának igényével rámutatva a normál jogrendi válsághelyzetek szabályozásának igényére. Megállapításának alapja nem az, hogy itt a különleges jogrend felhívhatósága nem lenne megoldható, hanem az, hogy az új típusú kihívások jellege az eskalációs görbe felíveléséig a különleges jogrend természetéből adódóan nem kapcsolható össze a különleges jogrenddel, miközben az elsődleges állami cél az eskaláció megfékezése.⁸⁴

A fentiek okán egy állam alkotmányában rögzített szükségállapot tényállásnak tartalmaznia kell mindhárom esetkört, így a természeti, egészségügyi és ipari katasztrófát, a fennálló állami rendet támadó cselekményeket és az állam alkotmányos jogrendjét támadó cselekményeket is. Ügyelve mindeközben a 21. század megújult biztonsági fenyegetéseire és az azokhoz tartozó fogalmi rendszerre. Nem elfeledve a 21. század biztonsági kihívásainak komplexitását, amelyek szükségessé teszik azt, hogy a válságoknak már korábbi szakaszában is megjelenjen egyfajta válságkezelés, vagyis kvázi különleges helyzetek feloldása a normál jogrendi válságkezelés képében valósulhat meg. Emellett pedig mindenképpen szükséges, hogy a különleges jogrendek és normál jogrendi válságkezelés egy átgondolt, egymásra épülő rendszert valósítsanak meg.

A kivételes állapot a jogállam egyes határszituációira figyelemmel értelmezhető, míg a kivételes hatalom a jogállam sajátos jogi rezsimje. Azonban a történeti tapasztalásokból leszűrhető egy ettől eltérő típusú kivételes állapot és hatalmi közeg, amelynek nem jogi, hanem sokkal inkább hatalmi/legitimációs jellemzői vannak. Ezekről két esetben beszélhetünk, az egyik, ha az állam az alkotmányos rend elleni támadást nem tudja visszaverni, hiszen ekkor a korábbi főhatalmat gyakorló államalakulat megszűnik létezni, és a helyét egy új legitimitást teremtő forradalmi államalakulat veszi át. Másik ilyen típusú esetkör, amikor külső támadás elleni sikertelen védekezés esetén az állam területét részben vagy egészben megszállják. Bár utóbbit az ENSZ alapokmány tiltja, tehát jogellenes cselekmény,⁸⁵ azonban az orosz-ukrán konfliktus során az Oroszország által annektált Krím-félsziget példája mutatja, hogy a gyakorlatban továbbra is létező jelenségről, területszerzésről van szó.

⁸² Kvázi különleges fogalmát Dr. hab. Lakatos László ny. vezérőrnagy ismertette a Nemzeti Közszerződési Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Karán 2018. május 28-án.

⁸³ Ezeknek egy más típusú értelmezését lásd: KÁDÁR Pál – HOFFMAN István: A különleges jogrend és a válságkezelés közigazgatási jogi kihívásai: A „kvázi különleges jogrendek” helye és szerepe a magyar közigazgatásban, *Közjogi Szemle*, 2021/3. szám, 1-11. o.

⁸⁴ FARKAS Ádám: Gondolatok az állam fegyveres védelmének lehetséges szabályozásfejlesztési irányairól, *Honvédségi Szemle*, 2018/4. szám, 20-32. o.; FARKAS Ádám: Egy lehetséges séma Magyarország védelem-szabályozási és védelmi alkotmányos szemléletének megújításához, *Vélemények a katonai jog világából*, 2018/3. szám.

⁸⁵ KENDE Tamás – NAGY Boldizsár – SONNEVEND Pál – VALKI László (szerk.): *Nemzetközi jog*, Budapest, Wolters Kluwer, 2018, 345. o.

Ezek a kivételes állapotok inkább hatalomelméleti vagy legitimációs, mintsem jogrendi kategóriák. Előbbi esetről akkor van szó, ha a barát-ellenség megkülönböztetés olyan intenzívvé válik, hogy a fennálló rend politikai csatározásainak legitim és szürke zónába tartozó keretei már nem képesek kordában tartani a harcot. Ennek oka, hogy az egyik fél a másikat oly mértékben kiszolgáltatottá teszi, hogy az saját léte vagy érdekei védelmében a fennálló kereteket áthágja, és erőszakos módon érvényesíti saját akaratát, vagyis a harc „háborús” eszközhöz nyúl, mivel a hatalom megragadásnak legkézenfekvőbb eszköze a másik létének létszerű tagadása.

Ez nemcsak azt jelenti, hogy a jogállami keretek megszűntek, hanem azt is, hogy bár a fennálló rend biztosít megfelelő terepmentet a demokratikus, jogállami politikai harc folytatására, csupán a megerősödő „ellenség” oldal saját politikai érdekeit a fennálló jogrend keretei között már nem tudja, vagy számára nem elégséges mértékben képes érvényre juttatni.

Mindegyik ilyen jellegű kivételes állapot esetében jellemvonásként leírható, hogy saját maguk védelme érdekében saját erőszak-monopólium szervezetet működtetnek. S teszik ezt, mert a saját rendjük jogrendként való legitimálásának egyik legfontosabb eszköze az erőszakszervek feletti primátus megszerzése akár a régi szervezet – erőszakos – átalakításával vagy új szervezet megszervezésével.

A fentiek alapján kétféle tipizálás lehetséges. Az első a klasszikus támadás irányára szerinti csoportosítás, a második inkább az egyes kivételes állapotok politikai jellege szerint tesz megkülönböztetéseket, ennek okán egy teljesebb, a hétköznapi realitásokhoz jobban igazodó tényállásrendszert hoz létre.

A kivételes állapotok csoportosítása irányuk alapján:

I.) külső, vagyis rendkívüli állapot, valamint

II.) belső, szükségállapot jellegű, amely magába foglalja 1) ún. veszélyhelyzet (természeti; egészségügyi, ipari); 2) az állam rendjét súlyosan támadó cselekmények, és 3) az állam alkotmányos rendjét támadó cselekmények.

Kiegészítve mindkét irányhoz tartozó kvázi kivételes helyzetekkel, ún. előszoba-tényállásokkal, vagyis a normál jogrendi válságkezelés eszközparkjával.

A kivételes állapotok csoportosítása politikai jellegük alapján:

A.) Különleges jogrend

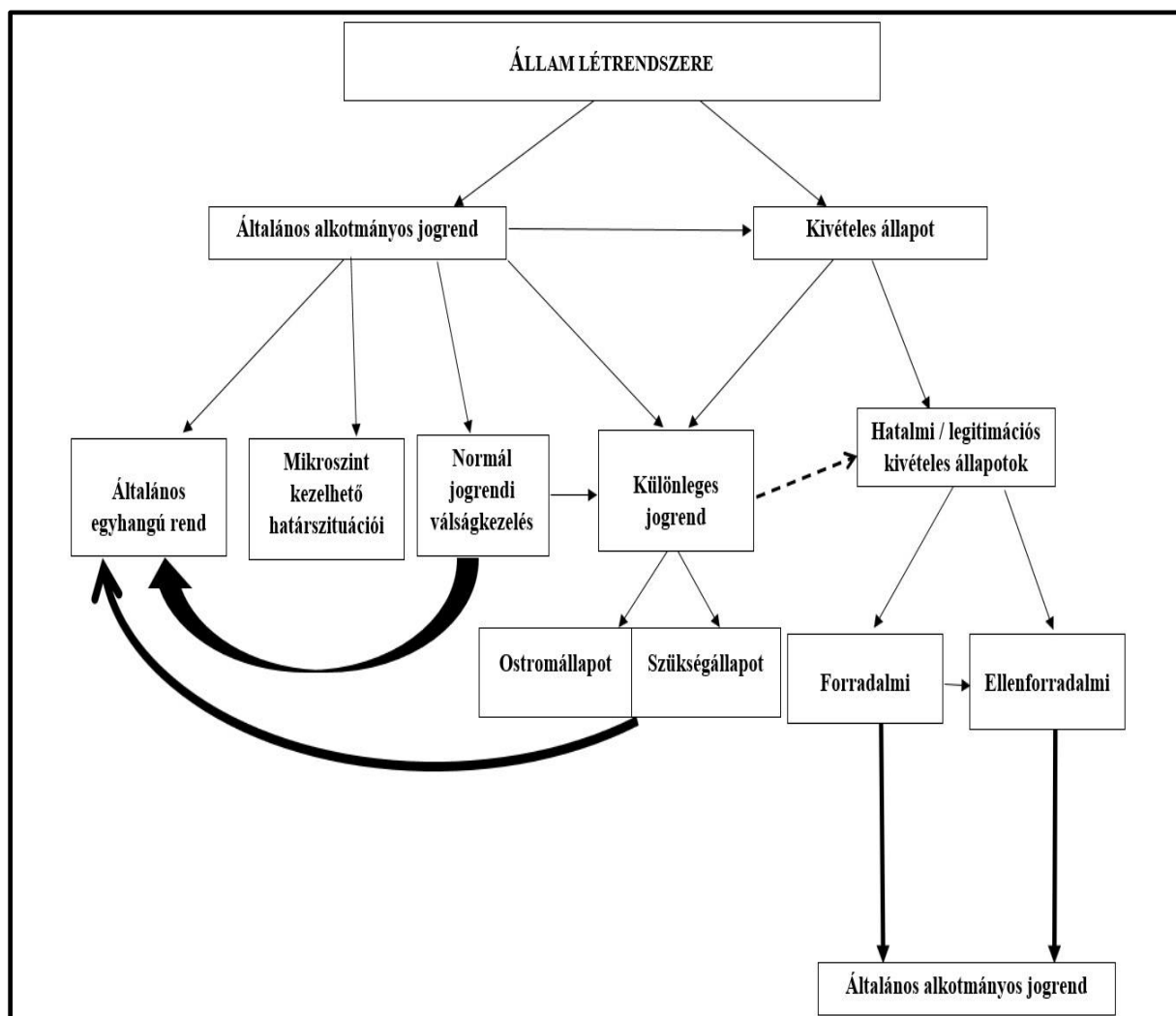
I. politikai jellegű vagy ostromállapot tényállások: 1. rendkívüli állapot; 2. alkotmányos rendet támadó cselekmények;

II. neutrális vagy szükségállapot típusú tényállások: 1. veszélyhelyzet, 2. az állam rendjét súlyosan támadó cselekmények, 3. nemzetközi jogi kötelezettségek teljesítése érdekében szükséges;

B.) Nem jogrendi, hatalmi/legitimációs kivételes állapotok: 1. forradalmi, 2. ellenforradalmi.

Az első két kategóriát mint jogállami, jogrendi intézményként kell kezelni, összefoglalóan a bevett mai magyar alkotmányos terminus szerint különleges jogrendi tényállások, amelyekhez a lépcsőzetes krízisek okán szintén kapcsolódnia kell normál jogrendi válságkezelési tényállásoknak is. A hatalmi/legitimációs kivételes állapotok mai korra vonatkozó információi

abban rejlenek, hogy a hibrid konfliktusok során a háttérben meghúzódó, támadó állam valójában egy ilyen jellegű állapot kialakítására törekszik, amelynek a végén saját maga, vagy bábállamként funkcionál, neki alárendelten működő rezsime legitimálja magát.

2. ábra: Az állam létrehozása (a szerző saját szerkesztése)

3.2. Kivételes hatalom fogalmi hálójának jellemvonásai

A korábbiak nyomán kivételes hatalomnak nevezzük az alternatív vagy transzformálódó jogrendet, amely a döntés lehető legnagyobb amplitúdóra tágitása mellett kívánja feloldani a kialakult helyzetet azzal a céllal, hogy a kivételes állapot kihívásainak leküzdése, feloldása révén az állam működése visszatérhessen az általános – korábbi vagy újrafogalmazott – normál működési keretei közé.

A fenti fogalom jól megfoghatóan két kivételes hatalom típust, mondhatni két tényállási csokorhoz illeszkedő eszközparkot fog össze. Az egyik a jogi rezsimeként, jogállami intézményként, jogállami biztosítékként felfogható különleges jogrendet öleli fel, a másik sokkal inkább hatalomgyakorlási metódust, döntési primátust, néhol szükségszerűséget jelent, a hatalom megszerzésének, megszilárdításának politikai eszközparkját. Közös bennük az általánoshoz való megtérés vágya, azonban az általánoshoz definiált helyzet és az annak eléréséhez szükséges eszközpark éles cezúrákat állít közéjük. Ezért szükséges elhatárolni, hogy

mit is takar az, hogy egyik esetben a jogrend alternálódik és alternatív jogrendet hoz létre, míg másik esetben a jogrend transzformálódásáról beszélhetünk. Szintén meghatározandók a célban, eszközparkban, decízióban rejlő különbségek. A fentiek okán viszont ésszerű a két fogalmi kört külön kezelve elemezni, mivel az egyik jogrendi-, míg a másik sokkal inkább hatalmi/legitimációs jellemzőkkel bír.

3.2.1. A különleges jogrend mint jogrendi fogalom jellemzői

Kivételes hatalom mint jogrendi fogalom elemzése (továbbiakban a megfelelő elhatárolás okán érdemes az alkotmányos terminust használni: különleges jogrend) során elsőként azt kell rögzíteni, hogy ez kizárólag a jogállam keretei között értelmezhető intézmény. Annak immanens részét képezik a jogállami garanciák, az alkotmányos korlátok, az alapjogokkal kapcsolatos nemzetközi szabályrendszer, de az állami szervek jognak alávetetten való működése is. Pontosan ezért a polgári állam megjelenésével, annak alkotmányos fejlődésével kialakult intézményről beszélhetünk. Annak ellenére igaz ez, hogy egyes megoldások – mint a martial law angolszász intézménye,⁸⁶ amely az abszolutizmusban nyugvó gyökerekkel bírt, vagy a Bodin tézisei közül a szuverént vészidőszakban a jogi kötöttségek alól felmentő eszmerendszer⁸⁷ – már az abszolút állam korában is ismertek voltak, azonban ekkor inkább még hatalomgyakorlási technikát jelentettek. A különleges jogrend elemzése során az első, mindenképpen rögzítendő jellemző, hogy az intézmény a jogállam terméke, és kizárólag annak keretei között értelmezhető.

A különleges jogrend tehát egy jogállami, azon belül pedig jogrendi intézmény, amelyből az következik, hogy elemzésébe hatalomelméleti, politikaelméleti kategóriák nem keveredhetnek. Ebből adódóan a fogalmi kereteket alkotmányközpontú szemszögből kell vizsgálni. A hatalomelméleti, politikai vizsgálódást a kivételes hatalom másik ágára, a legitimációs kivételes állapotokra lehet és kell vonatkoztatni, amely külön alfejezet tárgyát képezi. Jelen dolgozat viszont nem kíván foglalkozni a különleges jogrend politikaelméleti megközelítésével, mert az a jogintézményen kívüli fogalmi kör bevonását tenné szükségessé, amelynek következtében egy vegyes, egyik rendszer leírására sem alkalmas fogalmi egyveleg jönne létre.

A vizsgálódás során a kiinduló álláspontom az, hogy a különleges jogrend jogállami jogintézmény, amely alkotmányos keretek között szolgálja a jogállamot, mégpedig olyan időszakokban, amikor az alkotmány által meghatározott társadalmi, gazdasági és politikai rendet külső, államon kívüli vagy belső, államon belüli támadás éri.

A fenti fogalom átalakítása elkerülhetetlen, ugyanis kizárólag a jogrend vészidőszaki átalakulását, valamint a felhatalmazott döntési jogkörének kiszélesítését tükrözheti vissza. Emellett viszont nem adja vissza a jogállamiság karaktereit.

A különleges jogrendi szabályok megalkotása során az alkotmányozó/törvényhozó a fennálló alkotmányos, társadalmi, gazdasági rend védelmét, biztonságát helyezi előtérbe, mégpedig a

⁸⁶ KELEMEN Roland: Az angol kivételes hatalom története a kezdetektől a második világháborús szabályozásig. *Jog Állam Politika*, 2020/2. szám, 53-65. o.

⁸⁷ PONGRÁCZ Alex: "Kinek az álma múlik a közérdeken?" Avagy az állam gazdaságpolitikai szerepvállalásának trendfordulói az abszolutizmustól a neoliberális versenyállamig és tovább... In: LAPSÁNSZKY András – SMUK Péter – SZIGETI Péter (szerk.): *Köz/érdek: Elméleti és szakjogi megoldások egy klasszikus problémára*. Budapest, Gondolat Kiadó, 2017, 95-122. o.; KELEMEN Roland: A kettős forradalom hatása a 19. század eleji geopolitikai viszonyokra: Avagy a polgári jogállam születése. *Doktori Műhelytanulmányok*, 2017, 81-102. o.

jogállami alkotmányos, társadalmi és gazdasági rend alapértékeinek a korlátozása mellett. A szabályozás megalkotása során ütközik a biztonság és a szabadság értékrendszere. Viszont azt is rögzíteni kell, hogy jogállam sem egyik, sem másik nélkül nem képzelhető el. A szabadságok adják a jogállam esszenciáját, míg a biztonság teszi lehetővé azok lehető legteljesebb körű érvényesülését. Így az állam létezésének egyhangú rendjében a szabadságoknak kell dominálnia – természetesen a rendeltetésüknek megfelelő keretek között, a visszaéléseket nem lehetővé téve –, azonban ez nem jelenti azt, hogy a biztonság magját jelentő intézményeket ne működtessen megfelelő téren az állam, vagy ne készítse fel intézményrendszerét a válságokra, kivételes állapotokra. Másik oldala az előbbi állításnak, hogy vészhelyzetekben viszont szükségszerűen a biztonságnak kell dominálnia, viszont itt is alkalmazni indokolt garanciákat, mégpedig, hogy egyfelől ez csak időszakos lehet, másfelől pedig nem jelentheti semmiképpen a szabadságjogok annulálását, vagyis legalább azok minimumát ekkor is biztosítani szükséges.

Az időlegesség kérdése azért is kiemelt, mivel a különleges jogrendnek nem lehet más célja, mint a visszatérés a normál működés keretei közé. Ha a különleges jogrend hosszútávú megoldás, abban az esetben pontosan a jogállami rendes működés kerülne veszélybe, szorulna háttérbe, így lényegében annak valós jelentése szűnne meg, és a kivételes válna általánossá, amely már jogállamon kívüli helyzetet eredményezne. Az időlegesség a különleges jogrend lényege, vagyis a célja a visszatérés a normál állapotba. Ez alapján azt lehet mondani, hogy lényegében a különleges jogrend és általa létrehozott alternatív jogrendszer vanként (sein) értelmezhető, amelynek lényege, valós jelentése a normál állapotban érhető tetten (sollen).⁸⁸ Ez is erősíti a különleges jogrend jogállami jellegét, minekután létezése alapvetően azzal magyarázható, hogy a jogállam rajta keresztül térhet vissza a jogállam keretei közé.

Nem mellékesen pedig a különleges jogrend alkalmazásának a közjog ultima ratiojának kell lennie, vagyis csak és kizárólag a lehető legszükségesebb, legvégső esetben lehet azt igénybe venni. Tehát csak és kizárólag akkor lehessen alkalmazni, ha a rendes jogrend szabályrendszere már nem, vagy nem megfelelően alkalmas a kialakult helyzet kezelésére. Emellett viszont a 21. század új vagy megújult biztonsági kihívásai, főként a többfázisú hibrid konfliktusok megkövetelik a normáljogrendi eszközpark tágítását annak érdekében, hogy a különleges jogrend felhívását, a veszélyhelyzet eszkalálódását elkerüljék. Ezeket neveztem az előző fejezetben normál jogrendi válságkezelésnek.

Fontos ismérve a különleges jogrendnek, hogy alkalmazása idején lehetővé kell tenni azt, hogy „... a törvényhozó és végrehajtó hatalom jogkörei részlegesen koncentrálódjanak, és ennek megtestesüléseként olyan rendeletek kerüljenek gyors/azonnali döntés eredményeként kiadásra, amelyek törvénytől eltérhetnek vagy azokkal ellentétesek lehetnek, alapjogokat korlátoznak...”.⁸⁹ A különleges jogrendi felhatalmazások és azok révén kiadott joganyag, valamint a létező jogszabályok együttesen hozzák létre a kivételes állapot alternatív jogrendjét. Viszont „... az alkotmány különleges jogrend idejére sem adhat biankó

⁸⁸ A két fogalom részletes magyarázatát lásd: Kelsen, Hans: *Tiszta jogtan*. Budapest, MTA, 1988.

⁸⁹ FARKAS Ádám: Gondolatok a koronavírus-járvány és a védelmi, biztonsági szabályozás kölcsönhatásairól, *Belügyi Szemle – A Belügyminisztérium szakmai, tudományos folyóirata*, 2020/5. szám, 13. o.

felhatalmazást...”⁹⁰ annak megfelelően körülírtak, lehatároltnak és garanciákkal körbezártottnak kell lennie, hiszen enélkül a jogállam megszűnne létezni.

Schmitt azt állítja, hogy „a kivételes állapot nem határozható meg az érvényes jogrend keretein belül, nem írható körül tényállásként, legfeljebb a végszükség állapotaként, az állam létének veszélyhelyzeteként stb. jellemezhető”.⁹¹ Kojá – kiegészítve ezt – úgy írja le, hogy az egy olyan állapot, amely „... az alkotmányban és törvényekben meghatározott jogi eszköztárral nem kezelhető vagy nem hatékonyan kezelhető”,⁹² továbbá „... a normális esetre tervezett szervei hatáskörökkel, eljárási módokkal és jogalkotás tartalmi meghatározottságaival a kívánt gyorsasággal nem lennének megtehetőek”⁹³ a szükséges intézkedések.

Azonban e megállapítások mégsem jelentik a fenti tétel annulálását, vagyis, hogy az alkotmányos keretei meg vannak határozva ennek a rendnek is. Pontosan a rendben fogható meg az, amit Schmitt és Kojá meghatározhatatlannak vagy kezelhetetlennek tart. Ugyanis – mint ahogy korábban a mikro és makroszint létkérdéseinél megállapítottam – a határszituációk nem képezik részét az általános megszilárdult rendnek, ezekre egy sajátos rend fogalmát kell alkalmazni, ugyanis az általános szituációk rendszabályaival ezek már nem kezelhetők, de ez nem jelenti azt, hogy ezeket ne helyezhetné keretek közé azzal, hogy ilyen szituációkra egy sajátos rendet alkot meg.

Vagyis Schmitt és Kojá itt annyit állít, hogy az általános jogrend és az azt tételező rend alkalmatlan az ilyen helyzetekben rendként, jogrendként fungálni. Így azt kell mondani, hogy az állam ilyen szituációkban elhagyni kényszerül az általános rendet, és tételez egy sajátos új rendet, amelyhez a korábbi jogrend alkalmazható normáit megtartva egy sajátos jogrendet rendel. Ennyiben igaz is Schmitt azon kijelentése, hogy „... a jog érvényesülése kedvéért transzcendálja a jogrendszert”,⁹⁴ tehát alternatív jogrendet hoz létre.

A különleges jogrend egyes formái és abban létrejövő rend, jogrend akkor jelennek meg, „ha az államhatalom gyakorlása a jogi normák kibocsátásának és végrehajtásának valamelyik szakaszában ellehetetlenül, erősen akadályozott, vagy azt komoly veszély fenyegeti, az állam mint jogi jelenség kerül »veszélybe«”.⁹⁵

Schmitt az *Einwirkungenben* (1917) ezt az új rendet még a katonai parancsnok hadiállapot idején megjelenő jogkörével azonosította. Esetében leírja, hogy „... hadiállapot kihirdetésének pillanatában minden addig működő intézmény változatlanul ellátja feladatát, ámde a parancsnok – mint a végrehajtó hatalom letéteményese – e pillanattól kezdve bármikor átveheti hatáskörüket, illetve utasíthatja őket”.⁹⁶ Ennek az abszolút jellegű végrehajtó hatalomnak az absztrakt megfogalmazása, azonban már a Politikai Teológiában történt meg, amelyben úgy fogalmazott, hogy „a hatáskör feltételei és tartalma ilyenkor egyaránt szükségszerűen korlátlanok... az alkotmány legfeljebb annak meghatározására képes, ki

⁹⁰ CSINK Lóránt: Mikor legyen a jogrend különleges? *Iustum Aequum Salutare*, 2017/4. szám, 14. o.

⁹¹ SCHMITT, Carl: *A politikai teológia*, Budapest, AKAPRINT Nyomdaipari Kft, 1992, 1-2. o.

⁹² KOJA, Friedrich: Állami szükségállapot és a szükségállapotra vonatkozó jog, In: TAKÁCS Péter (szerk.): *Államtan – Írások a XX. századi általános államtudomány köréből*, Budapest, Szent István Társulat, 2003, 797. o.

⁹³ KOJA: i. m. 800. o.

⁹⁴ PETHŐ: i. m. 141. o.

⁹⁵ KOJA: i. m. 801. o.

⁹⁶ PETHŐ: i. m. 97. o.

cselekedhet ilyen esetben”⁹⁷ és „... az állam saját fennmaradása érdekében transzcendálja a jogrend kereteit, döntése által szabaddá teszi magát mindenféle normatív kötöttségtől...”⁹⁸

A jogállami kereteket elismerő államban a korlátlan terjedelmű különleges jogrendnek nincs és nem is lehet táptalaja. Ugyanis a kivételes állapot idején is fennmaradnak az egyes államok rendjének és jogrendjének sajátképi jegyei, és csak azokat érinti a különleges jogrend rendje, amelyek ilyenkor alkalmazhatatlannak válnak, vagy nehezítik a döntés hatékony érvényesítését, de azok is csak a szükséges mértéig és az előre meghatározott keretek között.

Ez annyit jelent, hogy ha legminimálisabb mértékben is, de egy jogállam esetében fennmarad a formális jogállamiság. Emellett azonban „az intézkedések persze számos ponton sértik a materiális jogállamiság szabadságjogait, az alapvető állampolgári jogokat, még sincs vis major joghatásuk, mint a társadalmi forradalmaknak”.⁹⁹ Ebből adódóan „a kivételes állapot fogalmát tekintve nem azonos tehát az anarchiával és a káosszal...”¹⁰⁰

Pontosan ennek okán Kója szerint a kivételes állapothoz, mint minősített tényálláshoz „jogkövetkezményként kivételes jogalkotási és végrehajtási hatásköröket kapcsolnak. Ha közelebbről megvizsgáljuk, akkor ennek a »különleges jogrendnek« a keretében a következő típusok mutatkoznak:

a) a jogalkotási és végrehajtási hatáskörök egyik állami szervről a másikra való átszállása, továbbá más kivételes szervezeti szabályok;

b) a jogalkotási és végrehajtási eljárásnak megkönnyítése (esetleg jogszabályi forma megváltoztatása);

c) tartalmi változtatások, tehát jogosultság a normális esetre nem tervezett és nem engedélyezett tartalommal bíró jogi aktusok megtételére...”¹⁰¹

Az általános alkotmányos állapothoz képest a norma és döntés viszonya – ahogyan azt Schmitt megállapította – a döntés irányába módosul. Míg az általános rendben a norma irányítja a döntést, és szigorú határok közé helyezi, sőt sok esetben szinte fel is számolja, addig különleges jogrend esetében a döntés válik dominánssá, ugyanis az előre meghatározhatatlan szituációk sokaságára épülő állapotban sokkal fontosabbá válik az intézkedés lehetséges gyorsasága és operativitása, mint szigorú eljárásrendhez kötése vagy a hatalmi ágak elválasztásának abszolút jellege. De „ennek ellenére a kivételes állapot fogalma még mindig megközelíthető a jog oldaláról, mivel mindkét eleme, a norma és a döntés egyaránt a jog keretén belül marad”.¹⁰²

Megállapítható a fentiek alapján, hogy a különleges jogrend mindig alkotmányosan definiált tényállásokhoz (nem egyenlő azzal, hogy alkotmányban) köthető, amelyeket már az általános alkotmányos szabályok rögzítenek, de amelyek esetében feloldódik a szigorú norma-hoz kötöttség, és nagyobb térhez jut a döntés. Itt érdemes kitérni arra a kérdésre, hogy mit és milyen részletességgel szabályozzon a jogalkotó, ugyanis ez befolyásolja a joganyag

⁹⁷ SCHMITT: i. m. (1992) 2. o.

⁹⁸ PETHŐ: i. m. 138. o.

⁹⁹ SZIGETI Péter: A decizionizmus két terepe Carl Schmittnél: a szuverenitás makro- és a bírói ítélet mikroszintjén, *Világosság*, 2003/7-8. szám, 105. o.

¹⁰⁰ PETHŐ: i. m. 138. o.

¹⁰¹ KOJA: i. m. 805. o.

¹⁰² SCHMITT: i. m. (1992) 5. o.

alkalmazhatóságát, rugalmasságát és stabilitását is. „A különleges jogrendre okot adó jelenségek változékonysága nem teszi lehetővé olyan szabályozás kialakítását, amely egyszerre részletes és stabil.”¹⁰³ A részletes szabályozás alkotmányos szinten a jogállam jogrendszerének stabilitását fenyegeti, ennél fogva a szabályanyagnak reagálnia kell a mindenkori biztonsági kihívásokra, így azok szükségszerűen rövid időközönként revízió alá kell, hogy essenek. Így alkotmány szintjén rögzíthetők a kivételes hatalmi tényállások általánosságban, azonban azok tartalommal megtöltése már szintén a jelenkor kihívásaihoz kell, hogy igazodjon (lásd például a kibertámadások, dróntámadások vagy a polgári közlekedéssel elkövetett támadások esetkörét, amelyek még akár egy évtizeddel korábban is elképzelhetetlen lett volna).

Alkotmányban rögzíthető az elrendelési mechanizmus, minekutána annak állandó és stabil alkotmányos döntésen kell nyugodnia, legyen ez akár a törvényhozás döntése vagy államfői kihirdetés. Szintén ilyen a felhatalmazott intézmény is. A felhatalmazotti kör meghatározása során a hatalmi ágak keveredését, vagy békeidőben végrehajtási hatáskörrel nem rendelkező szerv felhatalmazását az operativitás és a jogállami kontroll miatt szükséges elkerülni, mert egyfelől túlzott hatalomkoncentrációt eredményezne, másfelől pedig a különleges jogrend rendeltetését veszíti, ha eljárni képtelen intézmény kap különleges jogköröket.

Az elrendelési mechanizmusoknál érdemes különbséget tenni a politikai háttérű (lásd külső támadás vagy alkotmányos rendet érintő támadás) veszélyhelyzetek és politikai értelemben neutrális(abb) veszélyhelyzetek (így egyes terrortámadások, ipari, természeti és egészségügyi válságok stb.) között, utóbbi esetében az elrendelési mechanizmus egyszerűsítése kézenfekvő, hiszen az egyéb garanciák a jogállam fennmaradását biztosítják.

Szintén alkotmányos szintű szabályozási kör a garanciák alapjainak lerakása, így az alapjogok esetében a nemzetközi jogi derogációs szabályok elismerése,¹⁰⁴ az alkotmánybírói és rendesbírói hatáskörök védelme és esetlegesen egyes kérdéskörökben kiszélesítése, azonban utóbbi részletes szabályozása már törvényi szintű megoldás. Ide tartozik még a tiltott tárgykörök megjelenítése is, így például magának az alkotmánynak a módosítási tilalma ilyen időszakokban, ami viszont előfeltételezi, hogy a szabályanyag stabil és nem oly részletes, amely a felhívhatóságot vagy alkalmazhatóságot akadályozza.

A részletes szabályozás során ügyelni kell arra, hogy a felhatalmazottnak különleges jogrend idején is a jogszabályoknak megfelelően kell eljárni – ez a jogállam egyik alapvető követelménye –, emellett viszont a szabályozásnak rugalmasnak kell lennie legalább annyira, hogy a döntési jogkör kiszélesítése alkalmassá tegye a felhatalmazottat a kialakult válsághelyzet feloldására. Mint korábban jeleztem, ez nem lehet biankó jellegű felhatalmazás. De lehetséges megoldást mutat az angolszász típusú rendszer, és kifejezetten az Egyesült Államok, ahol a felhatalmazás általános jelleget ölt, amely esetében az alkotmányos garanciák, így a törvényhozási és a bírósági kontroll, valamint az alkotmányba foglalt alapelveken túl az elnöki jogkör nem részletesen körülírt. Ismert az a jellegű szabályozás, amely túlszabályoz, mindent a lehető legrészletesebb kíván körülírni, hogy a lehető legkevesebb teret engedjen a mérlegelésnek. Utóbbi viszont alkalmatlan lehet arra, hogy – sűrű felülvizsgálat nélkül, vagy

¹⁰³ CSINK: i. m. 15. o.

¹⁰⁴ Lásd bővebben: KELEMEN Roland: A derogáció értelmezése a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának, valamint az Emberi Jogok Európai Egyezményének tükrében, *Közjogi Szemle*, 2018/4. szám, 52-57. o.

akár azzal együtt is – közhatalmat gyakorló a válságot megoldja. Kijelenthető, hogy „a kontroll tehát ne a szabályozás merev és kazuisztikus statikussága, hanem a felhatalmazásokat ellenőrző és ellensúlyozó dinamikus jogkörök és intézmények legyenek”.¹⁰⁵ Így például a korábban már említett alkotmánybíróság különleges jogrendi alkotmányőr funkciójának erősítése kézenfekvő elvárás lehet, emellett a törvényhozás végrehajtó hatalom feletti kontrolleszközeinek gyakorlása szintén erősítheti a jogállami garanciákat, valamint az egyéb intézmények, mint a rendes bíróságok,¹⁰⁶ illetve ügyészi szervezet is segítheti a jogállami keretek betartását.

A szabályozásra vonatkozó vizsgálat során ki kell térni a tényállásoknál már említett kvázi különleges helyzetekre, vagyis a normál jogrendi válságkezelésre is. A normál jogrendi válságkezelés (vagy röviden válsághelyzetek) az eskalációs görbe egy korábbi szakaszához kapcsolódnak, amikor is a fő céljuk, hogy még a normál jogrend keretei között, de erősebb felhatalmazás mellett elejét vegyék a folyamatok további erősödésének, vagyis a válságfolyamatokat már az eskalációs görbe korábbi szakaszában állítsák meg, kezeljék. Fontos emellett, hogy a 21. század komplex biztonsági kihívásai elvárják, hogy a fegyveres védelemi rendszerhez tartozó valamennyi ágazat szereplője (honvédelmi ágazat, rendészeti ágazat, nemzetbiztonsági ágazat)¹⁰⁷ szükség szerint részt vegyen a válsághelyzet lehető legszakszerűbb, leggyorsabb és az eskaláció lehető legalacsonyabb fokán történő megoldásában.

A normál jogrendi válságkezelés és a különleges jogrendek között tehát fokozati különbségek vannak, amely abban ragadható meg, hogy egyfelől a válságkezelés korábbi szakaszát ölelik fel, másfelől pedig eszközparkjuk is szűkebben van meghatározva a különleges jogrendhez képest. Eme fokozatosság még annyiban is megragadható, hogy elrendelési mechanizmusuknak jóval kevesebb alkotmányos garanciát kell tartalmaznia, mivel eszközparkjuk még a normál viszonyok között mozog, így norma és döntés viszonyában még előbbi jóval nagyobb primátust élvez. Azonban az elrendelési mechanizmus könnyítése (miniszteri vagy kormánydöntés) jellegéből adódóan is fontos, mivel a gyorsan felfutó eskalációs görbével bíró válságfolyamatok mindenképpen igénylik a gyorsabb döntési folyamatokat.

A 21. század sajátos biztonsági fenyegetései, mint például a kibertéri cselekményekkel vagy a drónokkal megvalósított támadásokkal kapcsolatos válságfolyamatok, ezek esetében rendkívül szükséges a korai válságkezelés. Ennek okán a jogalkotónak a különleges jogrendi szabályokat megelőző fokozatban vagy szinten a lehető legteljesebb térrésumot felölelő válsághelyzeti kezeléseket jelentő normál jogrendi válságkezelési eszközparkot kell létrehoznia, amelyek már az eskalációs görbe korai szakaszában eszközöket biztosítanak a katonai karakterű szervek számára a válság hatékony kezeléséhez.

Az egyes felhatalmazások során azonban ügyelni kell arra, hogy azok ne csusszannak át a különleges jogrend térrésumába. Ugyanis a helytelen megfogalmazás eredményeként „a különleges jogrendi időszakok alkotmányos idő-spektrumát a kihirdetési feltételrendszer

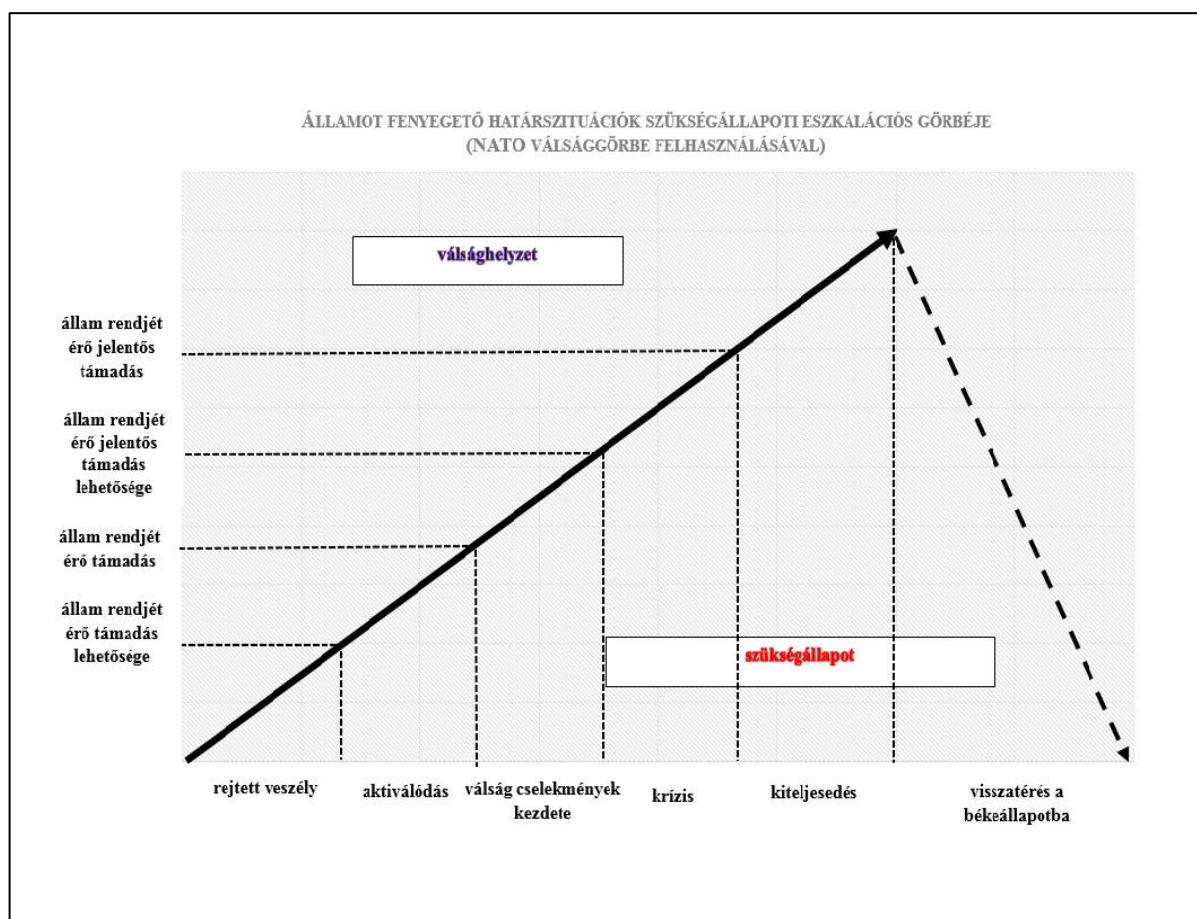
¹⁰⁵ FARKAS: i. m. (2020) 15. o.

¹⁰⁶ Lásd példaként: KOLTAY András: A remhírtérjesztésről – némi idő elteltével, *Mandiner*, 2020/24. szám, 45. o.

¹⁰⁷ Az együttműködés szükségességéről és annak elméleti és gyakorlati lehetőségeiről lásd bővebben: FARKAS Ádám: *A fegyveres védelem mint állami alrendszer és annak szabályozási sajátosságai*, Budapest, Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság, 2018.

oldaláról összehasonlítva megállapítható, hogy egyes, döntően mérlegelést engedő feltétel-elemek, vagy pedig a kifejezett kihirdetés-lehetőségi megfogalmazás következtében az egyes esetek egymásba csúszhatnak”.¹⁰⁸ Vagyis, ha élesen nem is, de a fokozatos jelleg megtartásával el kell határolni egymástól az egyes szinteket.

Ehhez mindenképpen szükséges a különleges jogrendi szabályrendszer és a normál jogrendi válságkezelési szabályok rendszerszintű összehangolása, valamint a különleges jogrendi szabályoknak a 21. századi biztonsági kihívásokhoz igazítása. Mindezek elmaradása azt eredményezheti, hogy egyes szintek összezsúsznak, vagy a normál jogrendi válságkezelés felhívhatósága ellenére, bár az eskaláció foka megkívánná, de a különleges jogrend szabályai nem helyezhetők hatályba. Eredményezheti az összehangoltság hiánya azt is, hogy az alacsonyabb fokozatú normál jogrendi válságkezelések a fegyveres védelem több ágával rendelkezhetnek, mint a különleges jogrend egyes alakzatai. Indokolt ezért az alacsonyabb szintű szabályozásuk, mert így a Till Szabolcs által felvázolt egymásba csúszások elkerülhetők, ha és amennyiben a különleges jogrendi fő tényállások megfelelő szintű folytatásaként funkcionálnak a válsághelyzeti szabályozásnak.

3. ábra: Államot fenyegető határszituációk szükségállapotú eskalációs görbéje (szerző saját szerkesztése)

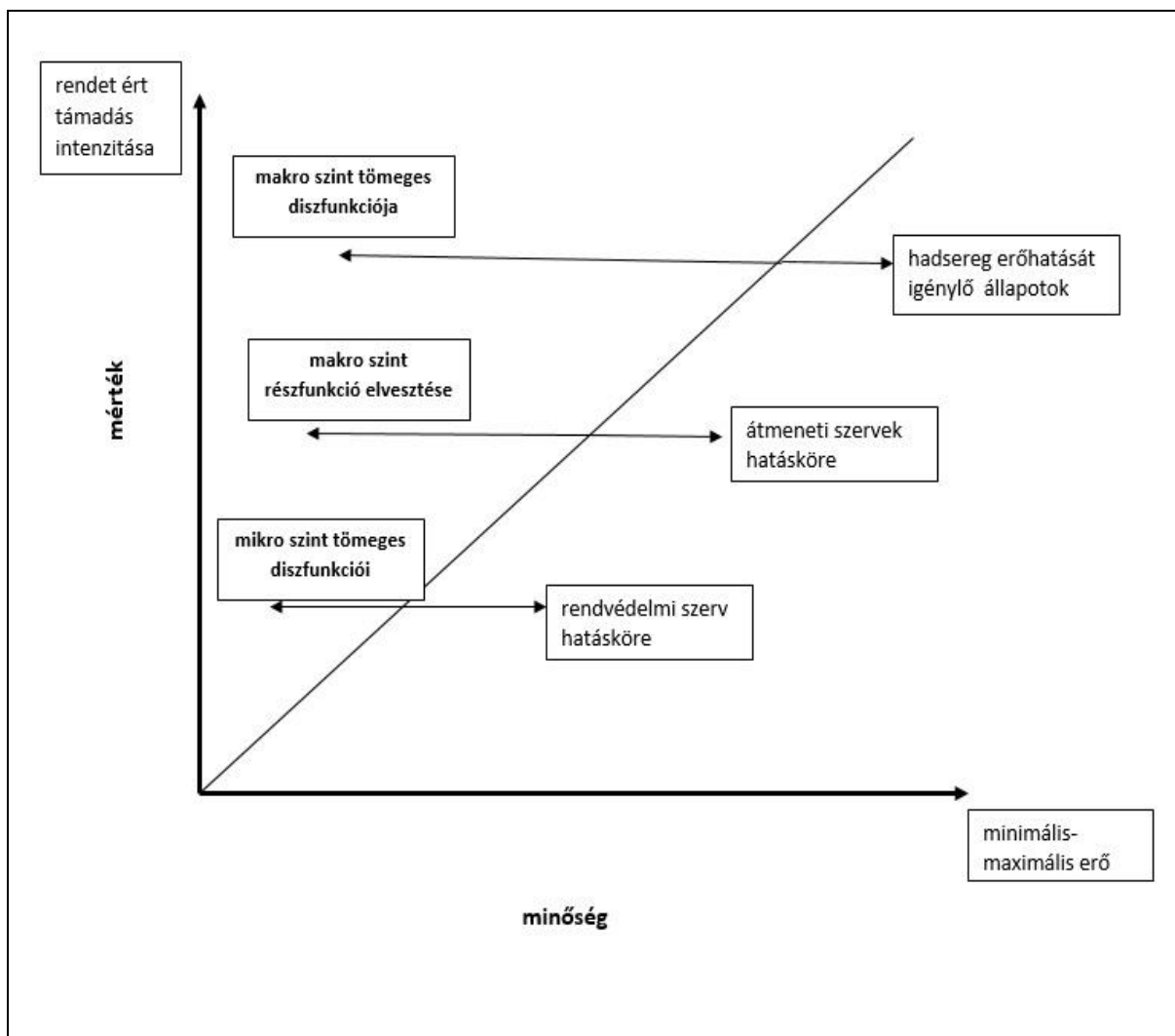
¹⁰⁸ TILL Szabolcs: A különleges jogrendi kategóriarendszer egyszerűsítésének jövőbeli esélyei, *Iustum Aequum Salutare*, 2017/4. szám, 62. o.

Végül érdemes kitérni a különleges jogrend eszközparkjának kérdéskörére is. Az igénybe vehető eszközparkot az eskalációs szinthez kell igazítani. Ennek legkézenfekvőbb elhatárolási módja a minimális versus maximális erő tanának alkalmazása. „Ez lényegében azt jelenti, hogy a közrend megóvása, az erőszaktól való elrettentése és visszatartása, vagy ha kell, annak megfékezése céljából a szükséges legkisebb erőt kell alkalmazni. A minimális erő célja a közösség védelme; az erőszak továbbterjedésének és konfrontációnak az elkerülése... Ez az eszmény szembeállítható azzal, ami a hadsereg tevékenységét hatja át. A hadsereget szabály szerint úgy képezik ki, hogy maximális erőt alkalmazzon, amennyiben az valamely cél eléréséhez vagy az ellenség megsemmisítéséhez szükséges.”¹⁰⁹ Ebből adódóan a katonai eszközpark alkalmazása csak akkor lehetséges, amikor a rendészeti típusú eszközpark által kínált eszközök már nem alkalmasak az alkotmányos rendet belülről érő támadás megfékezésére. Tehát mindaddig, amíg az eskaláció olyan szinten van, hogy a belbiztonságot veszélyeztető cselekmények bár szükségállapot felhatalmazás mentén, de rendészeti eszközökkel feloldhatók, addig a klasszikus katonai – maximális – erőhatás alkalmazása nem alkalmazható. Fontos emellett azt is rögzíteni, hogy a katonai – maximális – erőhatás alkalmazása sem jelent végletes, megsemmisítő erőt, mivel azt belülről fokozatossá és differenciálttá teszi mások mellett a katonai szükségesség és a humanitás elve is.¹¹⁰

A minimális versus maximális erőhatás megközelítése nem jelenti azonban azt, hogy a katonai karakterű szervek között az ágazati szintű együttműködés ne valósulhatna meg az eskaláció alacsonyabb, fokán. A 21. század komplex biztonsági kihívásai ugyanis elvárják, hogy a fegyveres védelemi rendszerhez tartozó valamennyi ágazat szereplője (honvédelmi ágazat, rendészeti ágazat, nemzetbiztonsági ágazat) szükség szerint részt vegyen a válsághelyzet lehető leghatékonyabb, leghygyorsabb és az eskaláció lehető legalacsonyabb fokán történő megoldásában. Ez abból is adódik, hogy a mai kisebb létszámú, de professzionális haderő számos rendészeti jellegű missziót ismert meg és hajtott végre, így képes akár békeidőben is közreműködni a belügyi erők feladatai ellátásának támogatásában.

¹⁰⁹ WARDLAW, Grant: Politikai terrorizmus. A hadsereg szerepe a terrorelhárítási műveletekben, In: TAKÁCS Péter (szerk.): *Államtan – Írások a XX. századi általános államtudomány köréből*, Budapest, Szent István társulat, 2003, 822. o.

¹¹⁰ Katonai szükségesség elvét lásd bővebben: VINCZE Viola: A katonai szükségesség elve az új fegyverrendszerek tükrében, *Jogi Tanulmányok*, 2016/1. szám, 467-478. o.; VINCZE Viola: A katonai szükségesség elvének angolszász értelmezése az USA és Nagy-Britannia hadijogi kézikönyvei alapján, In: FARKAS Ádám (szerk.): *Védelmi alkotmányosság az új típusú biztonsági kihívások erőterében*, Budapest, Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság, 2018, 83-100. o.; KIS KELEMEN Bence: Az élő pajzs és a humanitárius nemzetközi jog, avagy átütheti-e a katonai szükségesség a humanitás elvének pajzsát? In: BELI Gábor – KIS KELEMEN Bence – MOHAY Ágoston – SZALAYNÉ SÁNDOR Erzsébet (szerk.): *Emlékkötet Hercegh Géza születésének 90. évfordulójára*, Pécs, Studia Europaea, 2018, 147-164. o.

4. ábra: Kivételes állapot mérték és minőség szerinti skálája (szerző saját szerkesztése)

A fentiek alapján a **különleges jogrend fogalma** a következőképpen határozható meg: az alkotmányozó/törvényhozó által az általános, egyhangú rend időszakában megfogalmazott jogállami, jogrendi eszközrendszer, amely következtében a kivételes állapot időszakában egy időlegesen létező, alternatív jogrend jön létre. Az ebben foglalt jogátruházások révén a döntés a lehető legnagyobb amplitúdóra tágítása mentén lehetővé válik az operatív fellépés azzal a céllal, hogy a kivételes állapot kihívásainak leküzdése, feloldása révén az állam visszatérhessen az általános normál működési keretei közé. Megjegyzendő, hogy a különleges jogrendi állapotot mindvégig elkísérik a jogállam alapértékei, az előre lefektetett garanciák, biztosítékok és felelősségi rendszerek.

3.2.2. A legitimációs kivételes hatalom fogalmi rendszere

A kivételes hatalom ún. hatalmi/legitimációs típusainak¹¹¹ ismertetése esetében az elején rögzíteni kell, hogy ezek nem értelmezhetők jogrendi típusként, minekutána e kivételes

¹¹¹ A jog ebben az esetben a hatalom megszilárdításának a folyamatában (legitimációs időszakban) a kiépülő rezsim eszköze, a politikai, ideológiai ellenfelekkel szemben, majd a kiforrott rezsimnek legalitást ad, akár egy alkotmány képében. – A legalitás és legitimitás fogalmait lásd bővebben: SCHMITT, Carl: *Legalitás és legitimitás*, Máriabesnyő, Gödöllő, Attraktor, 2006.

állapotokban – legyen szó akár forradalmiról, akár ellenforradalmiról – a korábbi jogrend részlegesen vagy teljesen megszűnik létezni, így nem jelenthet külön jogi eszközparkot a végrehajtó számára és főként nem olyat, amely a jogállam kereteit kívánja biztosítani legalább minimális szinten. Így e kivételes hatalmi rendszerek jóval inkább takarnak hatalomgyakorlási mechanizmust, -technikát, -szükségyszerűséget.

A kivételes hatalom mint hatalomgyakorlási mechanizmus jelen esetben azt jelenti, hogy a hatalmat birtokló hatalmának megszerzésétől milyen folyamatokon keresztül kíván eljutni a hatalmának legitimációjához. Valós tartalommal ezt a mechanizmust a hatalomgyakorlási technikák, vagyis a ténylegesen megjelenő, akár előre – legalábbis önmagának – definiált cselekvési minták töltik meg (például öngazolási eszközök, eszmék, terrorral, erőszakkal való viszony, a kitűzött cél stb.). Itt nagy szerepe van a külső körülményekhez való alkalmazkodóképességnek, így a hatalomgyakorlási szükségszerűségek felülírhatják az előzetesen meghatározott cselekvési mintákat, módosíthatják az egy-egy ilyen állapotban tapasztalható radikalizmust, a cél érdekében megjelenő öngazolás erőszakos jelleget ölthet. Ezen kivételes állapotokban a jog nem eszközparkot kínál, hanem sokkal inkább eszközként funkcionál egy legitimációs folyamat során. Hiszen a legitimációs kivételes hatalom saját rendet, jogrendet kíván konstituálni. Ugyanis a legitimáció nemcsak új hatalmi rendszer kialakítását jelenti, hanem jogrendszer alapítását, társadalom alapítását, vagyis az elitek újrarendeződését, a társadalmi értékek eltolódását, sőt újradefiniálását.¹¹² A legitimációs folyamat során az addigi állami, társadalmi rendet lerombolják, átalakítják, és új rendet képeznek le.

Ennek folyamatához értelmezni szükséges Schmitt rendkívül erős kezdőmondatát, mely szerint a „szuverén az, aki a kivételes állapotról dönt”.¹¹³ „Azonban sem a kivételes állapotok léte, sem pedig a bevezetésének szükségességéről való döntés nem jogi, hanem politikai probléma”,¹¹⁴ ugyanis „... a döntés nem a normatartalomtól következik, mivel a szuverént e tisztán hatalmi-politikai kérdésben a döntés megtételére a norma (ti. alkotmány) pusztán felhatalmazza.”¹¹⁵ Itt szembe menve Schmitt érvelésével annyi rögzítendő, hogy ha a kivételes hatalom jogrendi intézmény, akkor azonban a döntéshozó alkotmányos keretekhez van kötve, meghatározott tényálláshoz, elrendelési mechanizmushoz és nem elhanyagolható módon a döntéshozó a legitimációs lánc révén csatlakozva van a tényleges szuverénhez (a néphez), méghozzá a lehető legkevesebb láncszem válassza el tőle.

Így Schmitt fentebbi, szuverénről alkotott gondolata átvezet a kivételes hatalom fogalmi hálójának másik részeire, a forradalmi és ellenforradalmi kivételes hatalomra. Ugyanis, ahogy Schmitt megjegyzi, ez a fenti gondolatkezdő definíciója az, amely leginkább alkalmas a szuverenitás fogalmának meghatározására. Pontosan ebből a fogalomból kiindulva határolhatjuk el egymástól az egyes kivételes állapotokat, vagyis azt, hogy alkotmányos vagy legitimációs kivételes állapotról beszélünk-e. Tudniillik a kivételes hatalomról való döntés átszármaztatása pontosan mutatja a hatalmi viszonyokat, a döntés lehetőségét. Sőt, kézenfekvő megfordítani Schmitt szuverénfogalmát, és azt mondani, hogy szuverén az, aki a kivételes hatalom kivezetéséről, vagyis a normál állapot fennállásáról dönt. Következésképpen annak személye vagy pedig azon intézmény, amely ezt megteszi, az az, aki/amely a kivételes

¹¹² FURET, Francois: *A forradalomról*, Budapest, Európa Könyvkiadó, 2006, 57. o.

¹¹³ SCHMITT: i. m. (1992) 1. o.

¹¹⁴ SZIGETI: i. m. (2003) 104. o.

¹¹⁵ SZIGETI: i. m. (2003) 104. o.

hatalom megszűnése után a tényleges hatalmat birtokolja. Ha a szervek megegyeznek, akkor az alkotmányos kivételes hatalom sikeresen birkózott meg a létét fenyegető veszélyekkel. Átszármazás esetében azonban a három legitimációs típusú kivételes hatalom valamelyikének győzelme realizálódott.

„A társadalmi forradalmak elementáris erejű társadalmi tények, embereket, politikai irányzatokat, intézményeket magukkal ragadó és újakat létrehozó viharok, amelyek joghatásukat tekintve vis major jogi tényeknek minősülnek.”¹¹⁶ Az egyes ilyen elementáris forradalmi típusok közötti eltérés az, hogy miként reagálnak a folyamat kezdőpontján lévő korábbi hatalom birtokosai által létrehozott általános (alkotmányos) rendre. Létérdeke a kialakuló hatalmi rezsimnek, hogy a „... a múltbeli viselkedésüknek és jelenbeli szerepüknek koherens értelme legyen, hogy közben semmiképp se lehessen eltéríteni vagy kisajátítani. Legitimációnak vitathatatlanak kell maradnia...”¹¹⁷ A teljes legitimációs folyamat során történetileg, vagyis visszafelé fordulva is fenn kell tartani az önigazolást. Az ebben való törés a legitimációs folyamat töréséhez vezet, amely újabb hatalmi gócpontok kialakulását eredményezheti.

A forradalmi vagy legitimációs kivételes hatalmak elhatárolásának az alapja a korábbi rendhez való viszonyulás, amelynek önmeghatározó jellege van. Önmagában szimbólumként, eszmeként jelenik meg az előző rendszer tagadása vagy egy korábbi rendhez való visszanyúlás. Ennek alapján kétféle legitimációs kivételes hatalmat tudunk elkülöníteni: a forradalmi és az ellenforradalmi.

A forradalmi kivételes hatalom szembehelyezkedik a korábbi általános (alkotmányos) renddel, míg az ellenforradalmi kivételes hatalom kifejezetten a forradalmi előtti renddel legitimálja önmagát. A forradalmi kivételes hatalom esetében több fokozatot kell elkülöníteni, az egyes altípusok intenzitása alapján. Az első csoportba azok tartoznak, amelyek bár szembehelyezkednek a korábbi renddel, de annak szabályait felhasználva hozzák létre saját rendjüket és alakítják ki saját jogrendszerüket. Ezeket nevezhetjük alkotmányos vagy bársonyos forradalmaknak. Ezzel szemben a teljes vis major állapotig elvezető forradalmak minden hatalmi kérdésben szembehelyezkednek a korábbi renddel, és annak felszámolása révén törekednek új, saját rend kialakítására; ezek az ún. tabula rasa forradalmak.

A forradalmi és ellenforradalmi kivételes hatalom megértésnek alapját jelentheti Schmitt két diktatortípusa: a szuverén és a komisszárius diktátor. Mindkettőnek van egy sajátos függősége – az elsőnek, hogy alkotmányt adjon az új rendnek, a másodiknak pedig, hogy a korábbi alkotmányos rendet helyreállítsa. Tehát mindkettő „vágya” egy általános alkotmányos rend elérése, megvalósítása.

Bár időben az ellenforradalmi a forradalmi kivételes hatalmat követi, mégis célszerű előbb ezt vizsgálni, ugyanis feltételez magának egyfajta felhatalmazást a korábbi alkotmányos rendszertől. Itt mondható az, hogy „transzcendálja az alkotmányt, annak védelme céljából; hivatkozási alapja a *pouvoir constitué*”.¹¹⁸ Valójában azonban nem ez a kialakuló rendszer függesztette fel az alkotmányos rendet, hanem már annak szükségállapoti szabályainak

¹¹⁶ SZIGETI Péter: A decizionizmus két terepe Carl Schmittnél – szuverenitás makro- és a bírói ítélet mikroszintjén, In: Cs. Kiss Lajos (szerk.): *Carl Schmitt jogtudománya – Tanulmányok Carl Schmittől*, Budapest, Gondolat Kiadó, 2004, 340. o.

¹¹⁷ FURET: i. m. 16. o.

¹¹⁸ PETHŐ: i. m. 142. o.

alkalmazása során ez megtörtént. Eme alkotmány ezen esetben nem más, mint az ellenforradalmi politikai erők legitimációs forrása.

Ebből következőleg az itt megjelenő alkotmányos hatalom azonosnak tekinthető a korábbi rend alkotmányos hatalmával, amely ennek ellenére már nem azonosítható teljes egészében a korábbi alkotmányos renddel, hiszen a legitimációs kivételes hatalom arra hatást gyakorolt, sőt, ha átmenetileg is, de felszámolta azt.

Annyi viszont következik ebből a *pouvoir constitué*-ből, hogy az általa kialakított korábbi szokások, szabályok kötöttségként jelennek meg az új rendben, egyfajta megbízó és megbízotti viszonyt hoznak létre a hatalom korábbi és kiforróban lévő jelenlegi birtokosai között annak érdekében, hogy helyreállítsák az általános alkotmányos rendet. Ennek okán viszont ez a korábbi rend kötöttségként is meg kellene, hogy jelenjen, viszont a tényleges hatalmi harcban, ahol a szembenálló totális megsemmisítése jelenti a győzelmet, ez nem egészében lehetséges.¹¹⁹ A korábbi alkotmányos renddel való szerződéskötés lehetővé teszi az ellenforradalmi kivételes hatalom számára, hogy erre hivatkozva a nemzetközi térben is megjelenjen, és ott kapcsolatokat teremtsen, ezzel is igazolva saját tényleges létezését.¹²⁰

Összefoglalva, az ellenforradalmi kivételes hatalom onnipotenciájának alapját a korábbi alkotmányos renddel való szerződéskötés adja,¹²¹ amely révén egyetlen célja van: a korábbi alkotmányos rend ismételt kialakítása. Azonban ennek során mégis egy sajátosan új hatalmi rendet alakít ki, amely csak legitimációs alapként tekint már a korábbi rendre.

A szuverén diktatúra, amely azonosítható a forradalmi kivételes hatalommal, ezzel szemben „...nem egyszerűen az alkotmányos rend felfüggesztésére, hanem egy olyan helyzet létrehozására törekszik, mely lehetővé teszi egy új alkotmány létrehívását”.¹²² Ebből adódóan a forradalmi kivételes hatalom olyan rend, amelyet a forradalom maga konstituál. Célja, hogy e rend által olyan rendet teremtsen, amely lehetővé teszi, hogy az általa kívánt általános alkotmányos rendet létrehozhassa.¹²³

Ez az alkotmányos rend az ideális alkotmány képében korporálódik. Magát a forradalmi feszültséget is az teremti, hogy „minden harcoló párt csak a saját politikai követeléseinek megfelelő alkotmányt ismeri el igazi alkotmánynak. Ha az elvi politikai és társadalmi ellentétek nagyon élesek, akkor ez könnyen oda vezethet, hogy egy párt minden olyan alkotmánytól, amelyik nem elégíti ki követeléseit, elvitatja az alkotmány nevet.”¹²⁴ Az ideális alkotmány létrehozásának lehetőségét „... végső soron a politikai erőviszonyoktól függő”¹²⁵ képesség határozza meg. Ugyanis „... az alkotmányozó hatalom az a (politikai) erő és autoritás, amelyik abban a helyzetben van, hogy az alkotmányt normatív érvényességi igénnyel létrehozza, hordozza és megszüntesse.”¹²⁶

¹¹⁹ SCHMITT, Carl: *Dictatorship – From the origin of the modern concept of sovereignty to proletarian class struggle*, Cambridge, Polity Press, 2014, 26-27. o.

¹²⁰ SCHMITT: i. m. (2014), 29. o.

¹²¹ SCHMITT: i. m. (2014), 112. o.

¹²² PETHŐ: i. m. 142. o.

¹²³ SCHMITT: i. m. (2014), 119. o.

¹²⁴ SZILÁGYI Péter: A Verfassungslehre, mint különös és különleges államelmélet, *Államtudományi Műhelytanulmányok*, 2017/10. szám, 10. o.

¹²⁵ PETHŐ: i. m. 143. o.

¹²⁶ SZILÁGYI: i. m. 18. o.

Amikor a fennálló alkotmányos rendszerrel szemben kívánják megvalósítani ezt az ideális alkotmányt, akkor ehhez az kell, hogy ez a politikai erő át tudjon alakulni forradalmi kivételes hatalommá, és vagy a korábbi rend egyes elemeit felhasználva (bársonyos forradalom), vagy azt teljesen felszámolva (tabula rasa forradalom) létrehozson egy tényleges alkotmányos rendet.

Ennek megalkotása előfeltételezi a megvalósított politikai egységet, vagyis a tényleges rend kialakítását, ugyanis „nem úgy van, hogy a politikai egység csak azután keletkezik, hogy egy alkotmány adatik”.¹²⁷ Bársonyos forradalom esetében ez annyit tesz, hogy a korábbi politikai rend már nem képes az erőszakszervek által fenntartani a korábbi rendet, és saját totális megsemmisítését megelőzve kompromisszumot köt a kiforróban lévő új rend képviselőivel, ezzel is átmentve valamit hatalmából.

Mindkettő esetében tetten érhető a korábbi jogrendszernek az átalakítása. A bársonyos forradalom és az ellenforradalom esetében a jogrendszer transzformációja részleges, ennél fogva minden olyan jogszabályt meghagynak, amely alkalmas arra, hogy az újfajta társadalmi, gazdasági és mindenekelőtt politikai rendet kiszolgálja, még ha az eredeti rendeltetésétől, értelmezésétől a törvénynek el is térnek. A tabula rasa jellegű forradalom esetében azonban a lehető legteljesebb a jogrendszer cseréje, hiszen a jog szükségszerűen ideológiai támaszként is megjelenik az átalakulás során, amely lehet végül pozitív kicsengésű (például a polgári forradalmak jogrendi transzformációja), viszont lehet teljesen politikai alárendeltségű (lásd például a Szovjetunió korai alkotmányozási folyamatát). Emellett az is kirajzolódik, hogy a jogrend a kialakuló új politikai rendnek a legitimációs időszakban egyáltalán nem jelent korlátozást – hanem mint láttunk, inkább eszközt – azonban, ha ezen állapot fennmarad a legitimációs folyamat után is, akkor az állam totaliter jelleget ölt, és mondhatni a kivételesség nyer általánosságot. Ezáltal létrejön jogállami értelemben „egy jog nélküli tér... amelyben egyetlen jogi meghatározás, így különösen a köz és privát megkülönböztetése sem működik”.¹²⁸

Jogrendszeren túl még ki kell térni olyan általános jellemzőkre, amelyek szükségszerű velejárói a legitimációs kivételes hatalmaknak. Ilyen többek között a szimbólum, a sajátos eszmé, a decízió viszonya a joggal, az erőszakszervek kérdése és a hatalom reprezentációja.

Mindegyik legitimációs kivételes állapot esetében az átalakulásnak, a legitimációnak szüksége van sajátos eszmékre, szimbólumokra. Egyik ilyen szimbólum szükségszerűen maga a forradalom, hiszen a forradalom kialakulásának okaiban, az eseményekben, a jelszavakban a forradalmi oldal a legitimáció okságát mutatja ki, a forradalmat szentté avasítja, szükségszerű körülménnyé teszi, ami a legitimációs folyamat során alkalmazott eszközparkot, döntéseket legitimé teszi. A forradalom nemcsak önmagát emeli megkérdőjelezhetetlen rangra, hanem azon eszmét is vallás szintjére emeli, amely mentén a forradalmi események kialakulhattak (legyen az a szabadság, egyenlőség, testvériség hívó szava, vagy a proletárszabadság és egyenlőség eszméje, vagy a nemzetszocializmus elvi rendszere). Ezzel szemben az ellenforradalom a forradalmat megelőző államalakulat felhívásával és a forradalmi rezsim tagadásával legitimálja magát. Ennek során a forradalmi szimbólumokat démonizálja, a korábbi általános rendet megtestesítő rezsimet, társadalmi rendet emeli szinte sérthetetlen, dogmatikus, erkölcsileg megingathatatlan magasságokba. A forradalom mindkét

¹²⁷ SZILÁGYI: i. m. 11. o.

¹²⁸ AGAMBEN: i. m. 62. o.

esetben olyan origó, amely szükségszerűen önigazoló a legitimációs folyamatban, amit eszmékkel és további szimbólumokkal erősítenek.

A legitimációs kivételes hatalmak a legitimáció során a kényszermonopólium gyakorlására saját erőszakszerveket hoznak létre, mivel lényegében a győzelem csak a szembenálló fél totális megsemmisítésével érhető el. Lenin ezt úgy fogalmazta meg, hogy „Az állam »külön elnyomó hatalom.« Ebből következik, hogy azt a »külön hatalmat«, amellyel a burzsoázia a proletariátust, a maroknyi gazdag a dolgozók millióit elnyomja, fel kell, hogy váltsa a proletariátus »külön elnyomó hatalma« (proletárdiktatúra).”¹²⁹ Általános jellemzőként figyelhető meg, hogy egy ilyen átalakulás során az új hatalom rátelepszik a korábbi erőszakszervekre, és azok állományát szelektálva – akár elbocsátásokkal, akár koncepciók perekkal – ideológiailag megtámogatva újraszervezi, politikailag a lehetőségekhez mérten megbízhatóvá teszi. Lásd például a Tanácsköztársaság a Vörös Őrséget és a Vörös Hadsereget, az ellenforradalom a Nemzeti Hadsereget, vagy az észak-amerikai gyarmatok a milíciákból a kontinentális hadsereget. Érdekes rögzíteni, hogy a bársonyos forradalom is elsőik között alakítja saját képére az erőszakszerveket. Győzelme vagy vélt győzelme esetén az alkotmányozás lesz, amely „konstituálja a politikai egység formáját és típusát...”,¹³⁰ amelyben rögzítik e szervek elvi szerepét. A fenti idézetből pedig világossá válik, hogy ennek gyakorlati feladata a hatalmon lévők érdekeinek védelme, szerencsés esetben a népszuverenitás elvét valló politikai rendszer kialakulása révén, ez a nemzet, a nép szolgálatát jelenti.

Viszont a legitimációs kivételes hatalom jellemzője, hogy a korábbi rezsimek hatalomgyakorlási metódusait ismerve azokat alkalmazza, ez hatványozottan igaz az erőszakszervekre. Ugyanis „... az állami erőszakszervek szervesen kötődnek a mindenkori – politikai döntéseket meghozó – hatalmi konstellációkhoz, és számos történelmi változásban a leváltott rendszer gyakorlatát örökölik át, csak más előjellel az új rend parancsára.”¹³¹ Quinet megfogalmazása szerint ennek értelmében »... az unoka az ős vonásait, hajlamait fogja mutatni, a jakobinus diktatúra is visszahozhatta a tiszta monarchia hajlamait, Robespierre leszármazottjai pedig Richeliu-höz és Caesarhoz tértek vissza«.¹³² Ez nem jelent más, mint lényegében azt, hogy az abszolutizmus eszközeihez tér vissza a formálódó politikai rezsim, amely kettős jellemzőben ölt testet. Egyfelől a cél érdekében – ahogy azt Hobbsnál az abszolutizmus jellemzése során bemutattam – a hatalmon lévő deciziós jogköré végletekig kitér, őt semmi nem köti, csak a hatalom megtartásának szüksége, hiszen ez egybeforrt a létezésével. Másik oldalról pedig a hatalom, erő reprezentációjának szükségességét, vagyis nem elégséges a hatalom birtoklása, azt időközönként a kormányzottak számára is világossá kell tenni a legitimáció sikere érdekében. A végletekig tágult döntési jogkör és a hatalom reprezentálásának szükségszerűsége szélsőségekben való gondolkodást eredményez, így jelenik meg a politikai gondolkodásban a jók és rosszak tipológiája, a barát-ellenség értékpáros, végső esetben ez szükségképpen a terror eszközének kormányzási móddá emeléséig fokozódik. Az intézményesült terror lehetőségéhez, valamint „az ideológiai megfellebbezhetetlenséghez természetesen járul az egyének ellenőrzése...”, ennek

¹²⁹ LENIN: *Állam és forradalom – A marxizmus tanítása az államról és proletariátus feladatai* (1917), Budapest, Szikra Kiadó, 1949, 25-26. o.

¹³⁰ SZILÁGYI: i. m. 11. o.

¹³¹ FARKAS Ádám: *Tévelygések fogságában? Tanulmányok az állam fegyveres védelmének egyes jogtani és államtani kérdéseiről, különös tekintettel Magyarország katonai védelmére*, Budapest, Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság, 2016, 16. o.

¹³² FURET: i. m. 34. o.

csúcspontján „... a jog uralma egyesek rendőri hatalmává fajul”.¹³³ Viszont itt is meg kell jegyezni: ha ezen állapot a legitimációs kivételes hatalom időszakán túl is fennmarad, akkor a rendszer totaliter rezsimnek tekintendő, és a kivételest általánossá formálta.¹³⁴

Végső soron a legitimációs kivételes hatalom céljaként megfogalmazott általános alkotmányos rend létrehozásához, a politikai hatalom megtartásához, tartós sikeréhez, nem utolsósorban a legitimációhoz szükséges egy stabil, erős intézményrendszer, közigazgatási struktúra kialakítása, amely működteti az újrafogalmazott társadalmi alrendszereket, fenntartja, felügyeli, ellenőrzi a kialakított rend hétköznapijainak működését.

Schmitt szuverenitás fogalma szerint tehát az általános alkotmányos rendben határozza meg a szuverén személyét, vagyis a hatalom tényleges birtokosát. A kivételes hatalom fennállása idején azonban a szuverén leírására ez alkalmatlan, ugyanis ezen határszituációk esetében kizárólag a fogalom megfordítása vezethet eredményre. A kivételes hatalom idején a szuverén – a hatalom végső birtokosa – az, aki az általános alkotmányos rend létéről dönt, meghatározza annak kereteit, a társadalom szerkezetét, a társadalmi értékeket, a társadalmi értékek mögött húzódó uralkodó eszmerendszert és nem utolsósorban a politikai hatalomgyakorlás módozatát.

Kérdés, hogy e történeti tapasztalásokon nyugvó legitimációs kivételes hatalmak mit tudnak üzeni, mit tudnak mondani a 21. század államtudományával foglalkozóknak? Ha napjaink biztonsági környezetét nézzük, akkor egyértelműen kirajzolódnak a hibrid konfliktusok (ukrán válság, arab-tél)¹³⁵ és azok egyik alapvető jellemzője,¹³⁶ hogy a háttérben meghúzódó – nagyhatalmi – támadó a többfázisú hadművelet során a megtámadott állam politikai, társadalmi, gazdasági rendjét támadja, és végső soron olyan szintű válságot kíván előidézni, amelyben a megtámadott fél rendszerei összeomlanak, így a legitimációs kivételes állapotokhoz nagyban hasonló helyzetet idéz elő. Ezt kihasználva próbálja magához ragadni a hatalmat, vagy számára megfelelő rezsimet létrehozni. Ebből adódóan az ilyen legitimációs kivételes hatalmak vizsgálata segíthet megérteni az ilyenkor zajló társadalmi, politikai folyamatokat, és megfelelő következtetések révén segítheti az ideális szabályozási környezet kialakítását.

4. Összegző gondolatok

Az elmúlt évtizedben megváltozott biztonsági környezet és az átalakuló biztonsági kihívások szükségszerűvé teszik a védelmi jog és azon belül az alkotmányos kivételes hatalom újragondolását, újraértelmezését. Ennek szükséges velejárói a tudományos síkon lefolytatott viták és diskurzusok is. Értekezésem lényegében ehhez a diskurzushoz kívánt hozzájárulni.

Tanulmányom bevezetőjében számos gondolatot fogalmaztam meg, amelyek mentén építettem fel vizsgálódásaim gondolatmenetét. E gondolatsor lehetőséget biztosított arra

¹³³ FURET: i. m. 52. o.

¹³⁴ Lásd bővebben a kérdést: Cs. Kiss Lajos: A totális állam elmélete és mítosza, *Világosság*, 2010/ősz. 19-40. o.

¹³⁵ Következtében megjelenő Iszlám Állam problémáját lásd: TAKÁCS Péter: Az „Iszlám Állam” államiságának problémái. Államnak tekinthető-e az ISIS, bármilyen értelemben is? *Jog Állam Politika*, 2015/4. szám, 47-77. o.

¹³⁶ Lásd bővebben: FARKAS Ádám: Komplex biztonság, hibrid konfliktusok, összetett válaszok, *Honvédségi Szemle*, 2020/4. szám, 11-23. o.; Kiss Álmos Péter: A hibrid hadviselés természetrajza, *Honvédségi Szemle*, 2019/4. szám, 17-37. o.; RÁCZ András: A hibrid hadviselés és az ellene való védekezés lehetőségei, *Seregszemle, az MH Összhaderőnemi Parancsnokság folyóirata*, 2016/2. szám, 3-16. o.; RESPERGER István: A válságkezelés és a hibrid hadviselés, Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 2018.

hogy a mikroszintű fogalmi rendszertől a történelmi tapasztalásokon át eljussak a kivételes hatalom makroszintű rendszeréhez és annak egyes jellemvonásaihoz.

A mikroszintű fogalmak meghatározása rendkívüli fontosságú: az emberi létezés határszituációi az interszubjektivitás és a társadalmi totalitás egésze révén befolyásoló erővel bírnak az államra, annak egyes alrendszereire, így a végrehajtó hatalom tevékenységére, azon belül is az egyes igazgatási szervek működésére, valamint az igazságszolgáltatásra, a bírói decízió szintjére. A mikroszintű fogalmak elhatárolása előfeltételezi a megfelelően kimunkált állami kivételesség fogalmi meghatározásának megfelelőségét.

A normál és a különös elhatárolása, a különösön belül egy magnak tekinthető kivételesség meghatározása, annak mindenkori szintje a társadalmi realitásokat is visszaigazolja. Hiszen annak tükrében, hogy mi is számít normálnak vagy különösnek, azon belül pedig kivételesnek, a társadalom morális, erkölcsi szintjét is visszatükrözi. Nem elhanyagolható a történelmi determináltság sem. Ugyanis a történelmi körülmények, az aktuálisan bekövetkező események egyértelműen befolyásolják a normál és különös közötti határmezsgyét. Tehát amikor azt állítom, hogy az általános vagy normál állapot az egyhangú rendje, amely a jog, a technológia, a természet törvényei révén tervszerűvé és mechanikussá válik, amelyben rögzíthető események nem következnek be, de amelyet a különös/kivételes léte során óhajt és felvázol, akkor egy munkafogalmat alkottam, amelynek köszönhetően a társadalmi totalitás és a történelmi állapotok vizsgálódási irányát jelöltem ki. Pontosán ezért állítottam azt is, hogy a különös és kivételes fogalmai önmagukban, a megfelelő történelmi okfejtések és társadalmi folyamatok nélkül nem adnak tiszta képet arról, mit is jelentenek valójában a különleges és kivételes határhelyzetek az emberi létezésben. Tökéletes példája ennek a COVID-19 által okozott pandémiás helyzet. A vírus megjelenése jelentősen átalakította a hétköznapiakat, a munkavégzést, az oktatást, a sportolást stb. Ami 2020 tavaszán még különlegesnek, sőt kivételesnek hatott, mint például az egyetemi oktatás digitális térbe történő áthelyezése, mára már a normál életműködés rendjébe épült, ahogy a digitálisan megtarott konferenciák, konzultációk is.

A létezés egyes határszituációi, így a normál, a kvázi különös, a különös és a kivételes állapotok határai egy mozgó határvonalat jelentenek, amelyek megállapítása a mindenkori társadalmi realitásokon nyugszik. Tehát az általam megalkotott kivételes fogalma¹³⁷ a vizsgálódás keretét adja, nem pedig a vizsgálat eredményét. A határ eltolódása nemcsak azt jelenti, hogy egyes történelmi időszakokban máshol húzzuk meg a határokat a normál, a különös és a kivételes között, hanem azt is, hogy egyes élethelyzetek beépülnek a tapasztalások révén a normál vagy a különös megoldási mechanizmusaiba. Már ez is igazolja, hogy időközönként szükségszerű a jogintézmény felülvizsgálata, a tapasztalások átültetése a jogi szabályozásba.

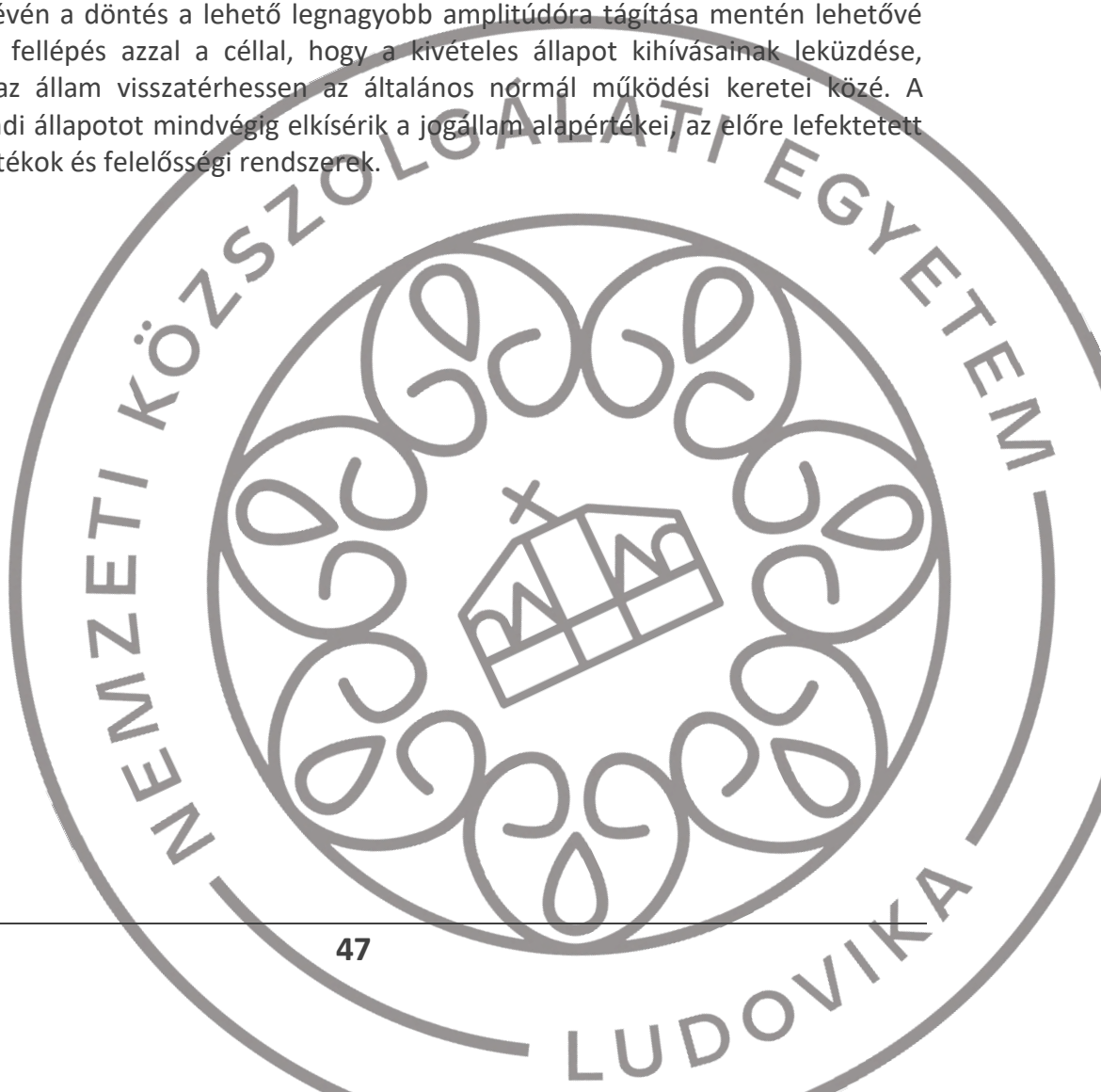
Annak ellenére, hogy a kivételesség társadalmilag és történetileg determinált, a fogalmi elhatárolás az, amely megfelelő alapot nyújt a megismeréshez, így szükségszerű volt a vizsgálódás kezdetén általánosságban meghatározni, hogy mit jelent a kivételes állapot és hatalom. Az olyan határhelyzeteket, amelyek nem immanens részei a társadalom, – a

¹³⁷ Olyan rögzíthető élethelyzet vagy élethelyzetek sora, amelyek nem immanens részei az életnek, annak kikérgesedett magját támadják, torzítják vagy felszámolni kívánják, és amelyekkel szemben a normál jogrend eszközparkja, a szokásos társadalmi interakciók eredményesen nem tudnak fellépni, így a döntés lehető legnagyobb amplitúdóra tágítása mellett kívánják feloldani a kialakult helyzetet, amelynek célja, hogy a kivételes leküzdése, feloldása révén visszatérhessünk az általános életfolyásba.

társadalmi totalitásból következően – a jog és az állam normál működésének, sőt kifejezetten azok kikérgesedett magvát támadják, torzítják vagy felszámolni kívánják, és amelyekkel szemben a szokásos társadalmi interakciók, a normál jogrend eszközparkja és az állam rendes működési mechanizmusai eredményesen nem tudnak fellépni, **kivételes állapotnak** nevezzük. Míg az erre reagáló alternatív vagy transzformálódó jogrendet, amely a döntés lehető legnagyobb amplitúdóra tágítása mellett kívánja feloldani a kialakult helyzetet, azzal a céllal, hogy a kivételes állapot kihívásainak leküzdése, feloldása révén visszatérhessen az általános – korábbi vagy újrafogalmazott – normál működési keretei közé, **kivételes hatalomnak** nevezzük. Ugyanis ezt követően rögtön átléphetünk arra a kérdéskörre, hogy mik voltak azok a társadalmi, történelmi folyamatok, amelyek életre hívták a kivételes hatalmat mint jogintézményt.

A történelmi tapasztalások eredménye, hogy a kivételes állapotok rendkívül tarka képet mutatnak: belpolitikai, külpolitikai krízisek eskalálódása, egyes társadalmi, vagy vallási csoportok radikalizálódása, természeti, gazdasági, ipari és egészségügyi katasztrófák. Így a csoportosításuk szükséges ahhoz, hogy megfelelően tudjuk jellemezni a kivételes hatalom egyes válfajait. Az első tipizálás a klasszikus támadás iránya szerinti csoportosítás, a második inkább az egyes kivételes állapotok politikai jellege szerint tesz megkülönböztetéseket, így teljesebb, a hétköznapi realitásokhoz jobban igazodó tényállásrendszert létrehozva.

A fentiek alapján a különleges jogrend mint jogrendi fogalom az alábbiak szerint foglалható össze: az alkotmányozó/törvényhozó által az általános, egyhangú rend időszakában megfogalmazott jogállami, jogrendi eszközrendszer, amely következtében a kivételes állapot időszakában egy időlegesen létező, alternatív jogrend jön létre. Az ebben foglalt jogátruházások révén a döntés a lehető legnagyobb amplitúdóra tágítása mentén lehetővé válik az operatív fellépés azzal a céllal, hogy a kivételes állapot kihívásainak leküzdése, feloldása révén az állam visszatérhessen az általános normál működési keretei közé. A különleges jogrendi állapotot mindvégig elkísérik a jogállam alapértékei, az előre lefektetett garanciák, biztosítékok és felelősségi rendszerek.

Szakirodalom

- [1.] Jaspers, Karl: A bűnösség kérdése, Budapest, Noran Libro, 2015, 38. o.
- [2.] Fukuyama, Francis: A történelem vége és az utolsó ember, Budapest, Európa Kiadó, 1994.
- [3.] Szigeti Péter: Világrendszernézőben: globális "szabad verseny" – A világkapitalizmus jelenlegi stádiuma, Budapest, Napvilág Kiadó, 2005.
- [4.] Farkas Ádám: Világrend vagy amit akartok?: Gondolatok a világrend alapkérdéseiről, Nemzet és biztonság: Biztonságpolitikai Szemle, 2015/6. szám, 120-135. o.
- [5.] Petruska Ferenc: Katonai jog és hadijog a katonai felsőoktatásban, Katonai Jogi és Hadijogi Szemle, 2021/1. szám, 77-100. o.
- [6.] Farkas Ádám – Hornyacsek Júlia: A honvédelmi jog és igazgatás kutatásának lehetséges hosszú távú irányai az eddigi kutatási eredmények tükrében, Hadtudományi Szemle, 2018/elektronikus szám, 271-290. o.
- [7.] Farkas Ádám: Szemléletváltást védelmi aspektusban! Gondolatok a fegyveres erő hazai polgári kontrollrendszeréről és annak korábbi modelljéről, különös tekintettel a fegyveres erő rendeltetésére és a felette kialakított alkotmányos szabályozási és hatalom-megosztási sémára, valamint a különleges jogrendi szabályozásra, Pázmány Law Working Papers, 2015/18. szám, 2-29.o.
- [8.] Till Szabolcs: A honvédelmi alkotmányosság 30 éve Magyarországon 1988-2017, Budapest, Zrínyi Kiadó, 2017.
- [9.] Patyi András: A védelmi alkotmány alapkérdése: a fegyveres erő rendeltetése, In: Csefkó Ferenc (szerk.): Közjog és jogállam: Tanulmányok Kiss László professzor 65. születésnapjára, Pécs, PTE Állam- és Jogtudományi Kar, 2016, 233-249. o.
- [10.] Kádár Pál: A védelmi-biztonsági szabályozás reformjának egyes kérdései az Alaptörvényen túl, Védelmi-Biztonsági Szabályozási és Kormányzástani Műhelytanulmányok, 2021/11. szám, 1-17. o.
- [11.] Farkas Ádám: A totalitás kora?: A 21. század biztonsági környezetének és kihívásainak totalitása és a totális védelem gondolkísérlete, Budapest, Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság, 2018.
- [12.] Pongrácz Alex: Államkudarc és államépítés, avagy egy valós kihívás koncepcionális értelmezései és a katonai kezelés állami aspektusai, In: Farkas Ádám (szerk.) Az állam katonai védelme az új típusú biztonsági kihívások tükrében, Budapest, Nemzeti Közszoigálati Egyetem, 2019, 19-28. o.
- [13.] Farkas Ádám – Pongrácz Alex: Az állam fegyveres védelmének állam- és jogelméleti alapjai, In: Farkas Ádám (szerk.) A honvédelem jogának elméleti, történeti és kortárs kérdései, Budapest, Dialóg Campus Kiadó, Nordex Kft., 2018, 9-30. o.
- [14.] Bartkó Róbert – Farkas Ádám: A terrorizmus elleni harc nemzetközi jogi trendjei, In: Farkas Ádám – Végh Károly (szerk.): Új típusú hadviselés a 21. század második évtizedében és azon túl. Intézményi és jogi kihívások, Budapest, Zrínyi Kiadó, 2020, 115-132. o.
- [15.] Spitzer Jenő: Önvédelem versus terrorizmus: Az erőszak tilalma és az önvédelem joga a nemzetközi jogban, különös tekintettel az Iszlám Állam elleni nemzetközi fellépés lehetőségeire, Budapest, Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság, 2019.
- [16.] Farkas Ádám – Sulyok Gábor: Az ENSZ Biztonsági Tanácsának lehetőségei és szerepe a terrorizmus elleni küzdelem és a hibrid konfliktusok kezelése terén, In: Farkas Ádám – Végh Károly (szerk.) Új típusú hadviselés a 21. század második évtizedében és azon túl. Intézményi és jogi kihívások, Budapest, Zrínyi Kiadó, 2020, 26-45. o.
- [17.] Tólas Péter: A migráció mint biztonságpolitikai probléma, Magyar Tudomány, 2019/1. szám, 67-78. o.
- [18.] Hautzinger Zoltán: A migráció dinamikája és társadalmi hatásai, In: Gaál Gyula – Hautzinger Zoltán (szerk.): A XXI. század biztonsági kihívásai, Pécs, Magyar Hadtudományi Társaság Határőr Szakosztály Pécsi Szakcsoport, 2018, 297-300. o.
- [19.] Hautzinger Zoltán: A nemzetbiztonsági érdek megjelenése a migrációban és az idegenjogban, In: Dobák Imre – Hautzinger Zoltán (szerk.): Szakmaiság, szerénység, szorgalom: Ünnepi kötet a 65 éves Boda József tiszteletére, Budapest, Dialóg Campus Kiadó, Nordex Kft., 2018, 265-280. o.
- [20.] Hautzinger Zoltán: Büntetőjogi válaszok a tömeges bevándorlás okozta válsághelyzetre Magyarországon, In: Tólas Péter (szerk.): Magyarország és a 2015-ös európai migrációs válság, Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 2017, 69-82. o.
- [21.] Bartkó Róbert: Az irreguláris migráció elleni küzdelem eszközei a hazai büntetőjogban, Budapest, Gondolat Kiadó, 2020.
- [22.] Csiki Varga Tamás – Tólas Péter – Etl Alex – Berzsényi Dániel: A globalizált világ kihívásai, Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2021.
- [23.] Szigeti Péter: Globalizáció, In: Andor László – Farkas Péter (szerk.) Az adóparadicsomtól a zöldmozgalomig: Kritikai szócikkek a világgazdaságról és a globalizációról, Budapest, Napvilág Kiadó, 2008, 91-97. o.

- [24.] Pongrácz Alex: Nemzetállamok és új szabályozó hatalmak a globális erőterben – avagy megszelídíthető-e a globalizáció, Budapest, Dialóg Campus, 2019.
- [25.] Jakab András: Jogállamiság és terrorfenyegetés. Az alkotmány nomativitásának és az életmentő kényszer megengedhetőségének kérdése, In: Fekete Balázs – Horváth Balázs – Kreisz Brigitta (szerk.) A világ mi magunk vagyunk...: Liber Amicorum Imre Vörös, Budapest, HVG-ORAC, 2014, 240-263. o.
- [26.] Lásd: Spitzer Jenő: Különleges jogrend a francia jogrendszerben, In: Farkas Ádám – Kelemen Roland: Szkülla és Kharübdisz között – Tanulmányok a különleges jogrend elméleti és pragmatikus kérdéseiről, valamint nemzetközi megoldásairól, Budapest, Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság, 2020, 245-250. o.
- [27.] Horváth Attila: A veszélyhelyzet közjogi és jogalkotási dilemmái – mérlegen az Alaptörvény 53. cikke, Közjogi Szemle, 2020/4. szám, 17-25. o.
- [28.] Balázs István – Hoffman István: Közigazgatás koronavírus idején – a közigazgatási jog rezilienciája? MTA Law Working Papers, 2020/21. szám, 1-16. o.
- [29.] Vikman László: Az angolszász országok különleges jogrendi szabályozása, In: Farkas Ádám – Kelemen Roland: Szkülla és Kharübdisz között – Tanulmányok a különleges jogrend elméleti és pragmatikus kérdéseiről, valamint nemzetközi megoldásairól, Budapest, Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság, 2020, 259-280. o.
- [30.] Agamben, Giorgio: State of Exception, Chicago, The University of Chicago Press, 2005.; Antal Attila: Kivételes állapot – A modern politikai rendszerek biopolitikája, Budapest, Napvilág Kiadó, 2019.
- [31.] Reiner, Hermann: Az Iszlám Állam – A világi állam kudarca az arab világban, Budapest, Akadémia Kiadó, 2015.
- [32.] Ságvári Ádám: Különleges jogrend a francia jogban – Az állandósult kivételesség, Iustum Aeguum Salutare, 2017/4. szám, 179-188. o.
- [33.] Rácz András: A hibrid hadviselés és az ellene való védekezés lehetőségei, Seregszemle, 2016/2. szám, 7-20. o.
- [34.] Rácz András: Oroszország biztonságpolitikai törekvései a posztszovjet térségben, Védelmi Tanulmányok, 2020/3. szám, 4-52. o.
- [35.] Farkas Ádám – Resperger István: Az úgynevezett "hibrid hadviselés" kihívásainak kezelése és a nemzetközi jog mai korlátai, In: Farkas Ádám – Végh Károly (szerk.) Új típusú hadviselés a 21. század második évtizedében és azon túl. Intézményi és jogi kihívások, Budapest, Zrínyi Kiadó, 2020, 132-149. o.
- [36.] Schmitt, Michael N: Tallinn Manual 2.0 on the International Law Applicable to Cyber Operations, Cambridge, Cambridge University Press, 2017.
- [37.] Springer Paul J.: Cyber Warfare, Santa Barbara, Denver, Oxford, ABC-Clio, 2015.
- [38.] Klein Tamás – Tóth András: Technológia jog – Robotjog – Cyberjog, Budapest, Wolters Kluwer, 2018.
- [39.] Kelemen Roland – Németh Richárd: A kibertér fogalmának és jellemzőinek multidiszciplináris megközelítése, In: Farkas Ádám (szerk.): Védelmi alkotmányosság az új típusú biztonsági kihívások erőterében, Budapest, Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság, 2018, 147-169. o.
- [40.] Kelemen Roland – Farkas Ádám: To the Margin of the Theory of a New Type of Warfare: Examining Certain Aspects of Cyber Warfare, In: Szabó Marcel – Gyeney Laura – Lángos Petra Lea (szerk.) Hungarian Yearbook of International Law and European Law (2019), Den Haag, Eleven International Publishing, 2020, 203-226. o.
- [41.] Farkas Ádám: A kibertér műveleti képességek kialakításának és fejlesztésének egyes szabályozási és államszervezési alapvonalai, Jog Állam Politika, 2019/1. szám, 63-79. o.
- [42.] Kelemen Roland – Simon László: A kibertérben megjelenő fenyegetések és kihívások kezelésének egyes nemzetközi jogi problémái, In: Farkas Ádám – Végh Károly (szerk.) Új típusú hadviselés a 21. század második évtizedében és azon túl – intézményi és jogi kihívások, Budapest, Zrínyi Kiadó, 2020, 150-170. o.
- [43.] Kelemen Roland – Németh Richárd: Vulnerabilities of the Cyberspace Due to Its Social Nature, In: Funtá, Rastislav (szerk.): Počítačové právo, UI, ochrana údajov a najväčšie technologické trendy, 2019, 51-66. o.
- [44.] Kelemen Roland – Németh Richárd: A kibertér alanyai és sebezhetősége, Szakmai Szemle, 2019/3. szám, 95-118. o.
- [45.] Kelemen Roland: A kibertérből érkező fenyegetések jelentősége a hibrid konfliktusokban és azok várható fejlődése, Honvédségi Szemle, 2020/4. szám, 65-81. o.
- [46.] Kassai Károly: Elektronikus információbiztonsági alapismeretek a honvédelmi szervezetek által kezelt minősített adatok biztonsága érdekében, Hadmérnök, 2015/10. szám, 210-223. o.
- [47.] Kassai Károly: A minősített adatok kezelésére feljogosított híradó-informatikai rendszerek változáskezelésének kérdései a Magyar Honvédségnél, Hadmérnök, 2014/9. szám, 163-172. o.
- [48.] Kassai Károly: Kiberveszély és a Magyar Honvédség, Hadmérnök, 2012/7. szám, 128-141. o.

- [49.] Hofstetter Yvonne: Láthatatlan háború, avagy miképpen fenyegeti a digitalizáció a világ biztonságát és stabilitását, Budapest, Corvina Kiadó, 2020.
- [50.] Vincze Viola: Az autonóm fegyverrendszerek alkalmazása fegyveres konfliktusok idején, In: Farkas Ádám – Végh Károly (szerk.): Új típusú hadviselés a 21. század második évtizedében és azon túl. Intézményi és jogi kihívások, Budapest, Zrínyi Kiadó, 2020, 213-239. o.
- [51.] Spitzer Jenő: A dróntámadások nemzetközi joggal való összeegyeztethetőségének egyes kérdései, kitekintéssel a drónok védelmi célú alkalmazásának más perspektíváira, In: Farkas Ádám (szerk.): Védelmi alkotmányosság az új típusú biztonsági kihívások erőterében, Budapest, Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság, 2018, 101-146. o.
- [52.] Spitzer Jenő: A felfegyverzett drónok alkalmazásának egyes nemzetközi jogi kérdései, In: Farkas Ádám – Végh Károly (szerk.): Új típusú hadviselés a 21. század második évtizedében és azon túl. Intézményi és jogi kihívások, Budapest, Zrínyi Kiadó, 2020, 172-190. o.
- [53.] Kádár Pál: A pandémia kezelése mint a nemzeti ellenálló képesség „tesztje”, Honvédségi Szemle, 2021/2. szám, 3-13. o.
- [54.] Farkas Ádám – Patyi András: A honvédelmi alkotmány megjelenése és fejlődése a magyar alkotmányozásban 1989-2016, In: Farkas Ádám (szerk.) A honvédelem jogának elméleti, történeti és kortárs kérdései, Budapest, Dialóg Campus Kiadó, Nordex Kft., 2018, 87-112. o.
- [55.] Farkas Ádám: Az állam fegyveres védelmének alapvonalai, Budapest, Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat, 2019.
- [56.] Farkas Ádám: Tévelygések fogásában?: Tanulmányok az állam fegyveres védelmének egyes jogtani és államtani kérdéseiről, különös tekintettel Magyarország katonai védelmére, Budapest, Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság, 2016.
- [57.] Csink Lóránt – Sabjanics István A különleges jogrend alkotmányjogi és igazgatási értékelése, In: Csink Lóránt (szerk.) A nemzetbiztonság kihívásainak hatása a magánszférára, Budapest, Pázmány Press, PPKE JÁK, 2017, 261-285. o.
- [58.] Till Szabolcs: Különleges jogrend, In: Jakab András – Fekete Balázs – Könczöl Miklós – Menyhárd Attila – Sulyok, Gábor (szerk.) Internetes Jogtudományi Enciklopédia, Budapest, PPKE JÁK, 2018; Farkas Ádám: Gondolatok a különleges jogrend természetéről és helyéről a modern államiságban, In: Farkas Ádám – Kelemen Roland (szerk.) Szkülla és Kharübdisz között – Tanulmányok a különleges jogrend elméleti és pragmatikus kérdéseiről, valamint nemzetközi megoldásairól, Budapest, Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság, 2020, 317-346. o.
- [59.] Till Szabolcs: Freedom of European National Constitutions to Regulate Emergencies (Comparative study on the Hungarian structure of special legal orders), Budapest, Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság, 2020.
- [60.] Agamben, Giorgio: State of Exception, Chicago, The University of Chicago Press, 2005.
- [61.] DePlato, Justin: American Presidential Power and the War on Terror: Does the Constitution Matter?, New York, Palgrave Macmillan, 2015.
- [62.] Hartz, Emily: From the American Civil War to the War on Terror – Three Models of Emergency Law in the United States Supreme Court, Berlin, Springer-Verlag, 2013.
- [63.] Ullmann Tamás: 20. századi „kontinentális filozófia”, In: Boros Gábor (szerk.): Filozófia, Budapest, Akadémiai Kiadó, 2007.
- [64.] Kierkegaard, Soren Aabye: Az ismételtes, Budapest, L'Harmattan Kiadó, 2008.
- [65.] Bibó István: Az európai társadalomfejlődés értelme, In: Bibó István: Válogatott tanulmányok III. kötet, Budapest, Magvető Kiadó, 1990, 5-123. o.
- [66.] Boda Zsolt: Legitimitás, bizalom, együttműködés – Kollektív cselekvés a politikában, Budapest, Argumentum Kiadó, 2013.
- [67.] Jaspers, Karl: Mi az ember? Filozófiai gondolkodás mindenkinek, Budapest, Katalizátor Könyvkiadó, 2008.
- [68.] Sartre, Jean-Paul: Az Undor, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1981.
- [69.] Ullmann Tamás: Soren Aabye Kierkegaard, In: Boros: i. m.
- [70.] Kierkegaard, Soren Aabye: Félelem és reszketés, Budapest, Európa Könyvkiadó.
- [71.] Hautzinger Zoltán: Eltérő büntetőeljárások, In: Elek Balázs – Hager Tamás – Tóth Andrea Noémi (szerk.): Igazság, ideál és valóság: Tanulmányok Kardos Sándor 65. születésnapja tiszteletére, Debrecen, Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Büntető Eljárásjogi Tanszék, 2014, 164-181. o.
- [72.] Hautzinger Zoltán: Külföldiekkel szembeni büntetőeljárás? Miskolci Jogi Szemle, 2019/különszám, 349-358. o.

- [73.] Farkas Ádám: A katonai büntetőjog és igazságszolgáltatás helye, szerepe, létjogosultsága az állam és társadalom rendszereiben, *Hadtudomány: A Magyar Hadtudományi Társaság Folyóirata*, 2012/elektronikus szám.
- [74.] Szigeti Péter: Vázlat a közbiztonság három dimenziójáról: világrendszer – nemzetállami szint és lokalitás, In: Szigeti Péter: *A valóság vonzásában – Jogelméleti és Jogtudományi Közöny*, Győr, ELTE-SZIF ÁJK, 2001. (<https://mek.oszk.hu/04200/04241/04241.htm#16>).
- [75.] Márai Sándor: *A gyetyák csonkig égnek*, Budapest, Helikon Kiadó, 2008.
- [76.] Störig, Hans Joachim: *A filozófia világtörténete*, Budapest, Helikon Kiadó, 2005.
- [77.] Camus, Albert: *A pestis*, In: Köpeczi: i. m.
- [78.] Mitchell, David: *Felhőatlasz*, Budapest, Cartaphilus Kiadó, 2012.
- [79.] Deli Gergely: *Az eleven jog fájáról – Elmélet és történet a természetjog védelmében*, Budapest, Medium, 2018.
- [80.] Peschka Vilmos: *A jog sajátossága*, Budapest, Akadémia Kiadó, 1988.
- [81.] Kelemen Roland: A különleges jogrend történeti modelljeinek kialakulása és fejlődése a 20. század második évtizedének végéig. In: Farkas Ádám – Kelemen Roland (szerk.): *Székülla és Kharübdisz között – Tanulmányok a különleges jogrend elméleti és pragmatikus kérdéseiről, valamint nemzetközi megoldásairól*. Budapest, Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság, 2020, 43-79. o.
- [82.] Kiss Álmos Péter: Generációk a hadviselésben – A negyedik generáció, *Hadtudományi Szemle*, 2009/2. szám.
- [83.] Simicskó István: A hibrid hadviselés előzményei és aktualitásai, *Hadtudományi Közöny*, 2017/3-4. szám.
- [84.] Farkas Ádám: A haderő feletti parlamentáris hatalommegosztás eredeti modellje (1867-1914), *Jogtörténeti Szemle*, 2014/1. szám, 44-50. o.
- [85.] Valki László: A defenzív védelem koncepciója, *Külföldi Szemle*, 1985/1. szám. 102. o.
- [86.] Farkas Ádám: *A [hon]védelmi alkotmány kialakulása a polgári Magyarországon 1867-1944*. Budapest, Zrínyi Kiadó, 2019.
- [87.] Clausewitz, Carl von: *A háborúról*, Budapest, Zrínyi Kiadó, 2013.
- [88.] Pethő Sándor: *Norma és kivétel – Carl Schmitt útja a totális állam felé*, Budapest, Doka Könyvek, 1993.
- [89.] Vámbéry Rusztem: *Háború és jog*, Budapest, Franklin-Társulat, 1933.
- [90.] Hegedüs Zoltán: A fegyveres összeütközések kezdete és vége. In: Ádány Tamás Vince – Bartha Orsolya – Törő Csaba (szerk.): *A fegyveres összeütközések joga*, Budapest, Zrínyi Kiadó, 2009.
- [91.] Sulyok Gábor: Az egyéni vagy kollektív önvédelem joga az Észak-Atlanti Szerződés 5. cikkének tükrében, *Állam és Jogtudomány*, 2002/1-2. szám.
- [92.] Sulyok Gábor: A terrorcselekmény elkövetéséhez használt polgári légi jármű lelövésének nemzetközi jogi és alkotmányjogi megítélése, *Fundamentum*, 2005/3. szám.
- [93.] Hokker, William: *Carl Schmitt's International Thought – Order and Orientation*, Cambridge, Cambridge University Press, 2009.
- [94.] Bartkó Róbert: Változások a hazai terrorizmus elleni büntetőjogi küzdelemben, *Magyar Jog*, 2016/9. szám, 535-540. o.
- [95.] Bartkó Róbert: *A terrorizmus elleni küzdelem kriminálpolitikai kérdései*, Győr, Universitas-Győr Nonprofit Kft., 2011.
- [96.] Dornfeld László: Kiberterrorizmus – a jövő terrorizmusa?, In: Mezei Kitti (szerk.) *A bűnügyi tudományok és az informatika*, Pécs – Budapest, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, 2019, 46-63. o.
- [97.] Kecskés Gábor: A nemzetközi jog eszközrendszere a terrorizmus elleni küzdelemben, In: Bartkó Róbert (szerk.) *A terrorizmus elleni küzdelem aktuális kérdései a XXI. században*, Budapest, Gondolat Kiadó, 2019, 81-97. o.
- [98.] Hautzinger Zoltán: Büntetőeljárás a terrorizmus árnyékában, *Szakmai Szemle*, 2006/2. szám, 33-43. o.
- [99.] Kovács Gábor – Nagy Klára: Kriminálisztikai eszközök a terrorizmus elleni harcban, In: Bartkó Róbert (szerk.) *A terrorizmus elleni küzdelem aktuális kérdései a XXI. században*, Budapest, Gondolat Kiadó, 2019, 183-197. o.
- [100.] Knapp László: A terrorizmus elleni küzdelem az Európai Unió jogában: A terrortámadásra adandó válasz a szolidaritási és a kollektív védelmi klauzula tükrében, In: Bartkó Róbert (szerk.) *A terrorizmus elleni küzdelem aktuális kérdései a XXI. században*, Budapest, Gondolat Kiadó, 2019, 119-137. o.
- [101.] Simon László – Magyar Sándor: A terrorizmus és indirekt hadviselése az EU kiberterében, *Szakmai Szemle: A Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat Tudományos Szakmai Folyóirata*, 2017/4. szám, 57-68. o.

- [102.] Simon László – Magyar Sándor: A terrorizmus és indirekt hatása a kiberterében, *Nemzetbiztonsági Szemle*, 2017/3. szám, 89-101. o.
- [103.] Kelemen Roland – Pataki Márta: A kibertámadások nemzetközi jogi értékelése, *Katonai Jogi és Hadijogi Szemle*, 2015/1. szám, 53-90. o.
- [104.] Kelemen Roland: Cyber Attacks and Cyber Intelligence in the System of Cyber Warfare, In: Szabó Miklós (szerk.): *Doktoranduszok Fóruma: Állam- és Jogtudományi Kar szekciókiadványa*, Miskolc, Miskolci Egyetem, 2017, 117-122. o.
- [105.] Kelemen Roland – Németh Richárd: A kibertér fogalmának és jellemzőinek multidiszciplináris megközelítése, In: Farkas Ádám (szerk.): *Védelmi alkotmányosság az új típusú biztonsági kihívások erőterében*, Budapest, Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság, 2018.
- [106.] Kelemen Roland – Farkas Ádám: To the Margin of the Theory of a New Type of Warfare: Examining Certain Aspects of Cyber Warfare, In: Szabó Marcel – Gyeney Laura – Lángos Petra Lea (szerk.): *Hungarian Yearbook of International Law and European Law* (2019), Den Haag, Eleven International Publishing, 2020, 203-226. o.
- [107.] Hoffman, Frank G.: *Conflict in the 21st century: The rise of hybrid wars*, Arlington, Potomac Institute for Policy Studies, 2007.
- [108.] Sulyok Gábor: A terrorcselekmény elkövetéséhez használt polgári légi jármű lelövésének alkotmányjogi megítélése az új szabályozási környezetben, In: Bartkó Róbert (szerk.) *A terrorizmus elleni küzdelem aktuális kérdései a XXI. században*, Budapest, Gondolat Kiadó, 2019, 35-60. o.
- [109.] Sulyok Gábor: Rémület a levegőből: A terrortámadás elkövetéséhez használt polgári légi jármű lelövésének alkotmányjogi megítélése, *Élet és Irodalom*, 2005/49. szám, 12. o.
- [110.] Sulyok Gábor: An Assessment of the Destruction of Rogue Civil Aircraft under International Law and Constitutional Law, *Fundamentum*, 2005/5. szám, 5-30. o.
- [111.] Porkoláb Imre: Hibrid hadviselés: új hadviselési forma, vagy régi ismerős? *Hadtudomány*, 2015/3-4. szám.
- [112.] Bartha Orsolya: A fegyveres összeütközések fogalma, fajtái és elhatárolása, In: Ádány Tamás Vince – Bartha Orsolya – Törő Csaba (szerk.): *A fegyveres összeütközések joga*, Budapest, Zrínyi Kiadó, 2009.
- [113.] Kádár Pál – Hoffman István: A különleges jogrend és a válságkezelés közigazgatási jogi kihívásai: A „kvázi különleges jogrendek” helye és szerepe a magyar közigazgatásban, *Közjogi Szemle*, 2021/3. szám.
- [114.] Farkas Ádám: Gondolatok az állam fegyveres védelmének lehetséges szabályozásfejlesztési irányairól, *Honvédségi Szemle*, 2018/4. szám, 20-32. o.
- [115.] Farkas Ádám: Egy lehetséges séma Magyarország védelem-szabályozási és védelmi alkotmányos szemléletének megújításához, *Vélemények a katonai jog világából*, 2018/3. szám.
- [116.] Kende Tamás – Nagy Boldizsár – Sonnevend Pál – Valki László (szerk.): *Nemzetközi jog*, Budapest, Wolters Kluwer, 2018.
- [117.] Kelemen Roland: Az angol kivételes hatalom története a kezdetektől a második világháborús szabályozásig. *Jog Állam Politika*, 2020/2. szám, 53-65. o.
- [118.] Pongrácz Alex: "Kinek az álma múlik a közérdeken?" Avagy az állam gazdaságpolitikai szerepvállalásának trendfordulói az abszolutizmustól a neoliberais versenyállamig és tovább... In: Lapsánszky András – Smuk Péter – Szigeti Péter (szerk.): *Közérdek: Elméleti és szakjogi megoldások egy klasszikus problémára*. Budapest, Gondolat Kiadó, 2017, 95-122. o.
- [119.] Kelemen Roland: A kettős forradalom hatása a 19. század eleji geopolitikai viszonyokra: Avagy a polgári jogállam születése. *Doktori Műhelytanulmányok*, 2017, 81-102. o.
- [120.] Kelsen, Hans: *Tiszta jogtan*. Budapest, MTA, 1988.
- [121.] Farkas Ádám: Gondolatok a koronavírus-járvány és a védelmi, biztonsági szabályozás kölcsönhatásairól, *Belügyi Szemle – A Belügyminisztérium szakmai, tudományos folyóirata*, 2020/5. szám.
- [122.] Csink Lóránt: Mikor legyen a jogrend különleges? *Iustum Aequum Salutare*, 2017/4. szám.
- [123.] Schmitt, Carl: *A politikai teológia*, Budapest, AKAPRINT Nyomdaipari Kft, 1992.
- [124.] Koja, Friedrich: Állami szükségállapot és a szükségállapotra vonatkozó jog, In: Takács Péter (szerk.): *Államtan – Írások a XX. századi általános államtudomány köréből*, Budapest, Szent István Társulat, 2003.
- [125.] Szigeti Péter: A decizionizmus két terepe Carl Schmittnél: a szuverenitás makro- és a bírói ítélet mikroszintjén, *Világosság*, 2003/7-8. szám.
- [126.] Kelemen Roland: A derogáció értelmezése a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának, valamint az Emberi Jogok Európai Egyezményének tükrében, *Közjogi Szemle*, 2018/4. szám, 52-57. o.
- [127.] Koltay András: A rémhírtérjesztésről – némi idő elteltével, *Mandiner*, 2020/24. szám.
- [128.] Farkas Ádám: A fegyveres védelem mint állami alrendszer és annak szabályozási sajátosságai, Budapest, Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság, 2018.

- [129.] Till Szabolcs: A különleges jogrendi kategóriarendszer egyszerűsítésének jövőbeli esélyei, *Iustum Aequum Salutare*, 2017/4. szám.
- [130.] Wardlaw, Grant: Politikai terrorizmus. A hadsereg szerepe a terrorelhárítási műveletekben, In: Takács Péter (szerk.): *Államtan – Írások a XX. századi általános államtudomány köréből*, Budapest, Szent István társulat, 2003.
- [131.] Vincze Viola: A katonai szükségesség elve az új fegyverrendszerek tükrében, *Jogi Tanulmányok*, 2016/1. szám, 467-478. o.
- [132.] Vincze Viola: A katonai szükségesség elvének angolszász értelmezése az USA és Nagy-Britannia hadijogi kézikönyvei alapján, In: Farkas Ádám (szerk.): *Védelmi alkotmányosság az új típusú biztonsági kihívások erőterében*, Budapest, Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság, 2018, 83-100. o.
- [133.] Kis Kelemen Bence: Az élő pajzs és a humanitárius nemzetközi jog, avagy átütheti-e a katonai szükségesség a humanitás elvének pajzsát? In: Béli Gábor – Kis Kelemen Bence – Mohay Ágoston – Szalayné Sándor Erzsébet (szerk.): *Emlékkötet Herczegh Géza születésének 90. évfordulójára*, Pécs, *Studia Europaea*, 2018, 147-164. o.
- [134.] Schmitt, Carl: *Legalitás és legitimitás, Máriabesnyő, Gödöllő, Attraktor*, 2006.
- [135.] Furet, Francois: *A forradalomról*, Budapest, Európa Könyvkiadó, 2006.
- [136.] Szigeti Péter: A decizionizmus két terepe Carl Schmittnél – szuverenitás makro- és a bírói ítélet mikroszintjén, In: Cs. Kiss Lajos (szerk.): *Carl Schmitt jogtudománya – Tanulmányok Carl Schmittől*, Budapest, Gondolat Kiadó, 2004.
- [137.] Schmitt, Carl: *Dictatorship – From the origin of the modern concept of sovereignty to proletarian class struggle*, Cambridge, Polity Press, 2014.
- [138.] Szilágyi Péter: A Verfassungslehre, mint különös és különleges államelmélet, *Államtudományi Műhelytanulmányok*, 2017/10. szám.
- [139.] Lenin: *Állam és forradalom – A marxizmus tanítása az államról és proletariátus feladatai (1917)*, Budapest, Szikra Kiadó, 1949.
- [140.] Farkas Ádám: *Tévelygések fogságában? Tanulmányok az állam fegyveres védelmének egyes jogtani és államtani kérdéseiről, különös tekintettel Magyarország katonai védelmére*, Budapest, Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság, 2016.
- [141.] Cs. Kiss Lajos: A totális állam elmélete és mítosza, *Világosság*, 2010/ősz. 19-40. o.
- [142.] Takács Péter: Az „Iszlám Állam” államiságának problémái. Államnak tekinthető-e az ISIS, bármilyen értelemben is? *Jog Állam Politika*, 2015/4. szám, 47-77. o.
- [143.] Farkas Ádám: Komplex biztonság, hibrid konfliktusok, összetett válaszok, *Honvédségi Szemle*, 2020/4. szám, 11-23. o.
- [144.] Kiss Álmós Péter: A hibrid hadviselés természetrajza, *Honvédségi Szemle*, 2019/4. szám, 17-37. o.
- [145.] Rácz András: A hibrid hadviselés és az ellene való védekezés lehetőségei, *Seregszemle, az MH Összhaderőnemi Parancsnokság folyóirata*, 2016/2. szám, 3-16. o.
- [146.] Resperger István: *A válságkezelés és a hibrid hadviselés*, Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 2018.